

ทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช

อรรวรรณ แซ่ว่าง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม)
คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

2562

ทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช
อรรวรรณ แซ่ว่าง
คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ดร.หลี่ เหมินเหลียง)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.....ประธานกรรมการ
(ดร.คมพล สุวรรณภู)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.....กรรมการ
(ดร.อาแว มะแส)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.....กรรมการ
(ดร.หลี่ เหมินเหลียง)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.....คณบดี
(ดร.อาแว มะแส)

มกราคม 2563

บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์	ทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชน ย่านเยาวราช
ชื่อผู้เขียน	นางสาวอรรณณ แสงสว่าง
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม)
ปีการศึกษา	2562

การศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 1) เพื่อศึกษาสถานะของทุนทางสังคมในชุมชนย่านเยาวราช 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช และ 3) เพื่อศึกษาวิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งได้ทำการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาวไทยเชื้อสายจีน และประวัติความเป็นมาของชุมชนเยาวราช วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนย่านเยาวราช รวมถึงทุนทางสังคม และการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช โดยศึกษาจากการทบทวนเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือ ตำรา บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 คน โดยใช้วิธีการเทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) เพื่อวิเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

จากการศึกษาพบว่า สถานะทุนทางสังคมที่เด่นชัดที่สุดในชุมชนย่านเยาวราช ได้แก่ ด้านเครือข่าย ด้านความไว้วางใจ และบรรทัดฐาน ตามลำดับ โดยมีองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชน คือ 1) โครงสร้างเครือข่าย 2) วัฒนธรรม ประเพณี 3) ค่านิยม ความเชื่อ 4) ความรู้/ภูมิปัญญา 5) ผู้นำชุมชน และ 6) ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งนี้ วิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนในระดับครอบครัว พบว่าใช้ในการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบ มีคุณธรรม จริยธรรม ไว้วางใจกัน มีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาเพื่อให้พึ่งพาตนเองได้ ในระดับชุมชนพบว่าผู้นำชุมชนเป็นที่ไว้วางใจของสมาชิกชุมชน สร้างเครือข่าย บรรทัดฐานเพื่อช่วยเหลือพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น และในระดับกลุ่ม/องค์กร มีการรวมกลุ่มบนความไว้วางใจ และเป็นเครือข่ายทางสังคมภายใต้กฎกติกาบรรทัดฐานเดียวกัน

ABSTRACT

Title of Thesis	Social Capital and Economic Strength of Chinatown Community
Author	Miss Orawan Sae-Wang
Degree	Master of Arts (Social Development Administration)
Year	2019

The research titled “Social capital and Economic Strength of Chinatown Community” aimed at 1) to study the status of social capital in Chinatown community, 2) to study the components of social capital that are economically strong in Chinatown community and 3) to study how to use social capital to strengthen the economy in Chinatown community. The researcher used the qualitative method of study which has compiled information about the history of Thai people of Chinese descent and the history of the Chinatown community, the way of life of Thai-Chinese people in the Chinatown community area. Including social capital and strengthening the economy in Chinatown community. By studying from the review of reliable documents textbook, academic article related research and in-depth interviews with 15 key informants. Using Triangulation Technique to analyze and validate the data.

From the study found that the most prominent social capital status in the Chinatown community is network. In terms of trust and norms, respectively, with the components of social capital that strengthen the economy in the community which are 1) kinship structure 2) culture, tradition 3) values, beliefs 4) knowledge/folk wisdom 5) community leaders and 6) generosity support. The method of social capital is used to strengthen the economy in the community at the family level, the research found that it used in the training of children to follow the rules, morality, ethics, trust, transfer of knowledge and folk wisdom for self-reliance; At the community level, the research found that community leaders are trusted by community members create Network Norms to help improve the community; and at the group/organization level, there is integration on trust and it is a social network under the same norm rules.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วย การได้รับความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากชุมชนย่านเยาวราช รวมไปถึงท่านผู้ติดต่อประสานงานและอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณจากใจจริง

โดยด้านของหน่วยงานราชการ ต้องกราบขอบพระคุณท่านผู้ช่วยสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร อีกทั้งเจ้าหน้าที่สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ที่มีส่วนช่วยสนับสนุนข้อมูลตลอดไปจนถึงการอำนวยความสะดวก และการติดต่อประสานงานจนทำให้การวิจัยฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ยังต้องขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หลี่ เทรินเหลียง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางและข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้จนสำเร็จตลอดจนขอขอบพระคุณท่านรองศาสตราจารย์ ดร.สุพรรณิ ไชยอำพร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมพล สุวรรณภูฏ ที่ได้สละเวลาในการให้ข้อแนะนำและเสนอแนะในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ผลักดันให้งานวิจัยฉบับนี้มีเนื้อหาที่ครบถ้วนและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น อีกทั้ง ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านในคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ที่ได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ ในด้านการศึกษา ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการช่วยเหลือดูแล สนับสนุนด้านข้อมูล การติดต่อประสานงาน และการอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ญาติพี่น้องและเพื่อนพ้องที่คอยให้ความรักและให้กำลังใจเสมอมา ส่งผลให้ทุกอย่างผ่านลุล่วงไปได้ด้วยดี

อรวรรณ แซ่ว่าง

กรกฎาคม 2562

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(4)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญ	(6)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญภาพ	(9)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตในการวิจัย	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา	3
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม	5
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ	35
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	40
2.4 แนวคิดนำที่ใช้ในการศึกษา	44
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	46
3.1 วิธีการศึกษา	46
3.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant)	47
3.3 แนวประเด็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)	47
3.4 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	48
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	50
บทที่ 4 ผลการศึกษา	51
4.1 บริบทของชุมชน	51
4.2 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ	84

4.3 กรณีตัวอย่างจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก	86
4.4 สถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช	97
4.5 องค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช	99
4.6 วิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช	104
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	106
5.1 สรุปผลการวิจัย	106
5.2 อภิปรายผล	107
5.3 ข้อเสนอแนะ	108
บรรณานุกรม	109
ภาคผนวก	112
ประวัติผู้เขียน	115

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า	
2.1	วิเคราะห์ความหมายทุนทางสังคม	15
4.1	แสดงสภาวะการณ์ในประเทศไทยและประเทศจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	54
4.2	แสดงสภาวะการณ์ในประเทศไทยและประเทศจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง	59
4.3	แสดงสภาวะการณ์ในประเทศไทยและประเทศจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนปลายถึงปัจจุบัน	66
4.4	ข้อมูลทางเศรษฐกิจ	81
4.5	ข้อมูลทางสังคม	82
4.6	ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ	85
4.7	สรุปสถานะทุนทางสังคมของชุมชนย่านเยาวราช	99

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม	17
2.2 กระบวนการของทุนทางสังคม	19
2.3 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทุนทางสังคม	26
2.4 กรอบแนวคิดนำที่ใช้ในการศึกษา	45
4.1 การเคลื่อนย้ายชุมชนจีนเมื่อแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์	53
4.2 แผนที่จังหวัดฉะเชิงเทรา (แต่จิว)	57
4.3 เส้นทางการเดินทางเรือกลไฟจากจีนตอนใต้สู่กรุงเทพฯ	63
4.4 แผนที่เขตสัมพันธวงศ์	79

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยของชาวจีนนั้น มีปรากฏหลักฐานการติดต่อสัมพันธ์ที่ยาวนานและต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ โดยมีสาเหตุของการอพยพมาหลายประการ เช่น ปัญหาความหนาแน่นของประชากรในประเทศจีน ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างยากลำบากยากจนอดอยากจากภัยแล้ง รวมถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ และปัญหาทางการเมือง เป็นต้น อพยพเข้ามาโดยเรือสำเภานขนาดใหญ่ ตามเส้นทางลำน้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน และแม่กลอง ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามหัวเมืองใหญ่ในประเทศไทย เช่น จังหวัดชลบุรี จันทบุรี กรุงเทพมหานคร และฉะเชิงเทรา เป็นต้น โดยพื้นที่บริเวณลำเพ็ญและเขาวราชในกรุงเทพฯ เป็นชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ที่มีอายุเก่าแก่และยาวนานกว่ากรุงเทพมหานครเสียอีก ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 3-รัชกาลที่ 5 มีการขยายตัวของชุมชนชาวจีนในพื้นที่นี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2549) จากเอกสารทางวิชาการของ จี วิลเลียม สกินเนอร์ มีบันทึกข้อมูลทางสถิติว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. 2460 มีจำนวนคนจีนในประเทศไทยจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว และชาวจีนฮกเกี้ยน ถัดมาคือชาวจีนไหหลำ ชาวจีนกวางตุ้ง และชาวจีนแคะ ตามลำดับ (ณัฐนิชา คงประกอบ, 2560)

การอพยพของชาวจีนมีความเกี่ยวข้องกับสายสัมพันธ์ทางเครือญาติและสังคมของชาวจีน เมื่อชาวจีนอพยพไปยังดินแดนต่าง ๆ มักจะเลือกอพยพหรือโยกย้ายไปยังชุมชนที่ชาวจีนกลุ่มเดียวกับตนอาศัยอยู่ด้วยกันจำนวนมาก หรือมีบทบาทสำคัญอยู่ในดินแดนนั้น ๆ (ตรุณี แก้วม่วง และคณะ, 2542: 1681-1713) และเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงญาติมิตรและภาษาของชาวจีนโพ้นทะเลช่วยให้การทำธุรกิจข้ามพรมแดนเป็นไปอย่างง่ายดายมากยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ในเครือญาติดังกล่าวทำให้เกิดความไว้วางใจและการไหลเวียนของข้อมูลทางการค้าภายในเครือข่ายเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว ประกอบกับความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงช่วยส่งเสริมความร่วมมือทางการค้าระหว่างประเทศที่เป็นเศรษฐกิจเกิดใหม่ซึ่งกฎระเบียบทางการค้ายังไม่เข้มแข็ง แรงงานชาวจีนโพ้นทะเลมีส่วนช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศเจ้าอาณานิคมซึ่งขาดแคลนแรงงาน

“เขาวราช” ถนนที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานแห่งนี้ ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2434-พ.ศ. 2443 เพื่อให้เขาวราชเป็นสถานที่สำหรับส่งเสริมการค้า เดิมชื่อ “ถนนยุพราช” และได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ว่า “ถนน

เยาวราช” ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่ใหญ่ที่สุดในเมืองไทย จัดเป็นย่านธุรกิจการค้า การเงิน การธนาคาร ร้านทอง ภัตตาคาร ร้านอาหาร ร้านค้าต่าง ๆ อีกมากมาย รวมทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ถนนเยาวราชมีจุดเริ่มต้นที่คลองรอบกรุงตรงข้ามป้อมมหาไชย ตัดลงไปทางทิศใต้ บรรจบกับถนนจักรวรรดิ เรียกว่า “สี่แยกวัดตึก” ผ่านถนนราชวงศ์ เรียกว่า “สี่แยกราชวงศ์” ซึ่งจะไปบรรจบกับถนนเจริญกรุงก่อนถึงวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร

ตั้งแต่การอพยพมาจากโพ้นทะเลมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ เยาวราชเป็นย่านธุรกิจที่มีเงินไหลเวียนเข้าออกอย่างไม่ขาดสายยาวนานกว่า 100 ปี เป็นชุมพลทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศไทย และด้วยลักษณะการรวมกลุ่มที่โดดเด่น มีการรวมกลุ่มในรูปขององค์กรการค้า และองค์กรทางสังคม โดยผ่านแซ่ ผ่านความเป็นท้องถิ่นเดียวกัน ผ่านสำเนียงพูดผ่านองค์กรการกุศล ทำให้คำสั่งสอน ความเชื่อ ประเพณี ธรรมเนียม พิธีปฏิบัติ ถูกถ่ายทอดมายังชนรุ่นหลังรุ่นแล้วรุ่นเล่า คุณลักษณะที่ชัดเจนประการหนึ่งของคนเชื้อสายจีน คือ ความขยัน อดทนอดกลั้น ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในไทยมีความยากจนและขาดแคลนด้านการศึกษา แต่อาศัยความขยัน อดทนอดกลั้น จนสามารถก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาเป็นเจ้าของกิจการได้เป็นจำนวนมาก และกิจการจำนวนหนึ่งเติบโตขึ้นเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ จากทั้งหมดที่กล่าวมานั้น สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดจากลักษณะการรวมกลุ่มและลักษณะการประกอบธุรกิจที่โดดเด่นของคนจีนคือ ทูตทางสังคม ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการช่วยขับเคลื่อนธุรกิจของคนจีนให้เข้มแข็งและประสบความสำเร็จ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่าในชุมชนย่านเยาวราชมีสถานะของทูตทางสังคม มีองค์ประกอบของทูตทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และมีวิธีการนำทูตทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนอย่างไร เพื่อเป็นประโยชน์ในการขับเคลื่อนให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสถานะของทูตทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช
- 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของทูตทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช
- 3) เพื่อศึกษาวิธีการนำทูตทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช

1.3 ขอบเขตในการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาประวัติความเป็นมา การอพยพของชาวจีนโพ้นทะเล การตั้งถิ่นฐานของคนจีนในไทย ศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนย่านเยาวราช ศึกษาสถานะ องค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช และวิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ชุมชนย่านเยาวราช เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

1.3.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ขอบเขตเวลาด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2562

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทราบถึงสถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช
- 2) ทราบถึงองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช
- 3) ทราบถึงวิธีการการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช
- 4) ข้อมูลข้อค้นพบที่ได้จากศึกษา สามารถจะนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดระเบียบ จัดการ ส่งเสริมพัฒนาเพื่อให้เยาวชนและชุมชนลักษณะเดียวกันพัฒนาอย่างมีคุณภาพ และเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

- 1) ทุนทางสังคม หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับสถาบันต่าง ๆ ในสังคม และเป็นสิ่งที่จะช่วยประสานกลมกลืนคนในสังคมเข้าไว้ด้วยกัน โดยคำนึงถึงความไว้นับถือใจกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่งเสริมเกื้อหนุนกันและกัน รวมถึงบรรทัดฐานกับเครือข่ายอีกด้วย
- 2) สถานะของทุนทางสังคม หมายถึง ทุนทางสังคมมีสถานะเป็นทรัพย์สินร่วม การมีสถานะหรือความเป็นอยู่อย่างไรในชุมชนนั้น อาจไม่สามารถวัดเป็นปริมาณออกมาได้ โดย

ธรรมชาติแล้ว ทูททางสังคมส่วนใหญ่มีสถานะเป็นนามธรรม ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้พยายามแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่สนับสนุนการมีอยู่ของทูททางสังคมจากข้อมูลการสัมภาษณ์ ซึ่งสถานะทูททางสังคมของชุมชนที่จะศึกษาในครั้งนี้ แบ่งเป็นมิติด้านกลุ่ม/เครือข่าย มิติด้านบรรทัดฐาน และมิติด้านความไว้วางใจ

3) ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ หมายถึง พึ่งพาตนเองในการผลิต มีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ การปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก การเจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ และการกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม

4) ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน โดยมีการติดต่อสื่อสารพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน มีภาษาพูดขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมร่วมกัน มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือข่ายในการศึกษาครั้งนี้ ชุมชน คือ ชุมชนย่านเยาวราช เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง ทูททางสังคมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช ผู้ศึกษาได้ศึกษาและทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทูททางสังคม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ
- 2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.4 แนวคิดนำที่ใช้ในการศึกษา

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทูททางสังคม

ทูททางสังคมเป็นทุนประเภทหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับความร่วมมือร่วมใจในทางตรงหรือทางอ้อม ซึ่งทูททางสังคมจะช่วยลดช่องว่างระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับสถาบัน สถาบันกับสถาบัน ทำให้ทุกฝ่ายทำงานร่วมกันได้ ดังนั้น เมื่อไหร่ที่คนมองเห็นผลประโยชน์ร่วมกัน มีความไว้วางใจต่อกัน มองเห็นคุณค่า มีความคาดหวังและมีเป้าหมายร่วมกัน ก็จะนำมาซึ่งการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนหรือสถาบัน หรือที่เรียกว่า “ทูททางสังคม” นั่นเอง เพื่อช่วยให้คนหรือสถาบันสามารถทำงานร่วมกันจนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ (วรวิฑูมิ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 15)

ทูททางสังคมเปรียบเหมือนกับทรัพยากรทางศีลธรรม (Moral Resource) ที่ใช้ได้อย่างไม่มีวันหมด แล้วทูททางสังคมยังเปรียบเสมือนกับสินค้าสาธารณะ (Public Good) ที่ใคร ๆ ก็สามารถนำไปใช้ได้ เช่น อากาศที่สะอาด ความปลอดภัยบนท้องถนน เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ทูททางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยภาคเอกชนและกิจกรรมทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย ความผูกพันกัน จารีตประเพณี และความไว้วางใจกัน แต่สิ่งเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แตกต่างกัน (Hirschman, 1984 อ้างถึงใน วรวิฑูมิ โรมรัตน์พันธ์, 2548)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ทูททางสังคมมีความแตกต่างจากทุนในมิติเศรษฐศาสตร์ เนื่องจากทูททางสังคมเป็นทุนที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกันของคน

หรือสถาบันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน และความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นทุนที่เปิดกว้างยิ่งใช้ยิ่งเพิ่มพูนนั่นเอง (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 16)

2.1.1 วิวัฒนาการของทุนทางสังคม

จากการศึกษาพบว่า คำว่า “ทุนทางสังคม” ปรากฏขึ้นครั้งแรกในการอภิปรายของ Hanifan (1920 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 16-17) ในหนังสือ “Rural School Community Centres” หนังสือเล่มนี้ได้อธิบายถึงการสร้างภาพลักษณ์ที่ดี การสร้างมิตรภาพ การเห็นอกเห็นใจ และการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคมระหว่างบุคคล ครอบครัว และเครือญาติ ที่ทำให้เกิดหน่วยงานสังคมขึ้นมา (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 16) Hanifan ยังกล่าวอีกว่า การสร้างทุนทางสังคมในชุมชน จะเหมือนกับการสร้างทุนทางสังคมในองค์กรธุรกิจ ซึ่งจะต้องมีการสะสมทุนก่อนการดำเนินธุรกิจ กล่าวคือ คนในชุมชนต้องสร้างมิตรภาพที่ดีต่อกัน ต้องเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าครอบครัว เพราะถ้าหากอยู่ลำพังหรือคนเดียวจะไม่ได้รับการช่วยเหลือจากสังคม จึงต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน เพื่อให้เกิดทุนทางสังคมขึ้นมา และความสัมพันธ์นี้จะช่วยให้ปัจเจกบุคคลสามารถบรรลุถึงความต้องการทางสังคมที่ตนเองนั้นต้องการ และยังช่วยเสริมทุนทางสังคมมีศักยภาพที่เพียงพอต่อการปรับปรุงการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้นอีกด้วย โดยสมาชิกในชุมชนซึ่งเป็นปัจเจกบุคคลจะได้ประโยชน์จากการคบค้าสมาคมกัน และนำมาซึ่งความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเห็นอกเห็นใจกัน และมิตรภาพที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ ชุมชนจะได้ประโยชน์จากความเป็นปึกแผ่นและความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดจากกระบวนการดังกล่าว จะเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ดี

ทุนทางสังคม (Social Capital) นั้น ยังได้ปรากฏในวาทกรรมย่อย เรื่อง “ประชาสังคม” (Civil Society) ซึ่งเป็นงานเขียนของ Putnam (1993) เป็นอาจารย์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ผู้ซึ่งบุกเบิกแนวคิดเรื่องนี้ในปี ค.ศ. 1993 (พ.ศ. 2536) การรวมตัวของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในสังคม กระบวนการ และความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายต่าง ๆ ที่ทำงานเพื่อสาธารณะและส่วนรวมนั้น คือพลังพื้นฐานทางสังคม อันจะนำมาซึ่งความแข็งแกร่งในด้านต่าง ๆ รวมทั้งเศรษฐกิจด้วย ทุนทางสังคมมีส่วนสำคัญในการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศในแง่ของการสร้างนวัตกรรมซึ่งต้องอาศัยการทำงานเป็นทีมและพื้นฐานการเรียนรู้และภูมิปัญญาจากสาขาวิชาชีพต่าง ๆ ในด้านมั่นคงทางสังคมทุนทางสังคมถือว่ามีบทบาทสำคัญในการเป็นตาข่ายรองรับผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน ทุนทางสังคมยังได้รับการยอมรับว่า มีบทบาทเชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาความยากจน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสังคมและธรรมาภิบาล

Putnam (2000 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 17-18) ได้กล่าวถึง “ทุนทางสังคม” ในการศึกษาที่เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศอิตาลี เมื่อปี ค.ศ.

1970 ซึ่งพบว่า ทูทางสังคมมีส่วนช่วยส่งเสริมการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตย โดยมีการยกตัวอย่างเปรียบเทียบแคว้น Emilia-Romagna กับแคว้น Tuscany ซึ่งทั้งสองแคว้นนี้มีทูทางสังคมที่ทำให้เกิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ดี โดยสองแคว้นนี้ที่การจัดการองค์ชุมชนที่เข้มแข็ง ประชาชนมีความสนใจในเรื่องที่เป็นสาธารณะร่วมกัน และทำให้เกิดการรวมกลุ่มประชาชนมีความไว้วางใจกัน มีการปฏิบัติต่อกันโดยตรงไปตรงมา มีการเคารพกฎหมายอย่างเคร่งครัด ผู้นำในชุมชนมีความซื่อสัตย์และมีการปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน เครือข่ายทางสังคมและเครือข่ายทางการเมืองมีลักษณะเป็นไปในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ประชาชนในชุมชนมีค่านิยมเกี่ยวกับเรื่องความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การมีส่วนร่วมและการซื่อสัตย์ต่อกัน

ทั้งนี้ Putnam ยังได้ยกตัวอย่างเปรียบเทียบแคว้นที่มีลักษณะตรงกันข้าม ได้แก่ แคว้น Calabria และแคว้น Sicily ซึ่งพบว่า ประชาชนขาดการเคารพในกฎหมาย ขณะเดียวกันประชาชนส่วนใหญ่ต้องการกฎระเบียบที่เข้มงวดมากขึ้น Putnam ยังพบอีกว่า สังคมที่อยู่ในสภาวะไร้กฎหมายนั้น จะทำให้ทุกคนรู้สึกเหมือนไร้อำนาจ และยังแสวงหาประโยชน์ใส่ตัว ประชาชนมีชีวิตอยู่อย่างไม่มีความสุข

Putnam ยังชี้ให้เห็นอีกว่า กระบวนการคิดของทูทางสังคมได้เริ่มจากประชาชนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ดี ซึ่งก็คือการที่ประชาชนมีระบบคิดที่ตระหนักถึงปัญหาสาธารณะร่วมกัน ทำให้ทุกคนหันมาร่วมมือกัน หรือการที่ประชาชนมีค่านิยมที่ดีร่วมกัน อาทิ ความไว้วางใจกัน มีการเคารพกฎหมาย ผู้นำมีความซื่อสัตย์ มีความโปร่งใส มีความเป็นธรรม รักความเสมอภาค มีความสามัคคี ชอบมีส่วนร่วมและมีความซื่อสัตย์ จากระบบความคิดและค่านิยมดังกล่าวนี้ จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในสังคมนั้นเป็นไปในทางที่ดีและนำไปสู่ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีนักคิดท่านอื่น ๆ อีก Bourdier (1989 อ้างถึงใน วรวิฑู โรมรัตน์พันธ์, 2548: 18) เขียนเกี่ยวกับทฤษฎีทางสังคม (Social Theory) Coleman (1988) ได้ทำความเข้าใจของกรอบทฤษฎี โดยได้นำแนวคิดของ Putnam มาอธิบายว่าเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำ (Actors and Among Actors) ที่จะส่งเสริมให้เกิดผลดีแก่กิจกรรม (Productive Activities) โดยพิจารณาในมิติของกฎหมายที่เกี่ยวกับโครงสร้างและองค์กรของแต่ละปัจเจกชนที่ได้นำไปใช้ (Structure and Organization Act) ซึ่งขึ้นอยู่กับความสนใจของแต่ละบุคคลและมีการศึกษาทูทางสังคมในบริบทที่เกี่ยวกับการศึกษา

World Bank (1999 อ้างถึงใน วรวิฑู โรมรัตน์พันธ์, 2548: 19) ได้กล่าวถึงทูทางสังคมและนำแนวคิดทูทางสังคมไปใช้ในรูปแบบของทูแบบหนึ่งที่เป็นต่อการพัฒนา โดยพยายามที่จะตอบคำถามว่า อะไรเป็นทูทางสังคมและจะอย่างไรเพื่อที่จะให้การพัฒนายั่งยืนสูงสุดต่อประเทศหรือชุมชน ซึ่งทูทางสังคมในความหมายของ World Bank ได้ชี้ให้เห็นว่า การ

เพิ่มขึ้นของความยึดเหนี่ยวกันในสังคม สามารถนำไปพัฒนาเศรษฐกิจและก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

Fukuyama (1995 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 19-20) มีผลงานเกี่ยวกับ Social Capital and Civil Society ซึ่งได้อธิบายความหมายและบทบาทของคำว่าทุนทางสังคมที่มีต่อระบบตลาดเสรีและประชาธิปไตย โดย Fukuyama ให้ความหมายของทุนทางสังคมไว้ว่า เป็นรูปธรรมของขนบธรรมเนียมที่ไม่เป็นทางการ ช่วยส่งเสริมความร่วมมือระหว่างบุคคลสองคนหรือมากกว่าได้ นับตั้งแต่เรื่องของธรรมเนียมต่างตอบแทนระหว่างพวกพ้อง ไปจนถึงเรื่องที่มีความซับซ้อน ดังเช่น คำสอนในหลักศาสนา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความไว้น้ำใจ เชื่อใจ ความเป็นเครือข่าย ความเป็นประชาสังคม เป็นต้น ล้วนเป็นผลมาจากทุนทางสังคมมากกว่าที่จะก่อให้เกิดทุนทางสังคมด้วยตัวของมันเอง

นอกจากนี้ Fukuyama ยังกล่าวถึงบทบาทของทุนทางสังคมเกี่ยวกับระบบตลาดเสรีและด้านเศรษฐศาสตร์ไว้ว่า ทุนทางสังคมสามารถช่วยลดต้นทุนในการดำเนินงาน เป็นทุนที่มีความเกี่ยวข้องกับกลไกการประสานงาน อาทิ การทำสัญญา การประสานงานที่มีสายบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้น กฎระเบียบของทางราชการและการดำเนินงานอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การทำงานจะสำเร็จลุล่วงได้ แม้จะไม่มีทุนทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่การประสานงานต่าง ๆ ย่อมมีค่าใช้จ่ายตามมา อาทิ ค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบเพื่อติดตามผลงาน ค่าใช้จ่ายในการเจรจาตกลงกัน ค่าใช้จ่ายในการขึ้นศาล การบังคับคดี เป็นต้น

สำหรับในภาคธุรกิจและการพัฒนาองค์กร มีนักวิชาการอย่าง Cohen and Prusak (2001 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 20) ที่มีผลงานเน้นทุนทางสังคมที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาและพัฒนาองค์กร (Organizational Maintenance and Development) เช่นเดียวกับผลงานของ Baker (2001 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 20) ที่ได้นำเอาทุนทางสังคมไปใช้ในงานที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจและการพัฒนาองค์กร

Ostrom (1994 อ้างถึงใน พระมหาประสิทธิ์ ญาณุปทีโป, 2549: 35) ได้จำแนกที่มาของทุนทางสังคม ประกอบด้วย เครือข่ายทางสังคม บรรทัดฐาน ความเชื่อทางสังคมและกฎระเบียบ หรือในการศึกษาด้านองค์กร Nahapiet and Ghoshal (1998) ได้พิจารณาทุนทางสังคมใน 3 มิติ คือ 1) มิติด้านโครงสร้าง หมายถึง ความผูกพันในเครือข่ายทางสังคม องค์ประกอบของเครือข่ายและการจัดการที่เหมาะสม 2) มิติทางด้านความสัมพันธ์ หมายถึง ความไว้วางใจ บรรทัดฐาน ข้อตกลงระหว่างกัน และการเป็นพวกเดียวกัน 3) มิติด้านการรับรู้ ซึ่งหมายรวมถึง การมีรหัส ภาษา และเรื่องเล่ากัน (อาทิตย์ บุตดาตวง, 2554: 15)

สำหรับประเทศไทย ทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นแนวคิดที่ปรากฏเกิดขึ้นให้เห็นมาช้านานในวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งปรากฏในรูปแบบของความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้ออาทรต่อกัน ความมีน้ำใจต่อกัน ความสามัคคี ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ การตอบแทนบุญคุณ ซึ่งในประเทศไทยมีนักวิชาการกล่าวถึงทุนทางสังคมกันมากขึ้น ภายหลังจาก

เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 โดยหน่วยงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ได้พยายามทำให้สังคมได้หันกลับไปมองเห็นคุณค่าที่เคยมีอยู่เป็นทุนเดิม อาทิ ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล รวมไปถึงสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมากบรรพบุรุษ เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่ม องค์กรประชาชน เครือข่าย เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวเป็นช่วยการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มสูญหายไปให้กลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน (สุพรรณิไชยอำพร, 2559: 142)

2.1.2 ความหมายของทุนทางสังคม

นักวิชาการต่างประเทศที่สำคัญและกล่าวถึงทุนทางสังคมมากที่สุด ได้แก่ Bourdieu (1983) Coleman (1988) และ Putnam (1993) ได้นิยามและสร้างแนวคิดทุนทางสังคมโดยมุ่งเน้นและให้น้ำหนักกับความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relations) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการโดยมีความคาดหวัง (Common) ความไว้วางใจ (Trust) และค่านิยมร่วมกันซึ่งทุนทางสังคมจะมีความหลากหลายและแตกต่างกันระหว่างชุมชน/กลุ่ม/เครือข่าย

Coleman (1985 อ้างถึงใน อิศระ โปธิจันทร์, 2547: 34) นักวิชาการผู้บุกเบิกงานเรื่องทุนทางสังคมในช่วงแรก กล่าวว่าทุนทางสังคมเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่ก่อให้เกิดผลดีต่อกิจกรรมที่ได้กระทำในองค์กร สามารถพิจารณาได้ใน 2 มิติ คือ 1) มิติโครงสร้างทางสังคม ทั้งในเรื่องของความคาดหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน การมีค่านิยมร่วมกัน การมีสำนึกของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และ 2) มิติของการดำเนินกิจกรรมที่ชัดเจนภายใต้โครงสร้างสังคมดังกล่าว

Putnam (1993 อ้างถึงใน สุวรรณิ คำมั่น และคณะ, 2551) ได้ศึกษาการทำงานขององค์กรปกครองในแคว้นต่าง ๆ ของประเทศอิตาลี พบว่า ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับระดับทุนทางสังคม แคว้นทางภาคเหนือของประเทศที่มีทุนทางสังคมสูง มีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ประชาชนมีความสนใจในประเด็นสาธารณะ มีความซื่อสัตย์และไว้วางใจระหว่างกัน มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงกว่าแคว้นทางตอนใต้ที่มีระดับทุนทางสังคมต่ำ Putnam ได้ให้ความหมายของทุนทางสังคมคือ ความเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกและเครือข่ายในสังคม ซึ่งเกิดจากประชาชนในสังคมมีระบบคิด ค่านิยม และบรรทัดฐานในการปฏิบัติที่ตีร่วมกัน อาทิ ความไว้วางใจกัน การเคารพกฎหมาย ความซื่อสัตย์ เป็นต้น

นอกจากนี้ งานเขียนของ Putnam ในหนังสือเรื่อง Bowling Alone America's Declining Social Capital (1995) ได้ชี้ให้เห็นปรากฏการณ์การปฏิบัติสังสรรค์ของสังคมชาวอเมริกันลดลงอย่างน่าตกใจ ปัจจัยสำคัญมาจากผลของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทาง

เทคโนโลยี อาทิ การมีห้างสรรพสินค้า โทรทัศน์ ทำให้คนมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น สนใจในกิจกรรมสาธารณะลดลง งานศึกษาดังกล่าวมีส่วนสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมเป็นประเด็นที่ได้รับการศึกษาและถกเถียงในเชิงวิชาการอย่างกว้างขวาง

Putnam (1993 อ้างถึงใน สุวรรณีย์ คำมัน และคณะ, 2551) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริมเกื้อหนุนการร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเกิดของทุนทางสังคมนั้น โดยเริ่มต้นจากการที่ประชาชนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ตีร่วมกัน ดังนั้น ทุนทางสังคมในรูปแบบเครือข่ายส่งผลให้เกิดการเพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าการทำงานในแบบปัจเจกบุคคล เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทน ทำให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้เกิดการติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว และมีการนำความสำเร็จในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

Fukuyama (1995 อ้างถึงใน วรวิฑู โรมรัตน์พันธ์, 2548) ได้อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นชุดของค่านิยมที่ไม่เป็นทางการ และบรรทัดฐาน/ จารีตร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน และต้องมีความสอดคล้องกับศีลธรรมความดีงาม และทุนทางสังคมถือเป็นทรัพยากรที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม โดยทรัพยากรในรูปของทุนทางสังคม ได้แก่ ความไว้วางใจกัน บรรทัดฐาน/ จารีต และความเป็นเครือข่ายที่ได้ปรากฏขึ้น

Cohen and Prusak (2001 อ้างถึงใน อิศระ โพธิ์จันทร์, 2547: 35) มองว่าทุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ที่สะสมในรูปความไว้วางใจ (Trust) ความเข้าใจซึ่งกันและกัน (Mutual Understanding) การให้คุณค่าร่วม (Shared Values) และพฤติกรรมที่เชื่อมโยงสมาชิกของเครือข่ายและชุมชนเข้าด้วยกันและทำให้เกิดความร่วมมือ

Ismail Serageldin and Christiaan Grootaert (2000 อ้างถึงใน พระมหาประสิทธิ์ ญาณบุปทีโป, 2549: 31) ได้อธิบายถึงความหมายของทุนทางสังคมตามสามแนวคิด ดังนี้

1) แนวคิดตามความหมายแคบ (Narrow Concept) อธิบายจากแนวคิดของ Putnam ว่าเป็นชุดความสัมพันธ์ในแนวนอน (A Set of Horizontal Association) ระหว่างประชาชน ซึ่งมีผลต่อการเพิ่มผลผลิตภาพ (Productivity) ของชุมชน และความสัมพันธ์เหล่านี้รวมถึง เครือข่ายความผูกพันในชุมชน (Network of Civic Engagement) และบรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms)

2) แนวคิดตามความหมายกว้าง (Broad Concept) อธิบายจากแนวคิดของ Coleman โดยขยายแนวคิดของทุนทางสังคมจากเดิมที่มีความหมายเฉพาะความสัมพันธ์ในแนวนอน ให้รวมความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (Vertical Association) และพฤติกรรมของสิ่งอื่น ๆ ที่มี

อยู่ อาทิ หน่วยธุรกิจ (Firms) เป็นต้น ซึ่งขอบข่ายของความสัมพันธ์ที่กว้างขึ้น ครอบคลุม เป้าประสงค์ทั้งในด้านบวกและด้านลบ

3) แนวคิดเชิงสถาบัน (Macro Institutions) ซึ่งให้ความหมายทุนทางสังคมที่มากไป กว่า (1) และ (2) โดยรวมไปถึงสภาพแวดล้อมทางการเมืองและสังคม เป็นผลให้บรรทัดฐาน (Norms) สามารถสร้างและกำหนดรูปแบบโครงสร้างทางสังคม ดังนั้น นอกเหนือจากความสัมพันธ์ใน แนวราบและแนวตั้งแล้ว แนวคิดนี้ยังมีความหมายรวมไปถึงโครงสร้างและความสัมพันธ์ของสถาบันที่ เป็นทางการ อาทิ รัฐบาล ระบอบการปกครอง กฎหมาย กระบวนการยุติธรรมและเสรีภาพทางการเมือง อีกด้วย

ทั้งนี้ ทั้ง 3 แนวคิดนี้มีลักษณะที่เหมือนกัน 3 ประการ คือ 1) ทั้งสามแนวคิดเชื่อมโยงกับ บรรยากาศทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งทั้งสามแนวคิดมีพื้นฐานความเชื่อมั่นร่วมกันว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมก่อให้เกิดผลกระทบ และได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจ 2) ทั้งสามแนวคิด มุ่งเป้าไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางเศรษฐกิจ วิถีทาง (Ways) ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็น ทางการในองค์การของหน่วยทางเศรษฐกิจนั้น ๆ ซึ่งเสริมให้เกิดประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ 3) ทั้งสามแนวคิดเชื่อว่าความสัมพันธ์ทางสังคมและความเป็นสถาบันจะก่อให้เกิดผลกระทบ ภายนอก (Externalities) ในทางบวกซึ่งลำพังปัจเจกบุคคลไม่สามารถทำได้

สำหรับคำว่าทุนทางสังคมในประเทศไทย นักวิชาการและนักปฏิบัติในประเทศไทยหลาย ท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ประเวศ วะสี (2541: 27-28) ได้ให้ความหมายทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคมคือ ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษา มีวัฒนธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความ รับผิดชอบต่อส่วนรวม มีประสิทธิภาพในการทำงาน มีการเมืองและระบบราชการที่ดี หากนำเอา ทั้งหมดที่กล่าวมานี้มารวมกันจะเป็นการก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมี “ภูมิปัญญา” ที่เป็นทุนที่สำคัญและเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2542 อ้างถึงใน วรุณี โรมรัตน์พันธ์, 2548: 40) อธิบายว่า ทุน ทางสังคมเป็นนามธรรม หมายถึงความเข้มแข็งของชุมชนและท้องถิ่น ความสามัคคี รวมพลัง การ มีองค์การมีหน่วยที่จะจัดการจัดระบบต่าง ๆ ในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจิตรวมใจ มีศีลธรรม มี ความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียว ซึ่งเป็นพื้นฐานในพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนให้เกิดความ เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543 อ้างถึงใน อาทิตย์ บุตดาตวง, 2548) ได้กล่าวว่า ทุนทาง สังคม หมายถึง สถาบันทางสังคมและรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนชนบท ที่ทำหน้าที่ จัดระเบียบความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรมแก่แบบแผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยน ทรัพยากร อันเป็นการสร้างความผสมกลมกลืนทางสังคม มีบรรทัดฐานทางสังคม และลดความ ขัดแย้งในชุมชน ในอีกแง่มุมหนึ่ง ทุนทางสังคม คือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณี

ของชุมชน วิธีความสามารถในการจัดการองค์การของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548) ได้สรุปความหมายของทุนทางสังคมไว้ว่า คือ วิธีคิด และระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ซึ่งต้องอาศัยวิธีคิดเชิงซ้อน ระบบความรู้/ภูมิปัญญา รวมถึงจารีต บรรทัดฐาน/กฎเกณฑ์ทางสังคม หรือกฎหมายพร้อมกันนั้น ยังต้องมีองค์การที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้น ๆ เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดการทุน เป็นต้น นอกจากนี้ ทุนทางสังคมยังมีเป็นการนำเอามิติทางวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้ในสังคม เพื่อให้เกิดในแง่ของการปลูกจิตสำนึก หรือรักษาสำนึกของชุมชนและเครือข่ายของชุมชนที่ต้องสัมพันธ์กันในการดำรงชีวิต

อมรา พงศาพิชญ์ (2543 อ้างถึงใน พรประภา สินธุนาวา, 2549) ได้ให้ความหมายคำว่า ทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคม คือความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบันและ/หรือองค์การ ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่มและรูปเครือข่าย รวมทั้งค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและวิธีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชนและประชาสังคม

พรชัย ตระกูลวรานนท์ (2549: 28 อ้างถึงใน สุพรรณิ ไชยอำพร, 2559: 143) ได้อ้างถึงคำพูดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ไว้ว่า ทุนทางสังคม คือ วิธีคิดและระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความคิดเชิงซ้อน และเกี่ยวข้องกับระบบความรู้และภูมิปัญญา อีกทั้งยังต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้นั้น อาจเป็นรูปของจารีต กฎหมาย หรือเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นต้องมีองค์การที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้น ๆ และทุนทางสังคมในสังคมไทยนั้นอยู่ภายใต้หลักการที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) หลักการตอบแทนกัน (Reciprocity) เป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน เป็นกลไกในการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียม

2) หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Communalism) การใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่าง ๆ ร่วมกัน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) (2546 อ้างถึงใน พรประภา สินธุนาวา, 2549) กำหนดว่า ทุนทางสังคม คือ ผลรวมของสิ่งดีงามต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสมและการต่อยอด รวมถึงการรวมตัวของคนที่มีความดี เพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม บนพื้นฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม ซึ่งหากนำมาใช้อย่างเหมาะสมแล้วจะเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติและสังคมให้สมดุลและยั่งยืน

สถาบันพระปกเกล้า (2554: 7) ได้ศึกษาทฤษฎีทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนบริเวณโรงไฟฟ้ากระบี่ ในเขตตำบลคลองขนาน ปากสั้ย และตลิ่งชัน อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่ ให้ความหมายของทฤษฎีทางสังคมว่า เป็นสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล หรือ ประชาชนชาวบ้าน เครือข่ายของการรวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ ภายในประชาคม บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ ซึ่งส่งเสริมให้ผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองสามารถกระทำการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันโดยความร่วมมือจะสำเร็จก็ต่อเมื่อได้มีการเชื่อมต่อกัน และไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทฤษฎีทางสังคมมีลักษณะเป็นสินค้าสาธารณะ เป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากกิจกรรมทางสังคม ประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ สามารถค้นหาทฤษฎีทางสังคมของตนเองได้

เล็ก กุดวงแก้ว (2547 อ้างถึงใน พรประภา ลินธนาภา, 2549) กล่าวว่า ทฤษฎีทางสังคมหมายถึง แรงงานที่เราต้องทำงานช่วยกันซึ่งกันและกัน หรือที่เรียกกันว่า “ลงแขก” หรือการร่วมมือกันในรูปแบบอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังหมายถึง ทฤษฎีปัญหา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นทฤษฎีความคิดที่สั่งสมมาหลายชั่วอายุคน และยังมีธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ ซึ่งเป็นทุนที่เป็นสวัสดิการให้แก่ชีวิต

สุพรรณิ ไชยอำพร (2546: 59-60) ได้ศึกษาความหมายของ “ทฤษฎีทางสังคม” จากนักวิชาการหลายท่านและสรุปว่า ทฤษฎีทางสังคมเน้นที่รูปแบบความสัมพันธ์ที่อยู่ในกลุ่มสังคม โดยเฉพาะชนบท ตั้งแต่ครอบครัวขยายไปสู่กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ และกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนและสังคม ที่มุ่งมั่นเพื่อส่วนรวมร่วมกัน เอื้ออาทรช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการดำเนินการต่าง ๆ ในชีวิตและสังคมตน ทั้งนี้มีการแบ่งรูปแบบประเภททฤษฎีทางสังคมโดยอาศัยระดับ ออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

- 1) ระดับบุคคล รูปแบบเน้นในด้านการต่างตอบแทน ความไว้นื้อเชื่อใจในการเชื่อมโยงสังคม
 - 2) ระดับครอบครัว รูปแบบเช่นเดียวกับในระดับบุคคล แต่สัมพันธ์ภาพจะเต็มไปด้วยความไว้นื้อเชื่อใจสูง เอื้ออาทรสูง ผูกพันสูง
 - 3) ระดับกลุ่ม/องค์การ รูปแบบการร่วมมือจัดการ การมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์กัน
 - 4) ระดับชุมชน รูปแบบเหมือนระดับกลุ่ม/องค์การ แต่ระดับความสัมพันธ์จะเข้มข้นหรือแน่นแฟ้นเพียงใด ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่ชุมชนเผชิญและสถานการณ์ของชุมชน
 - 5) ระดับประเทศ รูปแบบความสัมพันธ์อาจไม่แน่นแฟ้นดังเช่น 4 ระดับข้างต้นที่ยึดโยงด้วยความเหมือนกัน เช่น เป็นคนไทยด้วยกัน คนภูมิภาคเดียวกัน ศาสนาเดียวกัน เป็นต้น
- การแบ่งระดับทฤษฎีทางสังคมทั้ง 5 ระดับนี้ แบ่งโดยอาศัย “ทิศทาง” ออกเป็น 2 ทิศทางคือ รูปแบบความสัมพันธ์ในแนวตั้งและแนวนอน ซึ่งความสัมพันธ์ในแนวตั้งพยายามจะลดให้น้อยลง แต่ในแนวนอน คือ ในระดับที่ทุกคน ทุกฝ่าย ทุกองค์การ ทุกชนชน มีความเท่าเทียมกันใน

การเข้าร่วมหรือมีส่วนร่วมต่อการแก้ปัญหา หรือพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคม ชุมชน กลุ่ม/องค์กร และแบ่งโดยอาศัย “ความจำเป็นในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์” คือ 1) เพื่อสนองจิตใจสังคม เพื่อสุข สนุก สวรรค์บันเทิง 2) เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ 3) เพื่อผลทางเศรษฐกิจค้าขาย เครือข่ายธุรกิจการตลาด และ 4) เพื่อเป็นการเสริมพลังช่วยเหลือกัน

จากการศึกษาทบทวนนี้ สรุปได้ว่า ทูทางสังคม หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับสถาบันต่าง ๆ ในสังคม และเป็นสิ่งที่จะช่วยประสานกลมกลืนคนในสังคมเข้าไว้ด้วยกัน โดยคำนึงถึงความไว้นื้อเชื่อใจกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่งเสริมเกื้อหนุนกันและกัน บรรทัดฐานหรือระบบความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมในสังคมที่เอื้อต่อการรวมกลุ่มและการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนรวมไปถึงกลุ่มองค์กรและเครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชน

และจากการให้นิยามความหมายของแนวคิดทูทางสังคมทั้งในมุมมองของนักคิดชาวต่างประเทศ และในมุมมองของนักวิชาการในประเทศไทยนั้น ผู้ศึกษาได้พยายามวิเคราะห์สรุปความหมายของทูทางสังคมจากคำสำคัญที่ทั้งสองกลุ่มที่ได้ให้นิยามและข้อสรุปไว้ ซึ่งจากการสรุปจะเห็นได้ว่า คำสำคัญที่ทั้งสองกลุ่มต่างได้กล่าวถึงและค่อนข้างดีคือ เครือข่ายความผูกพันความไว้วางใจ ไว้นื้อเชื่อใจกัน และบรรทัดฐานทางสังคม ส่วนคำอื่น ๆ ที่นักคิดชาวต่างประเทศและนักวิชาการในประเทศไทยได้กล่าวถึงซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าเกี่ยวข้องกับบริบทของสังคมไทยมากกว่า ได้แก่ ค่านิยมร่วมกัน ความคาดหวังร่วมกัน ความเห็นอกเห็นใจ เอื้ออาทร ความรู้และภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ศีลธรรมจริยธรรม เป็นต้น ดังตารางที่ 2.1

ทั้งนี้ ในการศึกษาถึงสถานะทูทางสังคมในครั้งนี้ ผู้ศึกษาขอจำกัดไว้ใน 3 มิติ ดังนี้ 1) มิติด้านบรรทัดฐาน 2) มิติด้านความไว้นื้อเชื่อใจ และ 3) มิติด้านเครือข่าย โดยเป็นการศึกษาทูทางสังคมในระดับบุคคล ระดับครอบครัว และระดับกลุ่ม/องค์กร ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ของทั้ง 3 ระดับนี้จะมีสัมพันธ์ภาพที่ยึดโยงกันด้วยความเหมือนกัน เช่น เป็นพี่น้องเครือญาติเดียวกัน เป็นคนบ้านเดียวกัน หรือมาจากหมู่บ้าน แ่ตระกูลเดียวกัน เป็นต้น ซึ่งจะศึกษาว่าในระดับความสัมพันธ์เหล่านี้มีทรัพยากรซึ่งเป็นสถานะทูทางสังคมในมิติด้านบรรทัดฐาน ความไว้นื้อเชื่อใจ และความเป็นเครือข่ายที่เหมือนหรือต่างกันมากน้อยเพียงใด

ตารางที่ 2.1 วิเคราะห์ความหมายทุนทางสังคม

นักคิด/ นักวิชาการ	Pierre Bourdieu (1983)	James Coleman (1988)	Robert Putnam (1993)	Fukuyama (1995)	Cohen และ Puskas (2001)	Ismail Serageldin (2000)	ประเวศ วะสี (2541)	ไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม (2542)	ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543)	อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2546)	อมรา พงศาพิชญ์ (2543)	พริษฐ์ วัชรภูวนานนท์ (2549)	สศช. (2546)	สถาบันพระปกเกล้า (2554)	เล็ก กุดดงแก้ว (2547)	สุพรรณีย์ ไชยทรัพย์ (2546)	ความถี่	ร้อยละ
ค่านิยมร่วมกัน	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	7	8.3
ความคาดหวังร่วมกัน	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	4	4.8
ความไว้วางใจไว้เนื้อเชื่อใจกัน	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	✓	-	-	✓	✓	-	✓	9	10.7
ความซื่อสัตย์	-	-	✓	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2.4
ระบบความคิด	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	✓	-	✓	-	-	✓	-	4	4.8
บรรทัดฐานทางสังคม/ กฎเกณฑ์	-	-	✓	✓	-	✓	-	-	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	9	10.7
เครือข่าย ความผูกพัน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	-	✓	✓	-	✓	12	14.2
การศึกษา	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	2	2.4
วัฒนธรรม	-	-	-	-	-	-	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-	-	6	7.1
จารีตประเพณี	-	-	-	✓	-	-	-	-	✓	✓	-	✓	-	-	-	-	4	4.8
ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	3	3.5
มีการเมืองและระบบราชการที่ดี	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2.4
ศีลธรรม	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2.4
ภูมิปัญญา/ ความรู้	-	-	-	-	-	-	✓	-	✓	✓	-	✓	-	-	✓	✓	6	7.1
ความสามัคคี	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	✓	-	2	2.4
เอื้ออาทรช่วยเหลือกัน	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	2	2.4
การมีส่วนร่วม มีความร่วมมือกัน	-	✓	-	✓	✓	-	-	-	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	8	9.5
รวม																	84	100

2.1.3 องค์ประกอบของทุนทางสังคม

วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์ (2548: 51-53) อธิบายว่า จากการศึกษาทุนทางสังคมในมิติต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันออกไป เมื่อนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือ 1) การมองในเชิงโครงสร้างหน้าที่ (Structural/Function Based) โดยอธิบายในรูปของระบบหรือกระบวนการทำงานของทุนทางสังคม และ 2) การมองในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ (Integration/Result Based) โดยการนำเสนอทุนทางสังคมในลักษณะเป็นภาพรวมหรือมีการบูรณาการสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

2.1.3.1 การมองในเชิงโครงสร้างหน้าที่ (Structural/Function Based)

โดยนักวิชาการหรือผู้ที่ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับเชิงโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ Bain and Hicks (1998) ซึ่งนำเสนอกรอบแนวคิดที่สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา และตัดสินใจเกี่ยวกับสาระของทุนทางสังคมได้ชัดเจนมากขึ้น (Social Capital Assessment Tool: SCAT) Bain and Hicks มองว่าทุนทางสังคมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับมหภาค (Macro) และระดับจุลภาค (Micro)

ในระดับมหภาค (Macro) ทุนทางสังคมครอบคลุมบริบทขององค์การหรือสถาบันต่าง ๆ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างแบบเป็นทางการ เช่น รูปแบบของการปกครอง แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกฎหมาย ระบบความคิด ความเชื่อที่สอดคล้องกับกฎหมาย ระดับของการกระจายอำนาจ และระดับการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย

ในระดับจุลภาค (Micro) ทุนทางสังคมถือเป็นศักยภาพของการรวมตัวขององค์การในแนวนอน รวมทั้งเครือข่ายในการพัฒนา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับสาระหรือวิถีคิด ความเข้าใจ และการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของประชาชน (Cognitive) และเรื่องของโครงสร้าง (Structural)

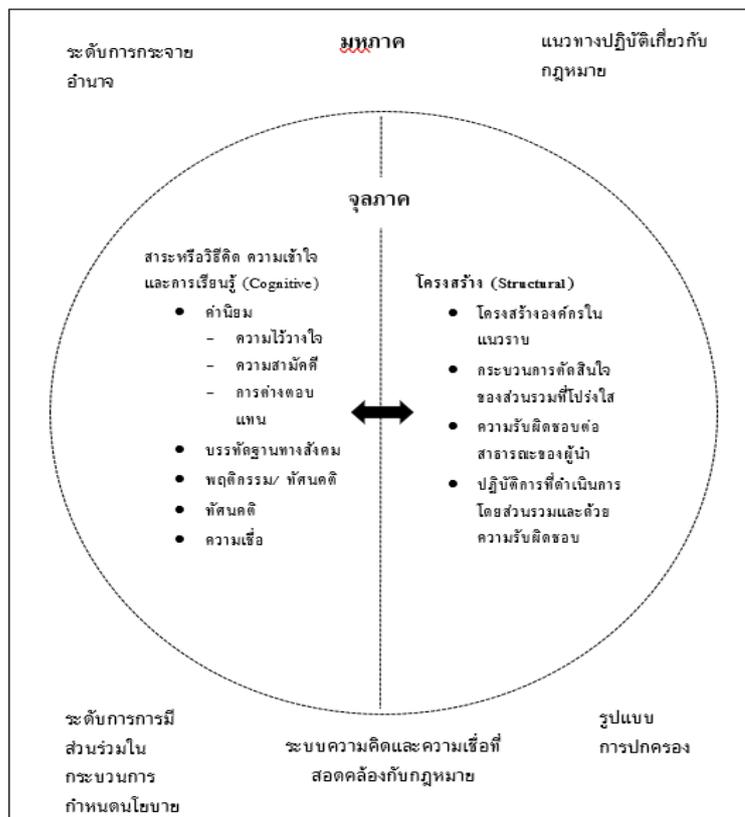
Uphoff (1996 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548: 52) ทุนทางสังคมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสาระหรือวิถีการคิด (Cognitive) นั้น เป็นนามธรรม จับต้องได้ยาก เพราะอยู่ในรูปของการให้คุณค่า (Values) ความเชื่อ (Beliefs) ทศนคติ (Attitudes) พฤติกรรม (Behavior) และบรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับการให้คุณค่า ซึ่งประกอบด้วยเรื่องของความไว้วางใจ (Trust) ความสามัคคี (Solidarity) และการต่างตอบแทน (Reciprocity) คุณค่าเหล่านี้ถือเป็นค่านิยมร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน และทำให้ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ส่วนรวมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

ส่วนทุนทางสังคมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับโครงสร้างนั้น มีลักษณะที่มองเห็นและประเมินได้ง่ายกว่า เข้าใจได้ง่ายกว่า ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับบทบาท พฤติกรรม การกระทำหรือความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้น อาจเป็นในรูปแบบของเครือข่ายติ สายสัมพันธ์อุปถัมภ์ หรือเครือข่าย/องค์การ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

ชมรม เป็นต้น รวมถึงสถาบันในรูปแบบของกฎของการเล่นเกม (Rule of the Game) เช่น กฎระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย รัฐธรรมนูญ

อย่างไรก็ตาม ทูนทางสังคมทั้ง 2 ลักษณะนี้ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างแยกไม่ออก ทั้งยังส่งเสริมกันซึ่งกันและกันด้วย ตัวอย่างเช่น ความไว้วางใจ (ทูนทางสังคมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสาระหรือวิธีการคิด) ทำให้สามารถตั้งกลุ่มออมทรัพย์ (ทูนทางสังคมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับโครงสร้าง) ขึ้นมาได้ ถ้ากลุ่มออมทรัพย์สามารถดำเนินไปด้วยดี แสดงให้เห็นว่า การเชื่อถือไว้วางใจระหว่างกันเป็นเรื่องที่ดี เพราะทำให้ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นด้วย ชาวบ้านจะมีแนวโน้มที่จะไว้วางใจต่อกันมากขึ้น จนเกิดเป็นแบบแผนความไว้วางใจกัน (Norm of Trust) เมื่อกลุ่มออมทรัพย์ดำเนินการไปเรื่อย ๆ แล้ว เงินกองทุนจะยิ่งทบทวีให้ประโยชน์แก่คนในชุมชนมากยิ่งขึ้น (วชิรวัชร งามละม่อม, 2558)

นอกจากนี้ Bain and Hicks อธิบายว่า ทูนทางสังคมในระดับมหภาค ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบเป็นทางการขององค์การหรือสถาบันต่าง ๆ เสมือนสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อระดับจุลภาคด้วย

ภาพที่ 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทูนทางสังคม

แหล่งที่มา: Bain and Hicks, 1998 อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์, 2548: 54.

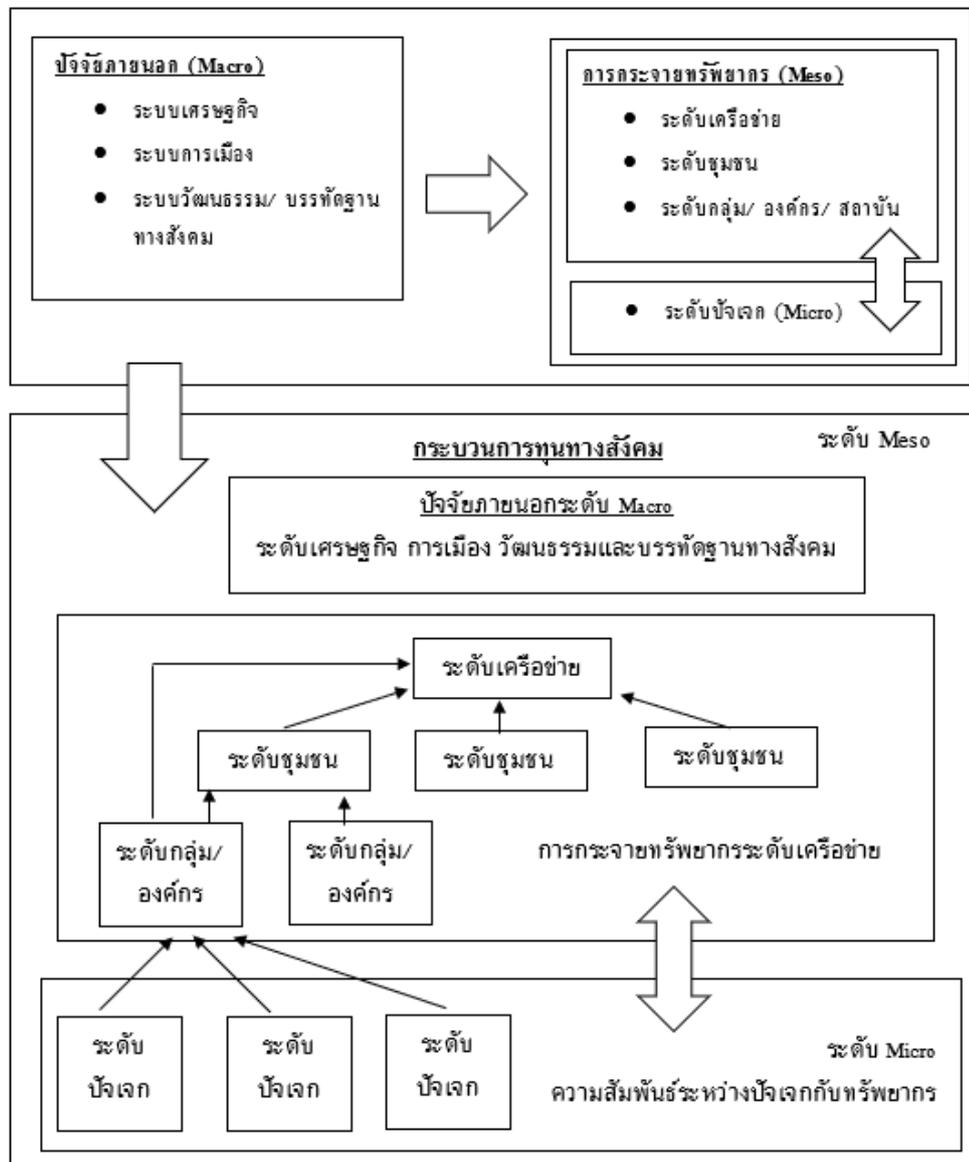
ยังมีนักวิชาการอีกท่านหนึ่ง คือ Thomas Ford Brown (n.d.) ได้นำเสนอว่า ทูทางสังคมเป็นกระบวนการวิเคราะห์ระบบในการจัดสรรทรัพยากรทั่วทั้งเครือข่ายทางสังคม (Allocating Resources) ที่มีความสอดคล้องกับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างการยึดติดกับความเป็นตัวตนของปัจเจก (Individual Egos) ที่อยู่ภายในเครือข่าย แนวคิดเกี่ยวกับระบบจะมีการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมทั้ง 3 มิติ ซึ่งได้แก่ องค์ประกอบ (Components) โครงสร้าง (Structure) และสิ่งแวดล้อม (Environment) ในการวิเคราะห์ระบบของทูทางสังคม จะต้องคำนึงถึงส่วนประกอบที่สำคัญ คือ การยึดติดกับความเป็นตัวตนของปัจเจกที่มีอยู่ในเครือข่าย โครงสร้างของระบบที่อยู่ในรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เชื่อมระหว่างการยึดติดความคิดของตนเองในปัจเจกกับสิ่งแวดล้อมของระบบที่เกิดขึ้นจากระบบนิเวศของสังคม (Social Ecology) ที่มีอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ในระบบความคิดรวบยอดของทูทางสังคม จะเป็นเสมือนแผนที่ที่บอกถึงองค์ประกอบ โครงสร้าง และสิ่งแวดล้อม ในการวิเคราะห์ระดับ Micro, Meso และ Macro ได้

การวิเคราะห์ทูทางสังคมในระดับ Micro จะพิจารณาถึงการยึดติดกับความเป็นตัวตน (Embedded Ego) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ทั้งในส่วนที่เป็นศักยภาพในการจัดสรรทรัพยากรที่เกิดจากความเป็นตัวตนในระดับปัจเจก (Individual Ego) รวมถึงความเป็นตัวตนที่มีอยู่ในเครือข่ายทางสังคม (Social Network) สำหรับในการวิเคราะห์ทูทางสังคมในระดับ Micro นี้ จะมุ่งเน้นพิจารณาถึงความเกี่ยวพันระหว่างปัจเจกชนกับผลลัพธ์สุดท้าย (Individual Nodal Outcomes) ภายใต้โครงสร้างสังคมที่มีอยู่

การวิเคราะห์ทูทางสังคมในระดับ Meso จะพิจารณาถึงแนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในเครือข่าย (Structural Perspective) โดยจะพิจารณาถึงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างการยึดติดกับความเป็นตัวตนที่หลากหลายในเครือข่าย รวมทั้งพิจารณาถึงรูปแบบการไหลเวียนของทรัพยากรในเครือข่ายนั้นด้วย ดังนั้น การศึกษาทูทางสังคมในระดับ Meso นี้ จะมุ่งเน้นพิจารณาที่กระบวนการสร้างเครือข่าย และผลลัพธ์สุดท้ายที่จะเกิดจากการกระจายทรัพยากร ซึ่งขึ้นอยู่กับความยึดติดกับความเป็นตัวตนที่มีอยู่อย่างหลากหลายในเครือข่าย

การวิเคราะห์ทูทางสังคมในระดับ Macro เป็นการศึกษาแนวคิดทูทางสังคมที่แฝงตัวอยู่ในโครงสร้าง (Embedded Structure Perspective) ซึ่งการศึกษาในระดับนี้ จะพิจารณาจากเครือข่ายเฉพาะแห่งที่มีทูทางสังคมแฝงตัวอยู่ในระบบเศรษฐกิจ (Economic System) การเมือง (Political System) และวัฒนธรรม/บรรทัดฐาน (Cultural/Normative System) ของสังคม โดยที่การศึกษาจะมุ่งเน้นพิจารณาถึงอิทธิพลของวัฒนธรรม การเมืองและเศรษฐกิจระดับมหภาคที่มาจากภายนอก (External Culture, Political and Macro Economic) ที่เป็นเงื่อนไขผูกมัดกับเครือข่ายโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ในสังคม รวมทั้งความเป็นพลวัตของโครงสร้างการเปลี่ยนแปลง และเคลื่อนย้ายของเครือข่าย อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจทูทางสังคมได้อย่างชัดเจน และสามารถมองทูทางสังคมเป็นเสมือนกระบวนการที่มีความเป็น

พลวัตของการสร้างรูปแบบทางสังคมมากขึ้น (Social Capital as a Dynamic of Social Structuration) ขอนำเสนอแผนภูมิที่ได้มาจากการจำลองความคิดของ Brown ไว้ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 กระบวนการของทุนทางสังคม
แหล่งที่มา: วรุณี โรมรัตน์พันธ์, 2548: 57.

2.1.3.2 การมองในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ (Integration/Result Based)

องค์ประกอบของทุนทางสังคมสามารถมองได้ในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ โดยการนำเสนอทุนทางสังคมในลักษณะเป็นภาพรวมหรือมีการบูรณาการของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จากการศึกษาได้พบว่าผลการศึกษาทุนทางสังคมของไทยที่ดำเนินการ โดยสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (2545) มีการนำเสนอภาพรวมทุนทางสังคมในเชิงบูรณาการหรือเชิงผลลัพธ์ โดยกล่าวถึงลักษณะรวมของทุนทางสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) ศาสนธรรม หรือหลักธรรมในศาสนา เป็นเครื่องชี้แนะบุคคลให้มีความรัก ความห่วงใย ความเอื้ออาทรต่อกัน และใช้หลักการทางศาสนานั้น ๆ มาสร้างความเป็นปึกแผ่นของสังคม เช่น ในพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้คนทำความดีละเว้นความชั่ว ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทำความดีด้วยการให้ทาน เสียสละ รักษาศีล และมีจิตใจที่สงบ มีเมตตาต่อสรรพสิ่ง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นทุนที่สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสังคม

2) สำนักในท้องถิ่น การที่คนในชุมชนมีจิตสำนึกต่อชุมชนและท้องถิ่นของตน ต้องการให้ชุมชนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ จึงมีความตั้งใจและร่วมแรงร่วมใจในการทำงานร่วมกัน คำนึงถึงส่วนรวมเป็นใหญ่

3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การนำความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมของชุมชนมาประยุกต์ใช้ใหม่ เกิดการสร้าง จัดการ และพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

4) ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคล คือ การให้บุคคลหรือผู้นำปราชญ์ท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์และศาสตร์ต่าง ๆ มาให้ความรู้ และถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชน เป็นการสร้างทุนทางสังคมในระดับบุคคล

5) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรในท้องถิ่นทั้งดิน น้ำ ป่า ภูเขา ที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด พร้อมมีกระบวนการทรัพยากรชุมชนอย่างเหมาะสม

6) วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน ที่จะนำเสนอในรูปแบบที่สร้างความภูมิใจให้กับชุมชนและเป็นวิถีชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง

7) ความเอื้ออาทร นับเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่คนในสังคมจะต้องมีความเอื้ออาทรต่อกัน ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งความเอื้ออาทรนี้เป็นพลังที่สำคัญยิ่งของทุนทางสังคม

โดยองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับทุนทางสังคมประเภทต่าง ๆ ที่ทางกองทุนเพื่อสังคมได้กำหนดไว้ อาทิ ทุนปัญญา (Spiritual Capital) ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) กองทุนสาธารณะ (Public Fund) และพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Public Space or Culture Space)

เช่นเดียวกับผลการศึกษานักวิชาการจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข (กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข จ.เพชรบุรี, 2543) ได้มีการศึกษาถึงทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ในลักษณะของปัจจัยที่เสริมสร้างทุนทางสังคมโดยพบว่า มีองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

1) ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพต่อธรรมชาติ หรือกำหนดตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เช่น ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปกป้องธรรมชาติ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งดำรงรักษาธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น ความสมถะ สันโดษ ที่เป็นรากฐานทางพระพุทธศาสนาจิตสำนึกเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ ที่ชุมชนสรรค์สร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม แพทย์พื้นบ้าน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปหัตถกรรม การอาศัยอยู่ เป็นต้น ภูมิปัญญาของชุมชนมีแง่มุมรายละเอียดที่ไม่หยุดนิ่ง (Living Knowledge) และใช้ญาณวิทยาที่แตกต่างจากการแสวงหาความรู้แบบตะวันตก นอกจากนี้ ประสบการณ์ผ่านร้อนผ่านหนาวของชุมชนก็จัดเป็นทุนทางสังคมเช่นกัน

3) ผู้นำทางปัญญาของชุมชน หรือปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ได้แก่ ผู้อาวุโส พระสงฆ์ หมอพื้นบ้าน ผู้นำเกษตร เป็นต้น ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้จะมีบทบาทที่สำคัญในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

4) โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ ที่เอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูล เช่น ระบบครอบครัว สถาบันผู้อาวุโส ระบบการเอามื้อเอาแรงในทุกภาค การผูกเสี่ยว เป็นต้น

5) ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมกัน เช่น สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรอันเป็นสิทธิการใช้การดูแลรักษาสิ่งที่เป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน

6) สถาบันชุมชน ได้แก่ จารีตประเพณี วัฒนธรรม จิตสำนึกร่วม รวมถึงองค์การชุมชนที่ควบคุมให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดที่มีอยู่

7) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่มาของภูมิปัญญา วิธีคิดที่ต่างกันไปตามระบบนิเวศและเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคมโดยรวม

8) กลุ่ม องค์การ และเครือข่าย ที่จะดำเนินการกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาชน ประชาสังคม เช่น องค์การชาวบ้าน เครือข่ายภาคประชาชน องค์การพัฒนาเอกชน กลุ่มวิชาชีพ นักวิชาการที่ดำเนินการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในประเด็นต่าง ๆ เป็นต้น

ดังนั้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคมนั้น จะต้องพิจารณาทั้งสองมิติ เพราะในการมองเชิงโครงสร้างหน้าที่จะทำให้สามารถแยกกระตบต่าง ๆ ของทุนทางสังคมได้ และยังสามารถเข้าใจได้ว่าในระดับต่าง ๆ ของทุนทางสังคมประกอบด้วยเนื้อหาสาระอะไรบ้าง แต่ละส่วนหรือแต่ละระดับมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร เช่นเดียวกับการมองในเชิงบูรณาการหรือ

ผลลัพธ์ ถือว่าเป็นประโยชน์เช่นกัน เพราะการศึกษาทุนทางสังคมจะต้องบอกให้ทราบว่า ทุนทางสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่นั้น อาจเป็นผลมาจากการทำงานของทุนทางสังคม หรือบางปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ในตัวของมันเอง อาจเป็นทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ และอาจส่งผลกระทบต่อให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ (ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม) (วรวิฑูรี โธมัสตันพันธ์, 2548: 58-61)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) (อ้างถึงในสุพรรณิ ไชยอำพร, 2559: 148) ได้มีโครงการศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำกรอบตัวชี้วัดทุนทางสังคมไทย โดยมีสถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับมิติทุนทางสังคมในประเทศไทยและองค์ประกอบทุนทางสังคมในประเทศไทยไว้ดังนี้

มิติทุนทางสังคมในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 6 มิติ ดังนี้

- 1) มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย (Group and Networks)
- 2) มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Trust and Solidarity)
- 3) มิติด้านกิจกรรมร่วมและความร่วมมือ (Collective Action and Cooperation)
- 4) มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร (Information and Communication)
- 5) มิติด้านการรวมกลุ่มทางสังคมและการผนวกเข้าร่วม (Social Cohesion and Inclusion)
- 6) มิติด้านการมีอำนาจและกิจกรรมทางการเมือง (Empowerment and Political Action)

องค์ประกอบทุนทางสังคมในประเทศไทย จากร่างรายงานการจัดทำกรอบตัวชี้วัดทุนทางสังคมไทยของ สศช. พบว่ามิติทุนทางสังคมได้ถูกใช้เป็นองค์ประกอบทุนทางสังคมด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้น องค์ประกอบทุนทางสังคมจึงประกอบด้วย 6 องค์ประกอบเช่นเดียวกับมิติทุนทางสังคม ดังนี้

- 1) องค์ประกอบด้านกลุ่มและเครือข่าย (Group and Networks)
- 2) องค์ประกอบด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Trust and Solidarity)
- 3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมร่วมและความร่วมมือ (Collective Action and Cooperation)
- 4) องค์ประกอบด้านข่าวสารและการสื่อสาร (Information and Communication)
- 5) องค์ประกอบด้านการรวมกลุ่มทางสังคมและการผนวกเข้าร่วม (Social Cohesion and Inclusion)
- 6) องค์ประกอบด้านการมีอำนาจและกิจกรรมทางการเมือง (Empowerment and Political Action)

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2549) ได้ให้องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมไว้ 4 องค์ประกอบที่มีบทบาทและลักษณะการยึดโยงให้เกิดเป็นทุนทางสังคมดังนี้

1) คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติ ทั้งด้านสุขภาพที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีความตั้งใจดีมีน้ำใจ เอื้ออาทรเคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัยซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความรักชาติ ฯลฯ และด้านสติปัญญา เพื่อให้มีศักยภาพและความพร้อมที่จะปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ

2) สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชนและสังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการ ควบคู่กับคุณธรรม จริยธรรมให้แก่คนในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน สถาบัน ภาคธุรกิจ เอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการบุคลากร ทรัพยากร และเครือข่าย

3) วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดำรง ค่านิยมความเป็นไทย นอกจากนี้ ยังมีวัฒนธรรมที่เป็นในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหนภูมิใจที่จะรักษาอนุรักษ์และพัฒนาต่อยอด เพื่อประโยชน์ต่อตนเองครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ

4) องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูลกันความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ที่นำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลายปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาด และการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

องค์ประกอบหลักทั้ง 4 นี้ นับว่าเป็นสินทรัพย์ที่สำคัญของสังคมไทย เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับความไว้วางใจและระบบความสัมพันธ์ จะก่อให้เกิดเป็นทุนทางสังคม ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงเกิดการสั่งสมเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ และในขณะเดียวกันทุนทางสังคมสามารถลดน้อยลงได้ หากขาดการรวมตัว ร่วมคิดและร่วมทำ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) ได้กำหนดองค์ประกอบของทุนทางสังคมออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

ทุนมนุษย์ ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม วินัย ความเป็นมิตร

1) มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อทำประโยชน์แก่ส่วนรวม

2) ทูทที่เป็นสถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา การเมือง รวมทั้งองค์การที่จัดตั้งขึ้นมา เช่น องค์การพัฒนาภาคเอกชน องค์การชุมชน สมาคมวิชาชีพ สโมสรมวลชน ฯลฯ

3) ทูททางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ครอบคลุมถึงระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ วัฒนธรรมไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี ฯลฯ

โดยทูททั้ง 3 นี้ จะเป็นทุนทางสังคมได้ก็ต่อเมื่อมีกระบวนการบนพื้นฐานของความสัมพันธ์กันอย่างไว้นื้อเชื่อใจ มีบรรทัดฐานและเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย จึงจะเป็นทุนทางสังคมที่เป็นพลวัตขับเคลื่อนการพัฒนาและเสริมสร้างอย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษาทบทวนองค์ประกอบของทุนทางสังคมข้างต้นนี้ที่ว่า สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้จัดทำกรอบตัวชี้วัดทุนทางสังคมไทยแล้วพบว่า มิติทุนทางสังคมได้ถูกนำไปใช้เป็นองค์ประกอบของทุนทางสังคมในประเทศไทยด้วย ได้แก่ 1) องค์ประกอบด้านกลุ่มและเครือข่าย 2) องค์ประกอบด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมร่วม และความร่วมมือ 4) องค์ประกอบด้านข่าวสารและการสื่อสาร 5) องค์ประกอบด้านการรวมกลุ่มทางสังคม และการผนวกเข้าร่วม และ 6) องค์ประกอบด้านการมีอำนาจ และกิจกรรมทางการเมือง

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมในครั้งนี้ ผู้ศึกษามีเจตนาจะศึกษาองค์ประกอบด้านกลุ่มและเครือข่าย องค์ประกอบด้านความไว้วางใจ และองค์ประกอบด้านบรรทัดฐาน โดยผู้ศึกษาได้มีการรบกวนเอาองค์ประกอบด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน องค์ประกอบด้านกิจกรรมและความร่วมมือ รวมถึงองค์ประกอบด้านข่าวสารและการสื่อสารรวมเข้าไว้ด้วยกัน เนื่องจากมองว่าเป็นเรื่องราวที่ต่อเนื่องกัน อยู่ในวิถีเดียวกัน การที่คนเราจะร่วมมือกันทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกันนั้น จำเป็นต้องมีความไว้วางใจ หรือมีความไว้นื้อเชื่อใจ และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันต่อกัน จึงจะดำเนินกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี และความเป็นเครือข่าย หรือความเป็นเครือญาติ ย่อมต้องมีการติดต่อสื่อสารกัน ข้อมูลข่าวสารย่อมหลั่งไหลไปถึงกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันอยู่แล้ว ดังนั้นจึงรวมกันเป็นหนึ่งมิติ คือ มิติความไว้นื้อเชื่อใจ สำหรับองค์ประกอบด้านการมีอำนาจ และกิจกรรมทางการเมืองนั้น ผู้ศึกษามีเจตนาจะศึกษาในมุมมองของชุมชนมากกว่าการจัดการทุนทางสังคม ดังนั้น ตัวแปรที่เกี่ยวกับปัจจัยที่จะมากระทบ จึงไม่ได้รวมไว้ในที่นี้ และการเมืองของประเทศไทยในขณะที่ศึกษาอยู่นั้น อยู่ในช่วงของการเมืองที่มีลักษณะพิเศษ ศสช. และมาตรการ 44 เพราะไม่ใช่ตัวเสถียร จึงไม่ขอนำมาศึกษาในครั้งนี้ ส่วนองค์ประกอบด้านกลุ่มและเครือข่าย และองค์ประกอบด้านการรวมกลุ่มทางสังคมและการผนวกเข้าร่วม ผู้ศึกษาได้ผนวกรวมไว้เป็นหนึ่งมิติ คือ มิติด้านเครือข่าย เพราะว่ามีลักษณะที่

คล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ หากมองเชิงโครงสร้างหน้าที่ในระดับจุลภาค จะมีนักวิชาการกล่าวถึงทุนทางสังคมทั้งในลักษณะนามธรรมและลักษณะที่มองเห็นและประเมินได้ จับต้องได้ยาก ซึ่งทั้งสองลักษณะนี้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก ทั้งยังส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยมีการกล่าวถึง พฤติกรรมและบรรทัดฐานทางสังคมในทั้งสองลักษณะข้างต้น จึงมีการศึกษาอีกมิติหนึ่งคือ มิติด้านบรรทัดฐาน

ดังนั้น กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบของทุนทางสังคมที่จะศึกษาในครั้งนี้นำแบ่งออกเป็น 3 มิติหลัก คือ มิติด้านบรรทัดฐาน มิติด้านความไว้วางใจ และมิติด้านเครือข่าย

2.1.4 กระบวนการนำทุนทางสังคมไปพัฒนาชุมชน สังคม

วรุณี โรมรัตน์พันธ์ (2548: 83-85) กล่าวไว้ว่า กรอบความคิดของกระบวนการทุนทางสังคมแบ่งออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

2.1.4.1 ส่วนที่เป็นกระบวนการทุนทางสังคม ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

1) ส่วนที่เป็นระบบคิด จะเป็นส่วนที่มีความเป็นนามธรรมสูง ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่ปัจเจกชน กลุ่มองค์กร สถาบันหรือชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพชนในอดีต นอกจากนี้ ยังมีระบบคิดอีกส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นมาจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ อาทิ ค่านิยม หรือธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ ได้แก่ ระบบคิดที่เกิดจากค่านิยมที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการต่างตอบแทนกัน มีความไว้วางใจระหว่างกัน และมีความสามัคคีกัน เป็นต้น

2) ส่วนที่เป็นวิธีการปฏิบัติ เป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับระบบคิด หมายความว่า เมื่อปัจเจก กลุ่มองค์กร สถาบันหรือชุมชน มีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระบบคิดดังกล่าว จะส่งผลให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้ออาทร และมีความร่วมมือกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

3) ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ จะเป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกมีระบบคิดและวิธีการปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจอยู่ในรูปของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมหรือเป็นทุนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสังคมส่วนรวม เช่น ทุนที่เป็นตัวเงิน (กองทุนชุมชน) ทุนมนุษย์ (แรงงานที่มีการลงแรง ช่วยเหลือกันด้วยการลงแรง) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าไม้ของชุมชน) ทุนภูมิปัญญา (ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชน) ซึ่งทุนหรือทรัพยากรที่อยู่นี้เป็นของชุมชนหรือของสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้

2.1.4.2 ส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการ ได้แก่ ปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ที่เป็นทั้งรูปธรรม (เงินทุนจากภายนอก เครื่องมือ บุคลากร หรือนักวิชาการจากภายนอก) และนามธรรม (ความช่วยเหลือทางวิชาการภายนอก ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ จากภายนอก) รวมทั้งผลที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและ

เทคโนโลยีจากภายนอก ที่มีผลต่อระบบความคิดและวิธีการปฏิบัติภายในกลุ่มองค์กร สถาบัน และชุมชนจากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทั้งนี้ สามารถสรุปกระบวนการทุนทางสังคมได้ดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทุนทางสังคม แหล่งที่มา: วรุณี โรมรัตน์พันธ์, 2548: 86.

จากภาพที่ 2.3 ข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบในการศึกษาและวิเคราะห์ถึงทุนทางสังคม ที่ทำให้ทราบถึงกระบวนการของทุนทางสังคมในระดับต่าง ๆ สำหรับกระบวนการทุนทางสังคมจะประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 เป็นกระบวนการ ซึ่งมีส่วนย่อย 3 ส่วน คือ ระบบคิด วิถีปฏิบัติ และผลลัพธ์ และในส่วนที่ 2 เป็นปัจจัยแวดล้อม นอกจากนี้ ในการวิเคราะห์กระบวนการทุนทางสังคมยังสามารถวิเคราะห์ได้ตั้งแต่ระดับปัจเจกไปจนถึงระดับเครือข่ายได้ (วรุณี โรมรัตน์พันธ์, 2548: 87)

ความเชื่อพื้นฐานของทุนทางสังคม

การศึกษาทุนทางสังคมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ได้นั้น จำเป็นต้องมีความเข้าใจความเชื่อพื้นฐานของทุนทางสังคม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจรูปแบบของทุนทางสังคมในอนาคตได้ เพราะว่าทุนทางสังคมเกี่ยวข้องกับสังคมทุกระดับ และสิ่งที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ

โดยหลักการความเชื่อพื้นฐานของทุนทางสังคม มีดังต่อไปนี้

- 1) ทุนทางสังคม เป็นกระบวนการที่มีความเป็นพลวัตของการสร้างรูปแบบทางสังคม คือ รูปแบบทางสังคมจะเป็นอย่างไร จะขึ้นอยู่กับกระบวนการของทุนทางสังคม
- 2) กระบวนการของทุนทางสังคมเกิดขึ้นได้ทุกระดับ ตั้งแต่ปัจเจก ครอบครัว เครือญาติ กลุ่ม องค์กร สถาบัน ชุมชน และเครือข่าย
- 3) กระบวนการของทุนทางสังคมจะได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก เช่น ปัจจัยด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยี เป็นต้น
- 4) กระบวนการทุนทางสังคมเริ่มต้นได้จากอิทธิพลของวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม และความเชื่อดั้งเดิม หรือการเรียนรู้จากสิ่งใหม่ ๆ
- 5) จุดเริ่มต้นของกระบวนการทุนทางสังคมจะเริ่มจากการปรับเปลี่ยนระบบคิด และวิถีการปฏิบัติของปัจเจก สมาชิกกลุ่ม/ องค์กร/ สถาบัน และชุมชน โดยระบบคิดและวิถีปฏิบัติมีความสอดคล้องกับศีลธรรม
- 6) เป้าหมายสุดท้ายของกระบวนการทุนทางสังคม มุ่งสู่การจัดสรรและกระจายทรัพยากรให้แก่สมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

ประโยชน์ของทุนทางสังคม

Putnam (2000 อ้างถึงใน วรวิฑู รัตนโรมพันธ์, 2548: 63) กล่าวถึงประโยชน์ของทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายที่เกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของประชาชน ดังนี้

- 1) ช่วยเพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าที่ทำงานแบบต่างคนต่างทำ
- 2) ทำให้เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาอาศัยกัน หรือการต่างตอบแทน ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนแข็งแรงและมีพลังขึ้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับกระบวนการรักษาชื่อเสียงและการยอมรับจารีตประเพณีของชุมชนนั้น ๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด
- 3) เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้เกิดการติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว
- 4) มีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีต มาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

นอกจากนี้ Putnam ยังอธิบายถึงความสำคัญของทุนทางสังคมไว้สองประการ คือ หนึ่ง ทุนทางสังคมทำให้คนสามารถแก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น หากมีการร่วมมือกันและแบ่งปันกัน และสอง ทุนทางสังคมสามารถช่วยหล่อลื่นกลไกการทำงานในชุมชน ทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างสันติและ

สงบสุข เมื่อสมาชิกในชุมชนเกิดความไว้วางใจกัน จะทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันอย่างเป็นกิจวัตรประจำวัน มีการแลกเปลี่ยนทางสังคมโดยที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ

กล่าวโดยสรุป คือ ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่มียู่แล้วโดยธรรมชาติ ช่วยให้เกิดเครือข่ายทางสังคม ทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ลดต้นทุนลง ช่วยให้เกิดจารีตประเพณีที่ดีงามที่จะเสริมสร้างพลังให้แก่ชุมชนจนเกิดเป็นความเข้มแข็งของชุมชน นำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้บุคคลมีทางเลือกในการพัฒนาชีวิตส่วนบุคคล หรือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ

2.1.5 กระบวนการเสริมสร้างทุนทางสังคม

นราทิป แก้วทอง (2550) หลักการและกรอบแนวคิดในการเสริมสร้างทุนทางสังคมในแต่ละระดับ ดังนี้

2.1.5.1 หลักการสำคัญของทุนทางสังคม ที่พึงตระหนักในการเสริมสร้างทุนทางสังคม ได้แก่

1) ความเชื่อมโยงทุนทางสังคม เป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การแก้ปัญหาคความยากจน การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสังคมโดยรวมและการบริหารจัดการที่ดี

2) ความหลากหลายและยืดหยุ่น มีการพัฒนาและใช้ประโยชน์ทุนทางสังคมให้เป็นไปตามสภาพโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่และสถานการณ์

3) การพัฒนาอย่างสมดุลและครบวงจร โดยทำให้เกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ เสริมสร้างความเข้มแข็ง รักษา ฟื้นฟูและต่อยอดทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้ว สร้างและพัฒนาทุนทางสังคมใหม่ ๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง

4) การสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนอย่างจริงจัง โดยการสร้างจิตสำนึกร่วม และคุณค่าร่วมบนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคมในการพัฒนาทุนทางสังคมให้เกิดขึ้นในทุกกระดับทั่วประเทศ มีการกำหนดบทบาท และเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีเป็นเครือข่ายอย่างต่อเนื่องระหว่างภาคีการพัฒนา

2.1.5.2 กรอบแนวคิดในการเสริมสร้างทุนทางสังคม

1) ครอบครัวยุคใหม่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาองค์ประกอบของทุนทางสังคมให้เข้มแข็งและเพิ่มพูนให้มากขึ้น โดย

(1) การพัฒนาศักยภาพสมาชิกในครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม ครอบครัวเป็นหน่วยแรกในสังคมที่ทำหน้าที่พัฒนาสมาชิกให้มีความพร้อมทั้งทางร่างกายจิตใจ และสติปัญญา ก่อนเข้าสู่วัยเรียน เป็นการอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม มีวินัยซื่อสัตย์ รักษาวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น เคารพผู้อาวุโส การกตัญญูกตเวที และการสร้าง

สภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อพัฒนาการของเด็กตามวัย ในด้านการเติบโตของร่างกาย สติปัญญาและอารมณ์ หากในครอบครัวมีผู้สูงอายุอยู่ด้วยจะหล่อหลอมให้เด็กมีความมั่นคงทางอารมณ์เพราะผู้สูงอายุจะสอดแทรกเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม ที่จะขัดเกลาพฤติกรรมเชิงลบให้ลดลงเช่น เกิดความเมตตา สุภาพอ่อนโยน รู้จักให้อภัย นอกจากนี้ ครอบครัวยังเป็นแหล่งความรู้ด้านภูมิปัญญาที่คนรุ่น 1 สามารถถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ในตนเองไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งที่เป็นลูกหลานเพื่อสืบทอดและรักษาความรู้นั้นให้คงอยู่ต่อไป

(2) การมีส่วนร่วมในการทะนุบำรุงศาสนาให้ยั่งยืน ครอบครัวที่อบอุ่นและมีสมาชิกต่างวัยอาศัยร่วมกัน มีแนวโน้มที่จะทำให้เด็กสนใจใฝ่รู้เรื่องหลักคำสอนและศีลธรรม ผู้อาวุโสมักใช้โอกาสและวาระสำคัญทางศาสนาเป็นช่องทางชักจูง สร้างความเข้าใจให้กับเด็กได้เข้าถึงศาสนา ก่อให้เกิดการปฏิบัติตามหลักคำสอน เช่น การสวดมนต์ การถือศีล เป็นต้น สร้างพื้นฐานทางจิตใจที่ดีงาม เป็นการสืบสานให้ศาสนาดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง

2) ชุมชนที่มุ่งทำประโยชน์ให้กับบรรดาสมาชิก เกิดความเอื้ออาทร มีการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนร่วมสร้างทุนทางสังคมให้มีคุณภาพและนำไปสู่พลังร่วมสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยชุมชนสามารถเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาทุนทางสังคมได้ดังนี้

(1) การสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับคนในชุมชนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสหรือผู้ที่ประสบปัญหาต่าง ๆ การอยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกันจะรู้ถึงปัญหาและข้อเท็จจริง สามารถเข้าถึงคนที่ต้องการความช่วยเหลือ การเข้ามามีบทบาทในการดูแลและจัดระบบการดูแลคนในชุมชน เช่น การดูแลผู้สูงอายุ การส่งเสริมการออมจะช่วยให้คนในชุมชนสามารถดูแลตนเองในระยะยาว

(2) การสร้างชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้การใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ปราชญ์ชาวบ้านผู้รู้ หรือผู้สูงอายุในการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาให้กับคนในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน รักษาองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนไม่ให้สูญหายและสร้างสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

(3) การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบความโปร่งใสในการดำเนินงานของสถาบันในชุมชน การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ทั้งในแง่ทรัพยากรและการบริหารจัดการมีผลกระทบต่อพัฒนาชุมชน จึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่นมากขึ้น เพื่อเสริมสร้างให้สถาบันต่าง ๆ ในชุมชนดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ

3) ระดับประเทศ มีบทบาทหลักในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในทุกมิติทั้งระบบในระดับชาติและนานาชาติได้ดังนี้

(1) การพัฒนาคนให้มีศักยภาพพร้อมเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ เป็นการมุ่งเสริมสร้างสุขภาพสุขภาพ เลิกพฤติกรรมกลุ่มเสี่ยงและส่งเสริมการดูแลสุขภาพ สร้างนิสัยรักการอ่าน ใฝ่รู้ สนใจศึกษาค้นคว้าความรู้ต่าง ๆ มีจิตสำนึกสาธารณะ

ชาตินิยมเสียสละเพื่อส่วนรวม ส่งเสริมให้คนดีมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการพัฒนาประเทศ ทำให้ผลผลิตโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจสามารถแข่งขันได้อย่างต่อเนื่อง

(2) สร้างความเข้มแข็งให้สถาบันทางสังคมเป็นกลุ่มทางสังคมสามารถดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ในสังคม ส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(3) การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมและการรักษาองค์ความรู้ให้คงอยู่เป็นการรักษาเอกลักษณ์ไทยให้อยู่คู่ประเทศ สร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมให้เยาวชนพัฒนาและร่วมเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของคนต่างวัย เกิดการถ่ายทอดความรู้ พัฒนา และต่อยอดภูมิปัญญาไทย รักษาความเป็นไทยและเป็นเครื่องมือสำคัญนำไปสู่การใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

2.1.5.3 ยุทธศาสตร์เสริมสร้างทุนสังคมเพื่อการพัฒนาประเทศ เพื่อให้เกิดการพัฒนาระหว่างภาคการผลิต ภาคบริการ สิ่งแวดล้อม และภาคสังคม การพัฒนาประเทศในระยะต่อไปจำเป็นต้องใช้ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมโยงกับทุนทุกประเภท ทั้งทุนทางเศรษฐกิจและทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ เพื่อนำไปสู่เป้าประสงค์หลักของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 การขับเคลื่อนทุนทางสังคมจึงกำหนดเป้าประสงค์และยุทธศาสตร์การเสริมสร้างทุนทางสังคมดังนี้

1) เป้าประสงค์มุ่งสู่สังคมภายใต้ที่คนมีความสุขอยู่บนฐานของการเสริมสร้างคุณค่าของสังคมไทย และการสร้างภูมิคุ้มกันให้คนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและพร้อมก้าวสู่สากล

2) ยุทธศาสตร์เสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาประเทศจากการประเมินสถานภาพปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตของทุนทางสังคม และการวิเคราะห์เชื่อมโยงทุนทางสังคมกับชุมชนทางเศรษฐกิจและทุนทรัพยากรธรรมชาติขององค์ประกอบทั้ง 4 ด้านที่ยึดโยงผ่านระบบความสัมพันธ์ที่จัดส่งมาจากอดีตเป็นทั้งปัจจัยบวกและปัจจัยลบต่อการเพิ่มพูนทุนทางสังคมและการใช้ประโยชน์เพื่อนำไปสู่เป้าประสงค์หลักของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ที่มุ่งสร้างความสมดุลในกระบวนการพัฒนาเพื่อให้สังคมใสสะอาดคนมีความสุขและการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนจึงขอเสนอยุทธศาสตร์ ดังต่อไปนี้

(1) การเพิ่มคุณภาพและศักยภาพคนให้มีส่วนเพิ่มพูนทุนทางสังคมโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในทุกมิติทางด้านจิตใจสติปัญญาและสุขภาพอนามัย

ก) การพัฒนาจิตใจคุณธรรมจริยธรรมให้คนไทยโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนมีพื้นฐานจิตใจที่ดีงามเป็นคนดีและทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

(ก) เสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ของคนในครอบครัวเป็นการกล่อมเกลาจิตใจเด็กและเยาวชนให้มีวินัยซื่อสัตย์มีคุณธรรมกตัญญู เอื้ออาทรและมีความรับผิดชอบต่อตนเองครอบครัวชุมชนและสังคม

(ข) บ่มเพาะเด็กและเยาวชนให้มีพฤติกรรมที่ดีงามมีคุณธรรมจริยธรรมโดยเน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงตั้งแต่ครอบครัวชุมชนสถาบันการศึกษาและสถาบันครอบครัว

(ค) ส่งเสริมการสร้างคนดีด้านคุณธรรมจริยธรรมในทุกระดับตั้งแต่ครอบครัวชุมชนและสังคมและเชิดชูผู้ที่เป็นแบบอย่างที่ดี

(ง) สร้างภูมิคุ้มกันผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งสร้างความตระหนักถึงคุณค่าแห่งตนและจิตสำนึกในการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของศีลธรรมอันดีงามและความพอเหมาะพอควรรู้จักประหยัดอดออมซื้อตรงมีวินัยในการใช้จ่ายและนิยมไทย

(จ) สร้างทัศนคติที่ดีในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ โดยกระตุ้นให้คนทุกวัยมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อส่วนรวมในทุกระดับ เป็นการสร้างการเรียนรู้ของการทำงานร่วมกันรู้จักการประสานประโยชน์เป็นพลังนำไปสู่การแก้ปัญหาและการพัฒนาต่าง ๆ

ข) การเฝ้าหาความรู้อย่างต่อเนื่องสามารถรู้เท่าทันและปรับตัวสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง

(ก) มุ่งพัฒนาคนให้มีความรู้คู่คุณธรรมโดยส่งเสริมการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนที่พัฒนาเด็กให้มีทักษะพื้นฐานมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์รวมทั้งสอดแทรกภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในหลักสูตร

(ข) เพิ่มทักษะความรู้ความสามารถทางระดับพื้นฐานและระดับวิชาชีพเฉพาะ รวมทั้งสร้างองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพและการมีงานทำให้สอดคล้องกับศักยภาพตามช่วงวัยของคน และความต้องการของประเทศ ซึ่งจะส่งผลดีต่อการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน

(ค) สร้างโอกาสและกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกช่วงวัยให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่น และมุ่งสร้างเสริมความรู้ทางด้านวิชาการด้านคุณธรรมจริยธรรมเป็นนโยบายสาธารณะของประเทศ

ค) การพัฒนาเสริมสร้างสุขภาพให้แข็งแรงพร้อมที่จะทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

(ก) ส่งเสริมการพัฒนาคนที่มีพัฒนาการด้านสุขภาพให้เหมาะสมตามช่วงวัยต่าง ๆ ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมของคู่สมรสเด็กแรกเกิดจนถึงวัยสูงอายุทั้งทางด้านร่างกายจิตใจและอารมณ์

(ข) ส่งเสริมให้คนไทยลดละเลิกพฤติกรรมสุ่มเสี่ยงทางสุขภาพอบายมุขควบคู่กับการดูแลสุขภาพรู้จักการป้องกันโรคเบื้องต้นมีพฤติกรรมการบริโภคที่เหมาะสมมีการออกกำลังกายเล่นกีฬาใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และใช้ภูมิปัญญาไทยวัฒนธรรมไทยสมุนไพรไทยพวกคู่กับการแพทย์แผนปัจจุบัน

(2) การส่งเสริมบทบาทของสถาบันหลักในการเสริมสร้างคุณค่าทางสังคมนำไปสู่ความเข้มแข็งของสังคมไทย

ก) เสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมโดยเฉพาะสถาบันครอบครัวชุมชนสถาบันศาสนาและธุรกิจเอกชนให้เป็นหลักในการเพิ่มทุนทางสังคม โดยการพัฒนาความรู้และศักยภาพของครอบครัวในการดูแลสมาชิกให้มีประพฤตินในทางที่ดีงาม และการรวมกลุ่มชุมชนและธุรกิจเอกชนทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เกิดสัมพันธภาพที่ดีและเป็นพลังร่วม รวมทั้งการจัดการความรู้ของทุกศาสนาอย่างเป็นระบบและเผยแพร่ให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

ข) เพิ่มและเชื่อมโยงบทบาทสถาบันครอบครัวสถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา ชุมชน กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันอื่น ๆ ในการพัฒนาทุกมิติ ทั้งในการพัฒนาจิตใจการอยู่ร่วมกันของคนต่างวัยการคุ้มครองทางสังคมการเสริมสร้างคุณธรรมความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินการแก้ไขปัญหาความยากจนและการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ค) ส่งเสริมธุรกิจเอกชนให้กระจายการลงทุนสู่ท้องถิ่น โดยเฉพาะธุรกิจที่มีกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเป็นการสร้างงานสร้างรายได้แก่ประชาชนและท้องถิ่น ลดการย้ายถิ่น รวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวและชุมชน

ง) น้อมนำหลักการรู้จักสามัคคีและปลูกฝังความรักชาติมาใช้ในการดำเนินชีวิต และสร้างการมีส่วนร่วมที่นำไปสู่ความสมานฉันท์ การลดความขัดแย้งภายในชาติอย่างสันติวิธี โดยยอมรับความคิดและวัฒนธรรมที่ต่าง ๆ และเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างภาคีการพัฒนาในทุกระดับ

(3) การอนุรักษ์ฟื้นฟูและเสริมสร้างวัฒนธรรมที่งดงามของไทยให้คงอยู่สืบสานสู่คนรุ่นต่อไปรวมทั้งเป็นภูมิคุ้มกันเพื่อลดผลกระทบจากโลกาภิวัตน์

ก) ปราชญ์และผู้รู้ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ โดยผ่านศูนย์การเรียนรู้และการจัดการความรู้ในชุมชนเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอและเชื่อมโยงการเรียนรู้การสอนในสถาบันการศึกษา

ข) สืบสานวัฒนธรรมวิถีชีวิตที่งดงามโดยการสร้างบรรยากาศให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรมวิถีชีวิตที่งดงามให้แก่เด็กและเยาวชนนำความรู้ประสบการณ์มาทำประโยชน์เพื่อสังคมอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนรวมทั้งเด็กที่มีแววจริยะด้านศิลปวัฒนธรรมสืบสานจารีตประเพณี

ค) อนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้รวมทั้งสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมไว้ในศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ง) ส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐเอกชนประชาชนสื่อมวลชน และสถาบันการศึกษา ร่วมกันรักษาใฝ่ระวังฟื้นฟู และเผยแพร่คุณค่าทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ความเป็นไทยที่เป็นมรดกและคุณค่าของท้องถิ่นและของชาติอย่างเป็นระบบรวมทั้งใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมที่ดงามในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ สร้างภูมิคุ้มกันให้สังคมไทยและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(4) การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาให้เกิดความรู้ใหม่ และนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเหมาะสมโดย

ก) จัดการความรู้ในชุมชนให้เป็นระบบ โดยชุมชนเป็นเจ้าของมีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่ค้ำึงถึงความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและศักยภาพของท้องถิ่น

ข) ถ่ายทอดพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาและผสมผสานภูมิปัญญากับเทคโนโลยีเกิดความรู้ใหม่ นำไปใช้ในการดำรงชีวิตพัฒนาศักยภาพชุมชนและสร้างสรรค์มูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ วัฒนธรรมด้านอาหาร การนวดแผนไทย และสมุนไพร เป็นต้น

ค) สนับสนุนการวิจัยพื้นฐานเชิงปฏิบัติการแบบ มีส่วนร่วม และสอดคล้องกับความรู้ที่หลากหลายของแต่ละพื้นที่ โดยมีนักวิจัยท้องถิ่นเข้าร่วม และนำผลงานวิจัยไปสู่การพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่น

ง) ผลักดันให้มีการจดลิขสิทธิ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาหากมีการนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์ทั้งในและนอกประเทศ

(5) สร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเพิ่มทุนทางสังคม

ก) ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้กับการปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถพึ่งตนเองได้ในครัวเรือนรวมกลุ่มกันในชุมชน มุ่งสร้างความมั่นคงด้านรายได้และทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมส่งเสริมการกระจายรายได้รักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สร้างภูมิคุ้มกันให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศ

ข) เสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมให้บุคลากรมีวินัย รับผิดชอบ ซื่อสัตย์สุจริต สามารถทำงานร่วมกันได้ โดยมุ่งประโยชน์ขององค์กรเป็นหลัก ลดค่าใช้จ่าย และเพิ่มรายได้ขององค์กร

ค) เสริมสร้างสุขภาวะของประชาชน โดยให้ชุมชนมีบทบาทหลักในการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจในทุกกลุ่มอายุและสภาพแวดล้อมในด้านที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย คุณภาพชีวิต วัฒนธรรม และธรรมาภิบาล

ง) สร้างมาตรการจูงใจที่เปิดโอกาสให้ธุรกิจเอกชนสามารถมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เช่น การลดหย่อนภาษี การประกาศเกียรติคุณ การให้รางวัลที่เป็นการเชิดชูคุณความดี เป็นต้น

จ) พัฒนาคุณภาพมาตรฐานบริการและผลิตภัณฑ์สุขภาพที่
 ต่อยอดจากภูมิปัญญาไทย และปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมธุรกิจบริการ
 ส่งเสริมสุขภาพ

จากการศึกษาบทวนเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างทุนทางสังคมพบว่า 1) สถาบัน
 ครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาองค์ประกอบของทุนทางสังคมให้เข้มแข็งเพิ่มมากยิ่งขึ้น
 โดยครอบครัวเป็นหน่วยแรกในสังคมที่มีหน้าที่พัฒนาศักยภาพของสมาชิกในครอบครัว ทั้งทาง
 ร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาให้มีความพร้อมเข้าสู่วัยเรียน ซึ่งครอบครัวจะช่วยอบรมสั่งสอนให้
 เด็กรู้จักปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม มีวินัย มีความซื่อสัตย์ และรักษาวัฒนธรรมที่ดั่งามเอาไว้
 ทั้งในเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรม พร้อมทั้งครอบครัวยังเป็นแหล่งความรู้/ ภูมิปัญญาที่จะ
 ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งให้คงอยู่สืบไป นอกจากนี้แล้ว สถาบันครอบครัวยังมีส่วนช่วย
 ในการทำนุบำรุงศาสนาให้ยั่งยืนได้อีกด้วย 2) ชุมชนที่มุ่งทำประโยชน์ให้กับสมาชิกในชุมชน ทำ
 ให้เกิดความเอื้ออาทร มีการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน และร่วมสร้างทุนทางสังคม
 ให้มีคุณภาพและเป็นพลังสำคัญที่ช่วยขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้เป็นอย่างดี โดย
 ชุมชนสามารถนำเอาทุนทางสังคมมาใช้ในการช่วยสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับคนในชุมชน
 ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส หรือผู้ประสบปัญหาในชุมชน จัดระบบและดูแลคนในชุมชน เช่น ส่งเสริม
 การออมของคนในชุมชน หรือช่วยดูแลผู้สูงอายุ เป็นต้น สร้างชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ โดยให้
 ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้อาวุโสในชุมชนช่วยถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาวัฒนธรรมประเพณีของ
 ชุมชนให้กับคนในชุมชน เพื่อรักษาสิ่งเหล่านี้มิให้เลือนหายไปจากชุมชน พร้อมทั้งกระชับ
 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความแน่นแฟ้นเพิ่มมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้แล้ว คนในชุมชนยัง
 สามารถมีส่วนร่วมในการตรวจสอบความโปร่งใสในการดำเนินงานของสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนได้
 เพื่อเสริมสร้างให้สถาบันต่าง ๆ ในชุมชนดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่า ในแง่ของกระบวนการเสริมสร้างทุนทางสังคม ควรนำ
 กรอบแนวคิดในการเสริมสร้างทุนทางสังคมในระดับครอบครัวและชุมชนมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้
 เป็นหลัก เนื่องจากชุมชนย่านเยาวราชน่าจะมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้า ศาสนา แซ่ตระกูล ซึ่ง
 สถาบันครอบครัวจะบทบาทสำคัญ มีส่วนสัมพันธ์ในสิ่งต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมานี้

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

2.2.1 ความหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจ

ธเนศ ศิริวิชัยลำพันธ์ (2554: 63) การพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development) หมายถึงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ส่งผล ให้สวัสดิการของประชาชนดีขึ้น มีคุณภาพชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีการเปลี่ยนแปลงในชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (การพัฒนา = การเจริญเติบโต + การเปลี่ยนแปลง)

2.2.1.1 จุดมุ่งหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจ

ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือประเทศที่กำลังพัฒนา ประเทศที่ร่ำรวยหรือยากจนต่างก็พยายามพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตน แต่ในกระบวนการพัฒนามี จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ประเทศที่พัฒนาแล้วอาจจะมีมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อจะรักษาระดับความมั่งคั่งนั้นให้คงอยู่ต่อไป หรือรักษาความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจให้ขยายตัวอย่างมีเสถียรภาพ ส่วนประเทศที่กำลังพัฒนาอาจจะมีมุ่งเน้นการเร่งรัดพัฒนาเพื่อให้ประชาชนหลุดพ้นจากภาวะความยากจนและขาดแคลน ซึ่งจุดมุ่งหมายโดยทั่ว ๆ ไปของการพัฒนาเศรษฐกิจมีดังต่อไปนี้

1) เพื่อให้รายได้ประชาชาติสูงขึ้น โดยใช้นโยบายหรือมาตรการต่าง ๆ ส่งเสริมการออม การลงทุนและการผลิต ซึ่งจะมีผลทำให้ผลิตภัณฑ์ประชาชาติและรายได้ต่อบุคคลสูงขึ้น สภาพการ ดำรงชีวิต สวัสดิการ และฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนดีขึ้น

2) เพื่อให้อัตราการว่างงานอยู่ในระดับสูง ปัญหาการว่างงานจะสร้างปัญหาต่อเนื่อง เป็นสาเหตุของปัญหาด้านสังคมและการเมืองการที่รัฐบาลส่งเสริมการลงทุนภายในประเทศ จะมีผลทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีงานทำ มีรายได้ดีในขณะเดียวกัน รายได้หรือค่าตอบแทน แรงงาน ซึ่งก็คืออำนาจซื้อในมือผู้บริโภคจะรองรับสินค้าและบริการที่ระบบเศรษฐกิจผลิตขึ้น

3) เพื่อสร้างและรักษาเสถียรภาพด้านราคาสินค้าทั่ว ๆ ไปรัฐบาลจะต้องพยายามดำเนิน มาตรการของนโยบายการเงิน การคลังควบคุมมิให้ระบบเศรษฐกิจประสบกับภาวะเงินเฟ้อ ทั้งนี้เพราะ เงินเฟ้อที่รุนแรงจะก่อให้เกิดผลเสียต่อระบบเศรษฐกิจ

4) เพื่อให้ดุลการชำระเงินสมดุล ในระบบเศรษฐกิจเปิด ภาคการค้าระหว่างประเทศเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลจะต้องระมัดระวังมิให้ดุลการชำระเงินขาดดุล เพราะจะทำให้รัฐบาลสูญเสียเงินสำรองของประเทศไปในการชำระหนี้ระหว่างประเทศ เงินทุนสำรองของประเทศถ้ามีจำนวนมากจะทำให้ประเทศได้รับความเชื่อถือจากประเทศคู่ค้าและเงินตราของประเทศมีความมั่นคง

5) เพื่อให้การกระจายรายได้อย่างเสมอภาคและยุติธรรม ถึงแม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายทั้ง 4 ดังกล่าวข้างต้น แต่ไม่สามารถทำให้เกิดการ

กระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ก็จะต้องถือว่าการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นไม่สมบูรณ์ เพราะไม่สามารถลดช่องว่างในสังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่องว่างด้านรายได้ (Income Gap) รัฐบาลจะต้องใช้นโยบายการคลังเป็นเครื่องมือป้องกันมิให้ประโยชน์จากกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจตกอยู่กับคนกลุ่มน้อย เพราะคนส่วนใหญ่จะไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควร มิฉะนั้นแล้วช่องว่างในสังคมจะกว้างขึ้น ผู้ที่ร่ำรวยจะยิ่งร่ำรวยมากขึ้น ส่วนผู้ที่ยากจนก็ยิ่งยากจนเหมือนเดิม ภาษีทางตรงที่ใช้อัตราก้าวหน้าจะมีส่วนช่วยในการกระจายรายได้ให้ เสมอภาคและสร้างความเป็นธรรมในสังคม

6) เพื่อกระจายความเจริญสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ การพัฒนาเศรษฐกิจนั้น มีแนวโน้มที่จะกระจุกตัวอยู่ในเมืองหลวงหรือตามเมืองใหญ่ เพราะเป็นแหล่งเงินทุน การสื่อสารคมนาคมและสาธารณูปโภค ค่อนข้างจะสมบูรณ์แต่ประชากรของประเทศหรือพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในชนบท ดังนั้น รัฐบาลจะต้องมุ่ง สร้างบรรยากาศของการลงทุนและสร้างสิ่งจูงใจให้มีการลงทุนในพื้นที่ชนบท ในภูมิภาคต่าง ๆ ส่งเสริมภาคต่าง ๆ ของประเทศมีกิจการทางเศรษฐกิจสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมและมุ่งลดความเหลื่อมล้ำ ด้านรายได้ระหว่างภาคต่าง ๆ ของประเทศ

2.2.1.2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ

อนุชา ภูริพันธุ์ภิญโญ (2555: 4-7) ได้อธิบายว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ หมายถึง ปัจจัยที่มีผลหรือพลังต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยสามารถมีผลทำให้อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้จากสาเหตุการเปลี่ยนแปลงปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่

(1) ทรัพยากรมนุษย์ หรือทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจจะขึ้นอยู่กับขนาดของประชากรหรือจำนวนประชากรในประเทศนั้น ๆ เพราะถือว่าเป็นแรงงานในการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้ ยังขึ้นอยู่กับคุณภาพและประสิทธิภาพของประชากรในประเทศ ทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นปัจจัยที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแรงงาน ซึ่งแม้ว่าเทคโนโลยีจะก้าวหน้าไปมากเพียงใด แต่งานบางประเภทยังจำเป็นต้องใช้แรงงานมนุษย์ เช่น การทำงานของเครื่องจักรในโรงงานอุตสาหกรรม ต้องใช้มนุษย์เป็นผู้ควบคุมการทำงาน เครื่องจักรจะทำงานเองไม่ได้ หรือเครื่องบินโดยสารต้องอาศัยมนุษย์ที่เป็นนักบินในการขับเคลื่อน เครื่องบินไม่สามารถบินเองได้ เป็นต้น ดังนั้น ทรัพยากรมนุษย์จึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การปรับปรุงคุณภาพ การเพิ่มพูนประสิทธิภาพและสมรรถนะของทรัพยากรมนุษย์จึงมีความจำเป็นเพื่อให้ทรัพยากรมนุษย์มีคุณภาพที่ดีขึ้น ซึ่งการพัฒนาสมรรถนะสามารถทำได้โดยการศึกษา การฝึกอบรม การฝึกฝนในองค์ความรู้ และทักษะการทำงานในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญและความชำนาญในเรื่องฝีมือแรงงาน นอกจากนี้ ยังรวมถึงการสนับสนุนส่งเสริมทางด้านสาธารณสุข สุขอนามัย ความเป็นอยู่ การครองชีพ เพื่อให้ทรัพยากรมนุษย์มีประสิทธิภาพมากขึ้น

(2) ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดทั้งในดิน ใต้ดิน ใต้น้ำ และบนชั้นบรรยากาศในโลกรวมมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อมนุษย์นำทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ มาใช้และก่อให้เกิดประโยชน์ โดย “ความอุดมสมบูรณ์” ของทรัพยากรธรรมชาติจะก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างรวดเร็ว และเป็นไปในทางที่ดี

(3) การสะสมทุน ทุนในทางเศรษฐศาสตร์ไม่ได้หมายความว่าถึงเงินทุน แต่หมายถึงเครื่องจักร เครื่องมือ อุปกรณ์ การผลิตในอุตสาหกรรม และโรงงาน อุตสาหกรรมต่าง ๆ กระบวนการที่ทำให้ทุนเหล่านี้เพิ่มมากขึ้นเรียกว่า การสะสมทุน ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะเมื่อทุนมากขึ้น ก็จะสามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้น ทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม การที่ประเทศใดประเทศหนึ่งจะมีปัจจัยทุนหรือสินค้าทุนได้ จะต้องมีการ “ออมทรัพย์” หรือ “เงินออม” ก่อน จากนั้นจึงนำไปลงทุนในสินค้าทุน โดยส่วนใหญ่แล้วเมื่อประเทศมีเงินออมมากขึ้นก็จะนำไปลงทุนสินค้าทุนมากขึ้น ก่อให้เกิดการผลิตสินค้ามากขึ้นเช่นกัน แล้วส่งออกไปขายยังต่างประเทศได้มากขึ้น มีรายได้เข้าประเทศเพิ่มมากขึ้น เมื่อ GDP เพิ่มขึ้นก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศ นอกจากนี้ การสะสมสินค้าทุนหรือลงทุนในสินค้าทุน ยังก่อให้เกิดการจ้างแรงงาน เนื่องจากมีการขยายขนาดการผลิตนั่นเอง การสะสมทุนยังก่อให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยี นำไปสู่เทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามากขึ้น ก่อให้เกิดความชำนาญเฉพาะอย่างของแรงงานในประเทศ มีการกระจายและแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน การขยายขนาดการผลิตทำให้ต้นทุนการผลิตต่อหน่วยการผลิตลดลง รวมถึงก่อให้เกิดความต้องการพื้นฐานในการจัดหาปัจจัยการผลิตที่เพิ่มขึ้น เช่น การขนส่ง พลังงาน และการศึกษา เป็นต้น

(4) ผู้ประกอบการ หมายถึง ผู้ทำหน้าที่ในการรวบรวมปัจจัยการผลิตต่าง ๆ นำมาใช้ในการผลิตและเป็นผู้จัดการหน่วยธุรกิจ เป็นบุคคลสำคัญที่มีความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ และเป็นบุคคลที่คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ในการประกอบธุรกิจ

(5) เทคโนโลยี การพัฒนาเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าล้ำสมัยถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการผลิต การคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ ๆ จนก่อให้เกิดนวัตกรรมหรือผลงานวิจัยใหม่ ๆ จะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพของแรงงาน ทุน และปัจจัยอื่น ๆ ทำให้สามารถผลิตสินค้าและบริการมากขึ้น เทคโนโลยียังสามารถทำให้ลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลผลิตได้อีกด้วย

2) ปัจจัยที่ไม่ใช่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ได้แก่

(1) ค่านิยมและสถาบันทางสังคม กล่าวคือ ระบบสถาบันครอบครัว และระบบความเชื่อมีผลต่อการทำงานของคนในสังคม โดยระบบสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง มีความสามารถในการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวและให้การศึกษาอย่างมีคุณภาพ และการมีค่านิยมที่ดี เช่น ความขยัน ซื่อสัตย์ ซื่อตรง เทียงตรง ยึดมั่นในสิ่งที่กระทำ จงรักภักดี ประหยัดและอด

ออม การคอร์รัปชัน การฉ้อโกง การพนันและอบายมุขต่าง ๆ ล้วนมีผลต่อประสิทธิภาพและคุณภาพของแรงงานและกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ

(2) ระบบการเมืองการปกครอง เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การที่ประเทศใดก็ตามที่มีระบบการเมือง การปกครอง และการบริหารงานแผ่นดินที่ไม่มีประสิทธิภาพ จะเป็นอุปสรรคขัดขวางกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ๆ ได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ การสะสมทุน ผู้ประกอบการ และเทคโนโลยี และปัจจัยที่ไม่ใช่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ค่านิยมและสถาบันทางสังคม รวมถึงระบบการเมืองการปกครอง ซึ่งปัจจัยหลักทั้งสองประเภทที่กล่าวมา ล้วนมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

2.2.2 ความหมายของความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

สุชาติ ศรีสุวรรณภาพ และอิสริยา นิตินันท์ประภาศ (2546: 23) ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในด้านการผลิตโดยใช้ปัจจัยการผลิตและตลาดภายในประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ มีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจมากพอที่จะรองรับหรือจัดการกับความผันผวนภายนอกประเทศ สามารถปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์โลกได้ โดยเฉพาะความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

2.2.3 องค์ประกอบของความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

สุชาติ ศรีสุวรรณภาพ (2548: 25-26) กล่าวถึงองค์ประกอบความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจไว้ดังนี้

1) การพึ่งตัวเองทางเศรษฐกิจคือ การที่ระบบเศรษฐกิจสามารถพึ่งตนเองในภาคการผลิตต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยปัจจัยการผลิตทั้งเงินทุน เทคโนโลยี และวัตถุดิบในประเทศอย่างเหมาะสม สร้างความสมดุลระหว่างตลาดภายในและภายนอกประเทศ โดยใช้ความร่วมมือพึ่งพาต่างประเทศอย่างรอบคอบ เพื่อเกิดประโยชน์แก่ประเทศอย่างเต็มที่ จะช่วยให้เศรษฐกิจประเทศไทยพัฒนาได้อย่างมั่นคง การพึ่งพาตนเองด้านการผลิตสามารถวัดได้จากการนำเข้าวัตถุดิบและสินค้าทุนจากต่างประเทศ และดุลการค้าจะเป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งของเศรษฐกิจไทยในการพึ่งตนเองทั้งในด้านการผลิตและด้านการตลาด

2) มีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจคือ การสร้างขีดความสามารถของระบบเศรษฐกิจในการรองรับ จัดการหรือลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกประเทศ เพื่อให้เศรษฐกิจมีความเข้มแข็งและมีเสถียรภาพ ทั้งนี้ ระดับภูมิคุ้มกันสามารถวัดได้จาก (1) การเปิดประเทศซึ่งจะ

แสดงถึงความเสี่ยงของการพึ่งพิงการค้าระหว่างประเทศ (2) ดุลการค้าที่แสดงฐานะการเงินของรัฐบาล และ (3) หนี้ต่างประเทศ ซึ่งแสดงถึงความเชื่อถือในฐานะการเงินของประเทศ

3) การปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์โลก คือ การสร้างสมรรถนะในการแข่งขันให้ทันต่อภาวะการณ์โลกที่ไร้พรมแดน ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งก็คือ การปรับตัวทางการผลิต การค้าระหว่างประเทศ และการปรับตัวทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และตัวชี้วัดขีดความสามารถและความรวดเร็วของการปรับตัว ได้แก่ ส่วนแบ่งการตลาดสินค้าออกของไทยในตลาดโลก ส่วนตัวชี้วัดความสำเร็จในการปรับตัวหรือขีดความสามารถในการแข่งขัน ได้แก่ ค่าใช้จ่ายทางการวิจัยและพัฒนา ประสิทธิภาพการผลิตรวม

4) การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพคือ การที่เศรษฐกิจมีความมั่นคงและสามารถดำเนินอยู่ได้โดยอาศัยกลไกกระบวนการทางเศรษฐกิจที่มีความสอดคล้องสมดุล และมีเสถียรภาพทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อให้มีการจ้างงานเต็มที่ มีเสถียรภาพด้านราคา ด้านการเงิน และด้านการค้าระหว่างประเทศ การวัดการเจริญเติบโตจะวัดได้จากอัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจ ส่วนเสถียรภาพภายในวัดได้จากอัตราเงินเฟ้อ และเสถียรภาพภายนอกวัดจากดุลบัญชีเดินสะพัด

5) การกระจายการพัฒนาที่เป็นธรรมคือ การกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ซึ่งจะช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตของคนในสังคม โดยวัดได้จากการกระจายรายได้และช่องว่างความแตกต่างของสัดส่วนการถือครองรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจน และการวัดความไม่เท่าเทียมของการพัฒนาจะใช้อัตราเปรียบเทียบการกระจายผลตอบแทนในแต่ละสาขาการผลิต

2.2.4 วิธีการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

ประเวศ วะสี (2558: 47-48) กล่าวถึงวิธีการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (Transformation) ในตน เพราะการที่จะเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ประกอบด้วย

- 1) เคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน
- 2) เคารพความรู้ในตัวคนไม่ใช่เคารพแต่คนมีปริญญาสูง ๆ
- 3) มีความเอื้ออาทรต่อกันมีความเปิดเผยจริงใจต่อกันทำให้เกิดความเสมอภาคและสามัคคีธรรม
- 4) เกิดความเชื่อถือไว้วางใจกัน (Trust)
- 5) เกิดความสุขอย่างล้นเหลือจากความเสมอภาคภราดรภาพและสามัคคีธรรม

จากการศึกษาแนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจข้างต้น พบว่า ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจมีความหมายและองค์ประกอบ ดังนี้ 1) การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจสามารถพึ่งพาตนเองในภาคการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) มีภูมิคุ้มกันทาง

เศรษฐกิจ สร้างขีดความสามารถในการรองรับ จัดการ และลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกประเทศ 3) การปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์โลก สร้างสมรรถนะในการแข่งขันให้ทันต่อสภาวการณ์โลก 4) การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ เศรษฐกิจมีความมั่นคงสามารถดำเนินอยู่ได้ด้วยกลไกกระบวนการทางเศรษฐกิจที่มีความสอดคล้อง สมดุล และมีเสถียรภาพ และ 5) การกระจายการพัฒนาที่เป็นธรรม กระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึง ทั้งนี้ การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจมีวิธีการเสริมสร้างด้วยการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันที่ว่า เคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนร่วมกัน เคารพความรู้ในตัวบุคคล มีความเอื้ออาทรต่อกัน เปิดเผยจริงใจต่อกัน เพื่อให้เกิดความเสมอภาคและสามัคคีธรรม เกิดความเชื่อถือไว้วางใจกัน รวมถึงเกิดความสุखสันเหลือจากความเสมอภาค ภราดรภาค และสามัคคีธรรม

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สายไหม ไชยศิริรินทร์ (2561: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชน บ้านมันแกว อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานะทุนทางสังคมของชุมชนบ้านมันแกว 2) ศึกษากระบวนการจัดทำแผนชุมชนบ้านมันแกว และ 3) ศึกษาการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนบ้านมันแกว การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก ซึ่งมีกลุ่มตัวอย่างเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และกรรมการกลุ่มอาชีพบ้านมันแกว ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 25 คน ที่เลือกโดยวิธีเจาะจงเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการศึกษาเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีอุปมานวิเคราะห์และการตีความ ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติอย่างง่าย ได้แก่ ค่าร้อยละ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีทุนทางสังคมทั้งในมิติความรู้ ความดี และความรัก กระบวนการจัดทำแผนชุมชนบ้านมันแกว ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การสำรวจปัญหาและความต้องการ การเสนอโครงการ และการดำเนินโครงการ นอกจากนี้ ชุมชนบ้านมันแกวมีการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมด้านมิติของความรู้มากกว่าด้านความดีและความรัก โดยมีการประยุกต์ใช้ในขั้นตอนของการดำเนินโครงการมากที่สุด กระบวนทัศน์ของผู้นำและฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชน ผู้นำชุมชนควรได้รับการพัฒนากระบวนทัศน์ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในกระบวนการแผนชุมชนและการพัฒนาชุมชน

ทวี วัชรเกียรติศักดิ์ (2559: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพ ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลพลสงคราม อำเภอนोनสูง จังหวัดนครราชสีมา งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบริบทเชิงพื้นที่ในการ

ดำเนินงานและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล แนวทางและการดำเนินการส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพ และผลการดำเนินการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยพัฒนากลุ่มอาชีพในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา โดยการมีส่วนร่วมของภาคีการวิจัยและพัฒนาทั้งภายในและภายนอกชุมชนด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมาย คือ อาจารย์ และนักศึกษา บุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และสมาชิกกลุ่มอาชีพในชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสังเกตแบบมีและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก บันทึกการปฏิบัติงานและการเรียนรู้ นำมาวิเคราะห์ข้อมูลสรุปอุปนิสัยและวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า บริบทเชิงพื้นที่ในการดำเนินงานและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล และชุมชน มีความพร้อมต่อการพัฒนา แนวทางและการดำเนินการส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพ จะต้องสร้างจากภายใน ภายนอก และทั้งภายในและภายนอกชุมชน ตามปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ ความรู้ การยอมรับ ศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมของภาคีสมาชิก และการมีชุมชนเป้าหมายเป็นศูนย์กลางของการสร้างเสริมความเข้มแข็งโดยที่ผลการดำเนินการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพเชิงรูปธรรมได้ทำให้มีการพัฒนา จัดตั้ง ดำเนินงานและขับเคลื่อนการจัดหาทุนของกลุ่มอาชีพในทั้ง 15 หมู่บ้านตามความเหมาะสมและการตัดสินใจของแต่ละชุมชน

แสน กীরตินวนันต์ (2559: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับ ปัจจัยการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนชาวจีน งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยในการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนโป้เบ้ ในมิติด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ตลอดจนการศึกษาข้อมูลเอกสารชั้นต้นและชั้นรอง เป็นต้น ผ่านแนวคิด เช่น แนวคิดทุนทางสังคม แนวคิดสวัสดิการชุมชน ซึ่งกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่บริเวณชุมชนโป้เบ้ตลาดเก่า ตรอกธรรมา ผลการวิจัยพบว่า ชาวจีนภายในชุมชนโป้เบ้ได้อาศัยทุนทางสังคมบนอัตลักษณ์ความเป็นจีน 2 ประเภท ได้แก่ อัตลักษณ์ความเป็นจีนของชาวจีนทั้งหมดและอัตลักษณ์ความเป็นจีนแต่จิว เช่น การรวมกลุ่ม ความเชื่อมั่นในกลุ่มผู้นำ ความไว้วางใจระหว่างสมาชิกชาวจีน วัฒนธรรมประเพณีของชาวจีน เป็นต้น เป็นแนวคิดสำคัญในการสร้างกลไกของชุมชนผ่านกลุ่มเครือข่าย ระบบศาลเจ้าปึงเถ่ากงหรือสมาคมชาวโป้เบ้ เพื่อบริหารชุมชนและสมาชิกชุมชน จนภายในชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้นมาในมิติต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง จนกล่าวได้ว่าชาวจีนภายในชุมชนโป้เบ้ได้ประยุกต์ทุนทางสังคมบนอัตลักษณ์ความเป็นจีน สร้างกลไกต่าง ๆ ภายในชุมชน อันถือเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเสริมความเข้มแข็งแก่ชุมชนชาวจีนโป้เบ้แห่งนี้

อาทิตย์ บุตดาตวง (2554) ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนทีจังหวัดสมุทรสงคราม การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนบ้านบางไพร 2) ศึกษาวิธีการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพรและ 3) ศึกษาปัญหา อุปสรรคในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 15 ราย ซึ่งผลการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านบางไพรมีทุนทางสังคมที่เด่นชัดที่สุดคือ “เครือข่ายทางสังคม” ที่มีความเข้มแข็งมีผลงานและรางวัลมากมาย รองลงมาคือ “ความรู้และภูมิปัญญา” โดยเฉพาะด้านการประกอบอาชีพอันดับ 3 คือ “ความเห็นอกเห็นใจต่างตอบแทนเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน” ซึ่งมีการแสดงให้เห็นมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันโดยมีการนำทุนทางสังคมไปใช้ใน 3 ระดับคือ 1) ระดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและครอบครัวของตนเอง 2) ประโยชน์ต่อกลุ่มหรือเครือข่ายการประกอบอาชีพและการประกอบการและ 3) กลุ่มหรือเครือข่ายการพัฒนาชุมชน

ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์ (2557) ศึกษาเรื่อง “คนไทยเชื้อสายจีนกับบทบาทในการผลิตพื้นที่เมืองในไทยทศวรรษ 2490” โดยศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของความเป็นเมืองที่สอดคล้องไปกับการปรับตัวของคนไทยเชื้อสายจีนตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ประกอบไปด้วยปฏิบัติการทางอำนาจที่กระทำผ่านพื้นที่เมืองอันเกิดจากการปะทะสังสรรค์จากกลุ่มพลังภายในเมืองนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถูกครอบงำโดยข้าราชการฝ่ายปกครองร่วมกับนายทุนไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในเมือง โดยฝ่ายหลังจัดว่าเป็นกลุ่มพลังทางเศรษฐกิจมีบทบาทที่ชัดเจนเหนือกลุ่มอื่น ๆ โดยเฉพาะอำนาจทางการเมืองท้องถิ่นเมื่อมีโอกาสเข้าสู่สภาเทศบาล และพบว่าการผลิตพื้นที่ทางสังคมในทศวรรษ 2490 โดยที่คนไทยเชื้อสายจีนมีบทบาทอันกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจการเมืองได้ส่งผลถึงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองอันมีลักษณะเฉพาะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในบริบทของความไม่แน่นอนของสถานการณ์การเมืองในจีนที่กำลังปรับโฉมอย่างรุนแรงพร้อมกับการผ่อนคลายนโยบายชาตินิยมของรัฐบาลไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บทบาทของคนจีนมีส่วนอย่างมากในการฟื้นฟูและสร้างเขตเศรษฐกิจในย่านเมืองขึ้นด้วยวิสัยทัศน์ทางธุรกิจ การนำเข้าวัฒนธรรม การบริโภครวมไปถึงการเข้าไปช่วงชิงอำนาจการเมืองท้องถิ่นเพื่อการจัดสรรทรัพยากรระดับเมือง พร้อมกันนั้นคนจีนยังสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่ยอมรับความเป็นไทยมากขึ้นหลังจากที่พบว่าจินตนาการที่จะกลับไปสู่แผ่นดินจีนตามเดิมนั้นเปลี่ยนไปแล้ว นั่นคือพวกเขาตระหนักว่าอนาคตอยู่ที่แผ่นดินไทยต่างหาก ในขณะที่บทบาทของรัฐที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 2480 ก็ได้มีอำนาจนำในการจัดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองไม่ว่าจะด้วยข้ออ้างเชิงหลักวิชาความรู้สมัยใหม่แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ในสถานการณ์ที่รัฐบาลไม่ได้เป็นรัฐบาลที่เข้มแข็งและมีอำนาจเด็ดขาดดังในทศวรรษที่แล้ว ก็เปิดโอกาสให้คนจีนได้ทำหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลพยายามที่จะสร้างระบบขึ้นมาควบคุมความสงบเรียบร้อยและการพัฒนาลักษณะทางกายภาพของเมืองขึ้น โดย

ข้าราชการกระทรวงมหาดไทยอย่างผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอควบคู่ไปกับการออกกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่เมืองตั้งนั้นทั้งรัฐราชการกับชาวไทยเชื้อสายจีนผู้มีบทบาททางธุรกิจได้กลายเป็นผู้กระทำอันมีบทบาทสำคัญในการผลิตพื้นที่เมืองในทศวรรษ 2490 ก่อนที่จะถูกแทนที่ด้วยรัฐเผด็จการในทศวรรษ 2500

พัฒนาพงศ์ สุกิจปาณีนิจ (2552) งานวิจัยนี้เป็นการนำแนวคิดทฤษฎาสังคมมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาประเทศโดยศึกษาบทบาททฤษฎาสังคมที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 มิติ คือ มิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของทฤษฎาสังคมทั้ง 3 ระดับ(ระดับจุลภาค ระดับกลาง และระดับมหภาค) กับการพัฒนาประเทศผ่านแบบจำลองสมการเชิงโครงสร้าง (Structural Equation Model) ใช้ฐานข้อมูลจากกรมการพัฒนาชุมชน (จปฐ. กชช ๒ ค.) ผลการศึกษาพบว่า บทบาททฤษฎาสังคมโดยเฉพาะการร่วมแรงร่วมใจภายใต้ความไว้วางใจบรรทัดฐาน ค่านิยมเดียวกันนั้นเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ไขและจัดการกับปัญหาเพราะจะก่อให้เกิดจิตสำนึก การแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกัน เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ในการพัฒนาจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่า ทฤษฎาสังคมระดับจุลภาคมีความสัมพันธ์ในทิศทางบวก การพัฒนาด้านสังคมอย่างมีนัยสำคัญโดยรวมกันตรวจสอบดูแลรักษาและจัดสรรทรัพยากรภายในชุมชน ส่วนทฤษฎาสังคมระดับกลางมีความสัมพันธ์ทิศทางบวกในการก่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดทิศทางบวกในการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญ และทฤษฎาสังคมระดับมหภาคยังไม่พบความสัมพันธ์ที่ชัดเจนกับการพัฒนาประเทศ

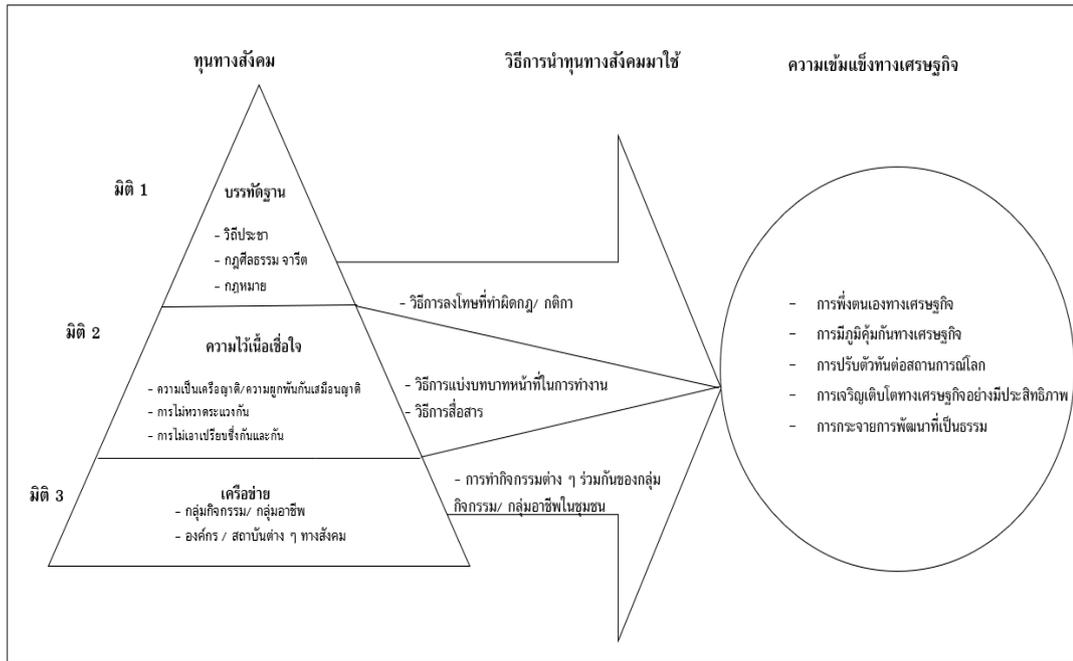
วิภาวี อนุพันธ์พิศิษฐ์ และคณะ (2555) ได้ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับปัจจัยชีวิตความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนริมคลองแสนแสบตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยชีวิตข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนริมคลองแสนแสบในการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเพื่อวิเคราะห์ความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนริมคลองแสนแสบ โดยใช้มิติองค์ประกอบหรือตัวแปรอิสระของชุมชน 5 ทู (ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนการเงิน และทุนธรรมชาติ) และระดับการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนทั้ง 4 ด้าน คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ภูมิคุ้มกัน และความรู้และคุณธรรม โดยมีตัวแปรตาม คือ ระดับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ซึ่งมีพื้นที่วิจัย 4 เขต ดังนี้ กรุงเทพมหานคร (ตั้งแต่คลองมหานาค-คลองตัน) กรุงเทพมหานคร (ตั้งแต่คลองตัน-ตลาดมีนบุรี) กรุงเทพมหานคร (ตั้งแต่ตลาดมีนบุรี-หนองจอก) และอำเภอบางน้ำเปรี้ยว (ตั้งแต่หนองจอก-คลองบางขนาก)

ผลการศึกษาพบว่า เขตกรุงเทพมหานครชั้นนอกมีทุนมนุษย์ ทุนการเงิน และทุนกายภาพมากที่สุด ในเรื่องการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารความรู้ที่จำเป็น รายได้ประจำและรายจ่ายต่อครัวเรือน มีมิเตอร์ไฟฟ้าและน้ำประปาของตนเอง (ตามลำดับ) เขตอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มีทุนทางสังคม และทุนธรรมชาติมากที่สุด ในเรื่องระยะเวลาการอาศัยอยู่ในชุมชน และการใช้คลองฯ

เพื่อให้เกิดประโยชน์ และมีความหนาแน่นของครัวเรือนน้อย ไม่แออัด (ตามลำดับ) สำหรับ
 กรุงเทพมหานครและชั้นกลาง มีทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพและทุนธรรมาติน้อยที่สุด ในเรื่อง
 จำนวนสมาชิกที่อยู่ในวัยทำงาน ระดับการศึกษา การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารข้อมูลความรู้ที่จำเป็นและ
 ประเพณีของชุมชน ระยะเวลาการอาศัยอยู่ในชุมชน มีปัญหาทางธรรมาติและความหนาแน่นของ
 ครัวเรือน (ตามลำดับ) สำหรับระดับการใช้เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนริมคลองแสนแสบ พบว่า
 เขตกรุงเทพมหานครนอกมีการใช้เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนสูงที่สุดในทุก ๆ ด้าน ได้แก่ ความ
 พอประมาณ ความมีเหตุผล ภูมิคุ้มกัน ความรู้และคุณธรรม ส่วนระดับความเข้มแข็งของ
 เศรษฐกิจชุมชน พบว่า เขตกรุงเทพมหานครนอกมีค่าสูงสุด เนื่องจากทุนของชุมชนที่มีอยู่ในระดับสูง
 อีกทั้ง ยังมีการนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ
 ในขณะที่ระดับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของเขตกรุงเทพมหานครชั้นใน เขตกรุงเทพมหานครชั้นกลางและเขต
 จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกันค่อนข้างต่ำ

2.4 แนวคิดนำที่ใช้ในการศึกษา

จากการทบทวนนิยามความหมายและองค์ประกอบ คำสำคัญและข้อสรุปจากงานวิจัยที่
 เกี่ยวข้องตั้งที่กล่าวไว้ตั้งแต่ต้นนี้ ผู้ศึกษาได้นำเอาแนวคิดองค์ประกอบของทุนทางสังคมจาก
 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในมิติด้านบรรทัดฐาน มิติด้าน
 ความไว้วางใจ และมิติด้านเครือข่ายมาใช้ ซึ่งมีความเหมาะสมสำหรับการศึกษาในระดับชุมชน
 ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยดังนี้ 1) มิติด้านบรรทัดฐาน ได้แก่ กฎหมาย กฎเกณฑ์กติกาที่
 สร้างขึ้นและยึดถือปฏิบัติร่วมกัน 2) มิติด้านความไว้วางใจ ได้แก่ ความเป็นเครือญาติ ความ
 ผูกพันเสมือนญาติ การไม่หวาดระแวงกัน การไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน และ 3) มิติด้าน
 เครือข่าย ได้แก่ กลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพ องค์กร สถาบันต่าง ๆ ทางสังคม มาใช้เป็นแนวทาง
 หรือขอบเขตในการศึกษาถึงสถานภาพของทุนทางสังคม อันเป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช
 ซึ่งทุนทางสังคมเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งทาง
 เศรษฐกิจในด้านการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ การมีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ การปรับตัวทันต่อ
 สถานการณ์โลก การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ และการกระจายการพัฒนาที่
 เป็นธรรม ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สรุปแนวคิดนำที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เอาไว้ ดังภาพที่ 2.4

ภาพที่ 2.4 กรอบแนวคิดนำที่ใช้ในการศึกษา

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

การศึกษา “ทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช” ในครั้งนี้ดำเนินการศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลัก โดยอาศัยกระบวนการและวิธีการการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับผู้รู้ หรือผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant) ร่วมกับการใช้การสังเกตการณ์และการศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร นอกจากนี้ ยังนำเอาเทคนิคบางประการของวิธีการวิจัยอื่น ๆ ประกอบ เพื่อช่วยเสริมสร้างให้การศึกษาเกิดความครอบคลุม ได้แก่ เทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) เพื่อการตรวจสอบข้อมูล เทคนิคการสำรวจแบบ Snow Ball ในการระบุผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- 3.1 วิธีการศึกษา
- 3.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant)
- 3.3 แนวประเด็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)
- 3.4 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 วิธีการศึกษา

ผู้ศึกษาได้กำหนดวิธีการศึกษาไว้ ดังนี้

- 1) การศึกษาค้นคว้าข้อมูลและทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร (Document Study and Literature Review)
- 2) การศึกษาภาคสนาม (Field Study) โดยวิธีการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดของวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

3.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant)

1) กลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร อาทิ ผู้นำชุมชน ปรานิช์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่เขตสัมพันธวงศ์ ผู้ประกอบการ และชาวบ้านในชุมชน

2) ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-Informant) การวิจัยครั้งนี้เลือกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญโดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 15 คน โดยมีเกณฑ์/คุณสมบัติเพิ่มเติมที่จำเป็นเพื่อการได้มาซึ่งข้อมูลที่หลากหลาย โดยจัดเป็นกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม ดังนี้

(1) เป็นผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการบริหารเครือข่าย/กลุ่มองค์กรในชุมชน จำนวน 5 คน โดยมีคุณสมบัติเป็นผู้ที่รู้ข้อมูลเครือข่าย/กลุ่มองค์กรในชุมชนย่านเยาวราชเป็นอย่างดี เป็นผู้เห็นการเปลี่ยนแปลง/มีความตื่นตัวเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เป็นคณะกรรมการหรือสมาชิก ไม่น้อยกว่า 5 ปี และเต็มใจให้ข้อมูล

(2) สมาชิกเครือข่าย/กลุ่มองค์กรชุมชน จำนวน 4 คน โดยมีคุณสมบัติเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน ไม่น้อยกว่า 10 ปี เป็นสมาชิกไม่น้อยกว่า 1 ปี และเต็มใจให้ข้อมูล

(3) บุคคลภายนอกเครือข่าย/กลุ่มองค์กรชุมชน ได้แก่ คนในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมเครือข่าย/กลุ่มองค์กรชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจากภาครัฐ จำนวน 6 คน โดยมีคุณสมบัติมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย/กลุ่มองค์กรชุมชน และเป็นผู้เต็มใจให้ข้อมูล

3.3 แนวประเด็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

แนวประเด็นการสนทนาและสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ มีดังนี้
ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

- 1) เพศ
- 2) อายุ
- 3) ศาสนา
- 4) บ้านเกิด/ภูมิลำเนาเดิม
- 5) ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนปัจจุบัน
- 6) โครงสร้างครอบครัว/สถานภาพ
- 7) ระดับการศึกษา
- 8) อาชีพ
- 9) รายได้ต่อเดือน
- 10) บทบาทและหน้าที่รับผิดชอบในชุมชน

11) ตำแหน่งทางสังคมและความช่วยเหลือที่มีต่อเพื่อนบ้านและชุมชน

ส่วนที่ 2 บริบทของชุมชน

1) ความเป็นมาของชุมชน

2) วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนในปัจจุบัน

ส่วนที่ 3 ทูทางสังคมในชุมชน

1) สถานะของกลุ่ม เครือข่าย และบรรทัดฐานในชุมชน

2) ทรัพยากรบุคคลและสังคม บุคคลที่เป็นผู้นำชุมชน หรือบุคคลที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือและเป็นที่ยิ่ง บพบาทการพัฒนาชุมชน การมีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชน

3) ข้อมูลความไว้วางใจ เชื่อใจ ความไว้วางใจและการช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน ความไว้วางใจในการดูแล/จัดการบุคคลที่เป็นที่รัก/สิ่งมีชีวิตที่เป็นที่รักของตนเอง/ทรัพย์สินที่เป็นเงินทองแทนตนเอง

4) ข้อมูลด้านบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ และจารีตประเพณีของชุมชน ข้อตกลงระหว่างกัน/กฎเกณฑ์ของชุมชนที่เป็นทางการ กระบวนการตัดสินใจของชุมชน

5) ข้อมูลด้านกลุ่ม/องค์กรภายในชุมชน ความเป็นมาของกลุ่ม การดำเนินงานภายในกลุ่ม ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

6) ข้อมูลด้านเครือข่าย ระบบเครือข่าย การช่วยเหลือพึ่งพากันระหว่างเครือข่าย ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เพื่อนบ้าน

7) องค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

8) วิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

ส่วนที่ 4 ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

1) การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีการเปลี่ยนแปลงใดที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจ หรือสังคม คนในชุมชนมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น

2) วิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในด้านการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การมีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ การปรับตัวทันต่อสถานการณ์โลก การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ และการกระจายการพัฒนาที่เป็นธรรม

3.4 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง คือ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ ตำราประวัติศาสตร์ ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์ศูนย์ประวัติศาสตร์ เขาวราช และการศึกษาในภาคสนาม โดยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นระยะเวลา 3 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559-2562 มีการลงพื้นที่เก็บข้อมูล และสร้างความคุ้นเคยกับคนในชุมชนด้วย

การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน และทำความรู้จักกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญก่อน แนะนำตัวชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ทุกครั้ง ทั้งนี้ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลไปพร้อมกับการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และใช้วิธีเทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากบุคคล เวลา และสถานที่ที่แตกต่างกัน รายละเอียดของวิธีวิจัยในการเก็บข้อมูล มีดังนี้

3.4.1 การศึกษาค้นคว้าข้อมูล และทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร (Document Study and Literature Review)

การศึกษาค้นคว้าข้อมูล และทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร เช่น หนังสือ รายงานการวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจัย และเอกสารข้อมูลจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เป็นต้น

3.4.2 การสัมภาษณ์ (Interview)

ใช้ 2 วิธี ดังนี้

1) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ได้แก่ การสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานบริบทและสภาพทั่วไปของชุมชน

2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นการวิจัยสนามเพื่อสัมภาษณ์โดยใช้แนวทางการสนทนาหรือสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant) ในประเด็นของการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ จะช่วยให้ได้ข้อมูล และนำไปตีความได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ต่อไป

3.4.3 การสังเกตการณ์ (Observation)

ใช้ 2 วิธี ดังนี้

1) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (None-participant Observation) ในการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน บริบทและสภาพทั่วไปของชุมชน และพฤติกรรมของคนในชุมชน

2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยข้อมูลที่ได้จากการสนทนาหรือสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์แบบที่ไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จะมีการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยอาศัยเทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) พร้อมทั้งมีการตีความข้อมูลตามหลักตรรกะ ควบคู่กับบริบท เทียบเคียงกับแนวคิดทฤษฎี เพื่อให้ได้ผลการศึกษตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การวิจัยและศึกษาในครั้งนี้ ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการใช้วิธีการแบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-Information) ซึ่งเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร จำนวน 15 คน แนวทางการสัมภาษณ์ที่วางไว้ในประเด็นที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนย่านเยาวราช สถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช องค์ประกอบทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช และวิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ตลอดจนศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดของผลการศึกษา ดังนี้

- 4.1 บริบทของชุมชน
- 4.2 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ
- 4.3 กรณีตัวอย่างจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
- 4.4 สถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช
- 4.5 องค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช
- 4.6 วิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช

4.1 บริบทของชุมชน

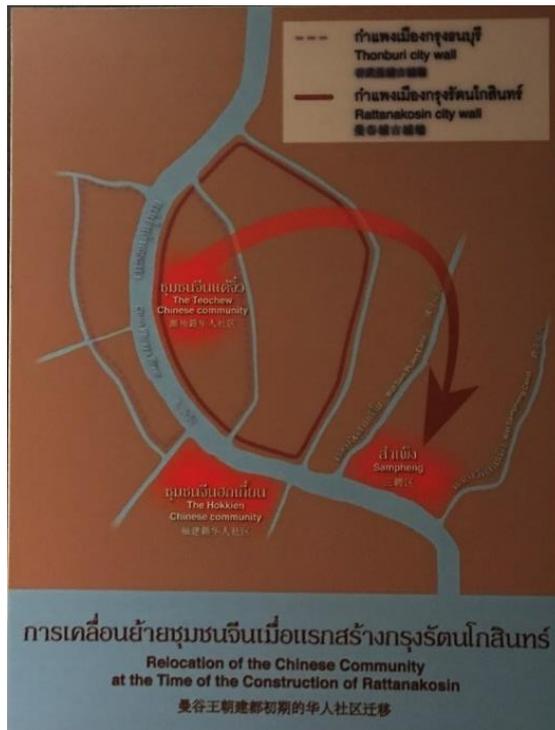
ข้อมูลบริบทของชุมชน ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของชาวไทยเชื้อสายจีน ประวัติความเป็นมาของชุมชนย่านเยาวราช และบริบทพื้นที่เยาวราช (สภาพทั่วไป สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคมและชุมชน การวิเคราะห์สภาพพื้นที่ของเขตสัมพันธวงศ์)

โดยข้อมูลด้านประวัติความเป็นมาของชาวไทยเชื้อสายจีน และข้อมูลประวัติความเป็นมาของชุมชนย่านเยาวราชนั้น ผู้ศึกษาได้ศึกษาจากศูนย์ประวัติศาสตร์เยาวราชในวัดไตรมิตรวรารามเป็นหลัก ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนชาวจีนในเยาวราช ส่วนข้อมูลบริบทพื้นที่เยาวราช ได้ศึกษาข้อมูลจากสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

4.1.1 ประวัติความเป็นมาของชาวไทยเชื้อสายจีน

ชาวจีนอาศัยเรือสำเภาเดินทางมาค้าขายและตั้งหลักแหล่งอยู่ทั่วไปในเมืองไทยแต่โบราณแห่งหนึ่งที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มานานคือเมืองบางกอกหรือธนบุรี ซึ่งมีชุมชนชาวจีนฮกเกี้ยนอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ชาวจีนเริ่มอพยพเข้าสู่สยามมาอยู่อย่างถาวรในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์มีพระราชบิดาเป็นชาวจีนแต่จิวเป็นนายอากรชื่อ แต้ย้ง (ตัวน ลี่ เซิง นักประวัติศาสตร์จีนผู้เรียบเรียง) พระราชมารดาเป็นชาวไทยชื่อ นกเอี้ยง เมื่อครั้งการก่อกองทัพของพระเจ้าตากสิน พระองค์ได้รับความร่วมมือจากชาวจีนที่มาอาสาสมัครเป็นทหารถึง 500 คน ครั้นเมื่อพระองค์ทรงครองราชย์แล้ว ทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีใหม่ และเกิดชุมชนจีนขึ้นอีกแห่งทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ ชาวจีนซึ่งพำนักอยู่ในเมืองไทยจึงได้รับความไว้วางใจจากราชการเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะชาวจีนแต่จิว จนมีผู้กล่าวว่าจีนแต่จิวมีฐานะเป็น “จีนหลวง” เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีเชื้อสายเป็นจีนแต่จิว และชาวจีนแต่จิวยังมีส่วนร่วมในการกอบกู้เอกราชจากพม่าอีกด้วย จึงได้รับการค้าชุนเป็นใหญ่เป็นโตในราชสำนัก นี่จึงเป็นสาเหตุที่มีการอพยพเข้ามาในไทยของชาวจีนมากที่สุดถึง 1,500,000 คน ตลอดช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ต่อมาในปี พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และย้ายที่ตั้งราชธานีมาอยู่ทางฝั่งตะวันออก ได้โปรดเกล้าฯ ให้ชุมชนจีนในบริเวณนั้นย้ายมาอยู่ริมแม่น้ำทางทิศใต้ของพระนคร โดยพระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ระหว่างคลองวัดสามปลื้มกับคลองวัดสามเพ็ง ต่อมาเรียกย่านนี้ว่า สำเพ็ง ซึ่งกลายเป็นย่านการค้าที่ใหญ่ที่สุดของเมืองหลวง ช่วงเวลา 3 รัชกาลแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2394) ชุมชนจีนที่สำเพ็งเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการค้าสำเภาระหว่างไทยกับจีนขยายตัว และรัฐบาลไทยเปิดรับชาวจีนเข้ามาเป็นแรงงานในกิจการต่าง ๆ ส่วนใหญ่จีนใหม่ที่เพิ่งมาจากเมืองจีนจะมาตั้งหลักที่สำเพ็ง แล้วจึงหาช่องทางขยับขยายต่อไปยังที่อื่น

ภาพที่ 4.1 การเคลื่อนย้ายชุมชนจีนเมื่อแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์

ยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นช่วงเวลาของการสร้างราชธานีใหม่และฟื้นฟูประเทศ ซึ่งต้องการแรงงานจำนวนมาก แต่ขณะนั้นพลเมืองไทยมีน้อยรัฐบาลไทยจึงมีนโยบายจ้างแรงงานชาวจีนเข้ามาทำงานในกิจการต่าง ๆ ตั้งแต่การก่อสร้าง ขุดคลอง จนถึงการค้าสำเภากับประเทศจีนซึ่งเป็นรายได้หลักของไทยในยุคนั้น โดยที่ชาวจีนมีนิสัยอดทน สู้งานหนัก และถนัดการค้า รัฐบาลจึงมีมาตรการหลายอย่างเพื่อจูงใจให้ชาวจีนเข้ามาทำงานในเมืองไทย

ในยุคนี้ ชาวจีนเป็นชนกลุ่มเดียวที่ได้สิทธิเดินทางเข้าออกประเทศไทยโดยเสรี เมื่อเข้ามาแล้วจะเลือกสักข้อมือเข้าสังกัดมูลนายเหมือนคนไทยก็ได้ หรือจะอยู่อย่างอิสระโดยจ่ายเงินค่า “ผูกปี้” (การผูกปี้ เป็นวิธีที่รัฐบาลไทยใช้เรียกเก็บเงินจากชาวจีนแทนการเกณฑ์แรงงาน เมื่อชาวจีนจ่ายเงินค่าผูกปี้แล้ว เจ้าพนักงานจะใช้เชือกป่านผูกให้ที่ข้อมือและใช้ค้ำมัดติดที่ปมเชือกให้เป็นรูปกลมคล้ายปี้ที่ใช้ในโรงบ่อน แล้วประทับตราของทางราชการเป็นหลักฐาน ช่วงเวลาที่จัดการผูกปี้คราวหนึ่งราว 6 เดือน เมื่อพ้นไปแล้วก็ตัดปี้ที่ข้อมือทิ้งได้ ในตอนแรกเริ่มรัฐบาลเรียกเก็บค่าผูกปี้จากชาวจีนคนละ 2 บาทต่อปี ต่อมาเปลี่ยนเป็น 4 บาท ต่อ 3 ปี อัตรานี้ต่ำกว่าที่คนไทยต้องจ่ายเดือนละ 6 บาท หากไม่ต้องการถูกเกณฑ์แรงงานตามปกติ) ให้หลวงก็ได้ สิทธิพิเศษนี้ทำให้ชาวจีนเดินทางไปรับจ้างทำงานได้ทั่วประเทศ โดยไม่มีภาระต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานให้มูลนายปีละ 3-4 เดือนอย่างคนไทย ชาวจีนจึงมีโอกาสมากมายในการทำมาหากินก่อสร้างตัว นอกจากเป็น

แรงงานรับจ้างแล้ว ชาวจีนยังประกอบอาชีพช่างฝีมือ ค้าขาย ทำสวน ปลูกผัก เลี้ยงเป็ด เลี้ยงหมู เป็นต้น หลายคนสามารถสะสมทุนสร้างฐานะจนมั่งคั่งเป็น “เจ้าสัว”

ตารางที่ 4.1 แสดงสถานการณ์ในประเทศไทยและประเทศจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สถานการณ์ในประเทศไทย	สถานการณ์ในประเทศจีน
<p>รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2325-2352</p> <p>พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เมื่อปี พ.ศ. 2325 และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังขึ้น ณ ที่ตั้งชุมชนจีน โดยพระราชทานที่ดินแลกเปลี่ยนให้ชาวจีนย้ายมาตั้งชุมชนใหม่ที่ย่านสำเพ็ง ต่อมาพระยาราชาศรีสุริยวงศ์ หัวหน้าชาวจีนที่สำเพ็งได้ถวายบุตรเป็นพระสนม คือ เจ้าจอมมารดาจ้อย ซึ่งประสูติพระราชโอรสที่ภายหลังได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส</p> <p>รัชสมัยนี้ ราชสำนักไทยทำการค้าสำเภากับประเทศจีนภายใต้ระบบบรรณาการสืบต่อจากสมัยกรุงธนบุรี เป็นรายได้หลักของประเทศและกรุงเทพฯ ก็พัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้าสำเภาที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยรัฐบาลไทยมีนโยบายสนับสนุนให้ชาวจีนที่ชำนาญการค้าสำเภาเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่กรุงเทพฯ ทั้งพวกที่เป็นนักเดินเรือ พ่อค้าและนักต่อเรือ ช่วงปลายรัชกาลมีบันทึกว่าในกรุงเทพฯ มีคนจีนอยู่ถึงประมาณ 25,000 คน</p>	<p>ยุคแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ ตรงกับสมัยราชวงศ์ชิงปกครองประเทศจีน ขณะนั้นมีกฎหมายห้ามชาวจีนอพยพออกนอกประเทศด้วยเกรงจะไปรวมกลุ่มต่อต้านราชวงศ์ชิงที่เป็นชาวแมนจู แต่กฎหมายนี้ก็ไม่อาจสกัดกั้นการอพยพได้ โดยเฉพาะทางตอนใต้ของประเทศซึ่งมีประชากรหนาแน่นแต่ที่ทำกินน้อย และประสบภัยธรรมชาติต่อเนื่องจนเกิดภาวะอดอยากขาดแคลน ชาวจีนจากแถบนี้จำนวนมากอาศัยเรือสินค้าเดินทางมาทำมาหากินในเมืองไทย</p> <p>ด้านการค้ากับต่างประเทศ รัฐบาลจีนกำหนดให้เรือสินค้าต่างชาติติดต่อค้าขายกับจีนได้ที่เมืองกวางโจว (กวางตุ้ง) เท่านั้น แต่เรือสำเภาของไทยซึ่งใช้คนจีนเป็นผู้ดำเนินการสามารถเดินทางไปค้าขายยังเมืองต่าง ๆ ได้เหมือนเรือท้องถิ่นของจีน ตั้งแต่เกาะไหหลำ เรือขึ้นไปจนถึงเมืองหนิงโป เซี่ยงไฮ้ และเทียนสิน บริเวณที่มีการค้าขายกันมากที่สุดคือทางตอนเหนือของมณฑลฮกเกี้ยน โดยเฉพาะจังหวัดเฉาโจวหรือแต้จิ๋ว</p>

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

สภาวะการณ์ในประเทศไทย	สภาวะการณ์ในประเทศจีน
<p>รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 พ.ศ. 2352-2367</p> <p>รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กรุงเทพฯ เป็นแหล่งต่อเรือสำเภาที่สำคัญ และการค้าสำเภาไทย-จีนเจริญรุ่งเรืองสูงสุด สร้างรายได้ให้กับประเทศเป็นอย่างมาก จอห์น ครอว์ฟอร์ด ทูตอังกฤษที่เข้ามากรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2364 บันทึกไว้ว่ากองเรือสินค้าของไทยมีระวางบรรทุกถึงปีละ 24,562 ตัน ใช้คนจีนทำงานถึง 4,912 คน นอกจากนี้ เรือสำเภาที่ค้าขายระหว่างไทย-จีนได้นำคนเข้ามาปีละประมาณปีละ 7,000 คน โดยในรัชสมัยนี้รัฐบาลไทยเริ่มมีนโยบายจ้างแรงงานชาวจีนทำงานโยธาแทนการเกณฑ์แรงงานไพร่ และชาวจีนในเมืองไทยเริ่มมีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันในลักษณะกงสี</p> <p>พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงรับบุตรีของพระยาอินทรอักษระ (เจ้าสัวเตากระตะ) พ่อค้าสำเภาชาวจีนที่มั่งคั่งในย่านสำเพ็ง เป็นพระสนม คือ เจ้าจอมมารดาอำภา มีพระราชโอรสที่สำคัญ 2 พระองค์ ซึ่งเป็นต้นราชสกุลปิณฑาและปราโมช</p>	<p>จังหวัดฉะเชิงเทราหรือแต่จิว ทางเหนือของมณฑลกวางตุ้ง เป็นย่านที่มีการค้าสำเภากับไทยมากที่สุดในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ทำเรือสำคัญคือ “ท่าจางหลิน” ที่อำเภอแกลง ซึ่งมีเรือสินค้าไทยจีนแล่นค้าขายกันเป็นประจำ เรือของจีนที่ออกจากท่าจางหลินจะทาสีหัวเรือเป็นสีแดง เรียกว่า สำเภาหัวแดง สินค้าจีนที่นำมาขายในเมืองไทยในยุคนี้ส่วนใหญ่เป็นของแปรรูป มีทั้งของราคาแพงสำหรับชนชั้นสูงและของสำหรับคนทั่วไป เช่น ผ้ายืด ผ้าไหม ผ้าแพร ผ้ามัด เครื่องกระเบื้องเคลือบ กระดาษ พัด ร่ม เครื่องไหว้เจ้า ผักผลไม้แห้งและดอง ใบชา ยาจีน หินปูพื้น กระเบื้องมุงหลังคา ตุ๊กตาหิน เป็นต้น</p> <p>นอกจากจะบรรทุกสินค้าแล้ว เรือเหล่านี้ยังพาชาวจีนจำนวนมากมาทำงานทำในเมืองไทย คำบอกเล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ และคำชวนจากญาติพี่น้องที่เคยมา ทำให้ชายหนุ่มจากหมู่บ้านยากจนของแต่จิวและจังหวัดใกล้เคียงก้าวขึ้นเรือสำเภาหัวแดงด้วยความหวังเต็มเปี่ยม ในช่วงที่ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดลงมาทางใต้ พาเรือสู่เมืองไทย</p>
<p>รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2367-2393</p> <p>พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชี่ยวชาญการค้าสำเภามาตั้งแต่ครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ในรัชกาลที่ 2 ทรงดูแลการแต่ง</p>	<p>ใต้ท้องเรือเหล่านี้บรรทุกสินค้าจนเต็ม ที่อยู่ของผู้โดยสารคือดาดฟ้าเรือ แต่ละคนมีของติดตัวมาไม่กี่ชิ้น ที่สำคัญคือ เสื้อ หมอนไม้ไผ่สาน หมวกฟาง และไฟน้ ส่วนอาหารหลักคือ</p>

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

สภาวะการณ์ในประเทศไทย	สภาวะการณ์ในประเทศจีน
<p>สำเภากลวงไปค้าขายกับจีน ได้ผลกำไรมากมายเข้าท้องพระคลัง และมีพระราชนิยมในคิลปะจีน ทำให้คิลปะจีนเป็นที่นิยมแพร่หลายในเมืองไทย</p>	<p>ขนมแข่งซึ่งเก็บได้นาน และปักเขียวซึ่งกินแทนน้ำได้ อีกทั้งเป็นซูชิพาทกรเรือแตก การเดินทางจากท่าจางหลินถึงกรุงเทพฯ ใช้เวลาประมาณ 1 เดือน ระหว่างเดินทางนั้นผู้โดยสารทำอะไรไม่ได้สัก นอกจากภาวนาขอเทพเจ้าคุ้มครองให้เดินทางปลอดภัย รอดพ้นจากอันตรายกลางท้องทะเล ที่มีทั้งพายุคลื่นลม และความอดอยากหรือโรคภัยไข้เจ็บ</p>
<p>ในช่วงต้นรัชสมัยของพระองค์ พ.ศ. 2368 อังกฤษส่งร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ เข้ามาทำสนธิสัญญาการค้า รัฐบาลไทยต้องยกเลิกสิทธิผูกขาดการค้ากับต่างประเทศ เปิดโอกาสให้เอกชนชาวจีนเข้ามารับสัมปทานการส่งออกสินค้าแทน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราโชบายในการหารายได้เพิ่มเติมแก่รัฐ ด้วยการนำระบบเจ้าภาษีนายอากรมาใช้ โดยเปิดให้เอกชนประมูลเป็นผู้ผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากร 38 ประเภท ผู้ประมูลได้ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าจีนที่มั่งคั่ง ชาวจีนจึงมีบทบาทสำคัญมากยิ่งขึ้นในระบบเศรษฐกิจไทย ในรัชสมัยนี้มีชาวจีนอาศัยอยู่ในเมืองไทยจำนวนมาก รัฐบาลจึงตั้งตำแหน่งนายอำเภอจีนเพื่อดูแลชาวจีนในแต่ละท้องถิ่น</p>	<p>ระหว่าง พ.ศ. 2383-2385 เกิดสงครามฝิ่นระหว่างจีนกับอังกฤษ ซึ่งจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของจีน จีนถูกบังคับให้เปิดประเทศ และต้องเสียค่าปฏิกรรมสงครามจำนวนมหาศาล รัฐบาลต้องหารายได้เพิ่มด้วยการขึ้นภาษีต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เกิดความวุ่นวายเดือดร้อนทั่วไป เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้ชาวจีนอพยพออกนอกประเทศ</p>
<p>รายได้หลักของไทยในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาจากการค้าขายสำเภากับประเทศจีน โดยมีพระคลังสินค้าของรัฐบาลเป็นผู้รวบรวมสินค้าและผูกขาดการค้ากับต่างประเทศแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งอาศัยชาวจีนดำเนินการให้ทั้งหมด ตั้งแต่การเดินทางเรือไปจนถึงติดต่อซื้อขายกับพ่อค้าที่เมืองจีน ซึ่งเรือสินค้าของไทยในยุคนี้นิยมต่อแบบเรือสำเภาแต่จิว แต่ทาสีหัวเรือเป็นสีขาว เรียกว่า สำเภาหัวขาว เมื่อนำสินค้าไทยไปขายยังเมืองจีนแล้ว</p>	

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

สภาพการณ์ในประเทศไทย	สภาพการณ์ในประเทศจีน
<p>ชากรับจะนำสินค้าจีนกลับมาด้วย และสินค้าหลักที่ไทยส่งออกในยุคนี้ ส่วนใหญ่เป็นของป่า และสินค้าเกษตร นอกจากนี้เรือสำเภาที่ต่อขึ้นในเมืองไทยด้วยไม้เนื้อดีแต่มีราคาถูก ก็เป็นสินค้าสำคัญเช่นกัน</p>	

ภาพที่ 4.2 แผนที่จังหวัดเฉาโจว (แต้จิ๋ว)

เมื่อเรือสำเภาจากเมืองจีนมาถึงกรุงเทพฯ ในระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน จุดที่เรือต่างชาติเข้ามาใกล้พระนครได้มากที่สุดคือย่านสำเพ็ง ซึ่งอยู่ติดกำแพงพระนครด้านทิศใต้ ในแม่น้ำย่านนี้มีเรือสินค้าจอดเปิดตลาดบนดาดฟ้าเรือกันคึกคัก สินค้าส่วนหนึ่งถูกลำเลียงไปยังร้านต่าง ๆ ในสำเพ็งซึ่งเป็นย่านการตลาดใหญ่ที่สุดของกรุงเทพฯ มีบ้านเรือนและร้านรวงของชาวจีนตั้งอยู่หนาแน่น ส่วนตามริมแม่น้ำก็มีเรือแพของพ่อค้าจีนอยู่เรียงราย

ผู้โดยสารชาวจีนจำนวนมากก้าวลงจากเรือที่นี่ คนจีนใหม่ที่เพิ่งมาเมืองไทยครั้งแรกจะมีญาติพี่น้องหรือคนจากหมู่บ้านเดียวกันคอยช่วยเหลือในการตั้งถิ่นฐานชีวิตบนแผ่นดินใหม่ หลายคนได้งานทำอยู่ที่สำเพ็ง โดยเริ่มจากการรับจ้างเป็นกรรมกรแบกหาม หรือขายของหาบเร่ แล้วจึงขยับขยายสู่อาชีพอื่น ๆ ต่อไป

ชาวจีนไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ใดจะมีการตั้งศาลไว้เป็นที่สถิตของเทพเจ้าประจำชุมชน ที่สำคัญมีศาลเจ้าปูนเก้ากึ่งหรือศาลเจ้าเก้า เป็นศาลเจ้าสำคัญตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ชาวจีนแต่จิวถือว่าปูนเก้ากึ่งเป็นเทพผู้ใหญ่ที่คอยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน ดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จ ค้าขายรุ่งเรือง รอดพ้นอุปสรรคต่าง ๆ จึงนิยมกราบไหว้ขอพร นับเป็นที่พึ่งทางใจของชาวจีนที่อยู่ไกลแผ่นดินเกิด ในยุคแรกศาลเจ้าปูนเก้ากึ่งที่สำคัญคงเป็นศาลเล็ก ๆ ต่อมาจึงขยายใหญ่ขึ้นตามการเติบโตของชุมชน โดยมีบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สร้างความสัมพันธ์ในสังคมให้เข้มแข็ง

ร้านชำในสำเพ็งขายอาหารแห้งและของหมักดองแบบจีน รวมทั้งผลไม้สดจากเมืองจีนที่ถือเป็นของแพงในยุคนั้น และยังมีของใช้ต่าง ๆ สำหรับวิถีชีวิตจีน เช่น เครื่องไหว้เจ้า โคม กระดาษ ตะเกียง เดิมสินค้าในร้านชำส่วนใหญ่นำเข้ามาจากเมืองจีนเพื่อลูกค้าชาวจีนเป็นหลัก ต่อมาหลายอย่างได้แพร่หลายไปสู่คนไทยด้วย

ของใช้แบบไทยที่ทำจากทองเหลือง เช่น ชันน้ำ พานรอง ทัพพี โตก เชิงเทียน เครื่องเขียนหมาก เป็นสิ่งที่คนไทยนิยมมีไว้ใช้ประจำบ้าน ส่วนใหญ่คนไทยเป็นผู้ผลิตกับผู้ซื้อ โดยเปิดร้านขายอยู่ที่สำเพ็ง การที่พ่อค้าจีนในยุคนั้นมักมีภรรยาเป็นคนไทยช่วยให้การติดต่อซื้อขายกับคนไทยเป็นอย่างราบรื่น

เครื่องถ้วยชามเนื้อกระเบื้องเคลือบ เป็นสินค้าที่นำเข้าจากเมืองจีนเป็นจำนวนมากในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีทั้งแบบที่สั่งทำเป็นพิเศษสำหรับชนชั้นสูงและแบบที่ทำมาขายคนทั่วไป โดยคนในยุคนั้น ไทยยังผลิตได้ไม่ดีเท่า นอกจากนี้ในร้านเครื่องกระเบื้องยังมีสินค้าน่าราคาแพงอื่น ๆ จากเมืองจีน เช่น เครื่องแก้ว ผ้าแพร เป็นต้น

ก้วยเตี่ยว คือ อาหารเส้นที่ทำจากแป้งข้าวเจ้า กินกับน้ำแกงโดยใส่เครื่องประกอบต่าง ๆ คนจีนแต่จิวนำมาเผยแพร่จนเป็นที่นิยมในเมืองไทย จีนใหม่หลายคนยึดอาชีพขายก้วยเตี่ยว โดยหาอุปกรณ์เดินเร่ขายไปตามสถานที่ต่าง ๆ ในยุคนั้น ลูกค้าที่จะกินก้วยเตี่ยวต้องนำชามมาเอง

จ้วยก้วย คือ ขนมถ้วยแบบจีน ทำจากแป้งข้าวเจ้านึ่งสุก เวลาขายตัดใส่กระทง โรยหน้าด้วยกระเทียม หัวไชโป้วสับละเอียด และปรุงรสด้วยซีอิ๊วดำ เป็นของกินเล่นที่นิยมในหมู่คนจีนเพราะอิ่มท้องและราคาถูก การหาบเร่ขายของกินแบบนี้เป็นอาชีพหนึ่งของจีนใหม่ ใช้ทุนไม่มากนัก

คนจีนกินข้าวต้มเป็นอาหารหลัก เมื่อมีคนจีนเข้ามาทำงานในเมืองไทยจำนวนมาก จึงเกิดร้านขายข้าวต้มและกับข้าวง่าย ๆ ราคาถูก สำหรับคนจีนรายได้น้อยซึ่งมักเน้นกินข้าวมาก ๆ ให้ อิ่มท้อง กินกับข้าวเพียงเล็กน้อย โดยมีทั้งแบบหาบเร่และปลุกเพิงขายเป็นหลักแหล่ง ในยุคหลังคนไทยเรียกร้านข้าวต้มแบบนี้ว่า ร้านข้าวต้มก๊วย ซึ่งเป็นที่นิยมทั่วไป

การดูแลกันของชุมชนจีนในสำเพ็งยุคแรกมี “แก๊ง” หรือบ้านของ “เจ้าสัว” คหบดีจีนผู้มั่งคั่งหลายคน ซึ่งเป็นเงินเก่าที่อยู่เมืองไทยมานาน และสร้างฐานะจนเป็นที่ยอมรับในหมู่คนจีนด้วยกัน เจ้าสัวเหล่านี้เป็น “ตัวเฮีย” (พี่ใหญ่) ที่ให้การอุปถัมภ์แก่จีนใหม่ด้วยระบบ “กงสี” หัวใจของกงสีคือคำว่า “กาก็นี้” หมายถึง การดูแล “พวกเดียวกัน” เหมือนญาติพี่น้อง กงสีแต่ละแห่งจึงเป็นศูนย์รวมของคนแซ่เดียวกันหรือมาจากถิ่นเดียวกัน ตัวเฮียจะคอยช่วยเหลือตั้งแต่ให้ยืมเงิน

ค่าผูกปี้ไปจนถึงค่ากินอยู่และจัดหางานให้ อีกทั้งยังเป็นที่พักพิงในเรือต่าง ๆ โดยได้แรงงานและความภักดีตอบแทน ระบบกงสีนี้เป็นต้นเค้าของการรวมกลุ่มอั้งยี่และสมาคมต่าง ๆ ของคนจีนในยุคหลัง

ในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ นอกกำแพงพระนครมีย่านชุมชนหนาแน่นอยู่แห่งเดียว คือ สำเพ็ง ถนนสายเดียวที่อยู่นอกกำแพงพระนครก็คือ ตรอกสำเพ็ง เป็นทางเดินแคบ ๆ ตั้งต้นจากประตูสะพานหันออกมาเป็นระยะทางกว่า 800 เมตร มีบ้านเรือนร้านค้าของชาวจีนตั้งเรียงรายโดยตลอด นับเป็นตลาดใหญ่ที่สุดของพระนครยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์หรือย่านการค้าสำคัญที่สุดของกรุงเทพฯ โดยเป็นแหล่งที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันอย่างคึกคัก ทั้งกระจายสินค้าที่มาจากเมืองจีนและรวบรวมสินค้าไทยที่จะส่งออก ทั้งเป็นแหล่งค้าปลีกที่คนกรุงเทพฯ นิยมมาซื้อหาสินค้านานาชนิด ในตลาดสำเพ็งมีร้านขายของกินของใช้สำหรับคนจีนและคนไทย และยังมีสถานเชิงร่มย์ เช่น โรงบ่อนและสำนักนางโลม (โคมเขี้ยว) อาคารบ้านเรือนสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในย่านนี้เป็นแบบจีน ปลูกประชิดแออัดกันจึงทำให้เกิดไฟไหม้บ่อยครั้ง

ตารางที่ 4.2 แสดงสภาวะการณ์ในประเทศไทยและประเทศจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง

สภาวะการณ์ในประเทศไทย	สภาวะการณ์ในประเทศจีน
<p>รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2393-2411) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิดประเทศรับอารยธรรมตะวันตกและเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศ ซึ่งเริ่มแต่ครั้งที่อังกฤษส่งเซอร์จอห์น เบาว์ริง มาทำสนธิสัญญาเมื่อปี พ.ศ. 2398 รัฐบาลไทยยกเลิกระบบผูกขาดการค้าโดยสิ้นเชิง แต่ระบบเจ้าภาษีนายอากรที่ดำเนินการโดยชาวจีนยิ่งเฟื่องฟูเพื่อชดเชยรายได้ของรัฐ ขณะเดียวกันชาวจีนได้มีบทบาทสำคัญเป็นคนกลางในการค้ากับตะวันตกซึ่งเพิ่มขึ้นอย่าง</p>	<p>ความพ่ายแพ้ของจีนในสงครามฝิ่นครั้งแรก ทำให้เกิดกบฏไต้ผิงต่อต้านราชวงศ์ชิง ซึ่งลุกลามไปหลายมณฑลในระหว่าง พ.ศ. 2393-2403 ราชสำนักชิงปราบปรามอย่างรุนแรง ส่งผลให้ชาวจีนจำนวนมากอพยพลี้ภัยไปนอกประเทศ ขณะเดียวกันก็เกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ระหว่างจีนกับมหาอำนาจตะวันตกในช่วง พ.ศ. 2399-2403 ซึ่งจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และต้องยอมเปิดเมืองทำค้าขายกับต่างประเทศเพิ่มขึ้น</p>

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

สภาวะการณ์ในประเทศไทย	สภาวะการณ์ในประเทศจีน
<p>พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิดประเทศรับอารยธรรมตะวันตกและเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศ ซึ่งเริ่มแต่ครั้งที่อังกฤษส่งเซอร์จอห์น เบาว์ริง มาทำสนธิสัญญาเมื่อปี พ.ศ. 2398 รัฐบาลไทยยกเลิกระบบผูกขาดการค้าโดยสิ้นเชิง แต่ระบบเจ้าภาษีนายอากรที่ดำเนินการโดยชาวจีนยิ่งเฟื่องฟูเพื่อชดเชยรายได้ของรัฐ ขณะเดียวกันชาวจีนได้มีบทบาทสำคัญเป็นคนกลางในการค้ากับตะวันตกซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และการค้าเสรียังทำให้มีความต้องการแรงงานมากยิ่งขึ้นเพื่อผลิตสินค้าส่งออก เปิดโอกาสให้ชาวจีนหลังไหลเข้ามาทำงานในเมืองไทย จนเกิดการแข่งขันเรื่องการจัดการแรงงาน โดยเกิดกงสีขนาดเล็กจำนวนมาก ซึ่งต่อมากลายเป็นสมาคมลับที่มักกระทบกระทั่งกัน รัฐบาลควบคุมดูแลชาวจีนเพิ่มขึ้น โดยตั้งตำแหน่งปลัดจีน เป็นที่ปรึกษาในการตัดสินใจตัดสินใจของคนจีน</p>	<p>ความพ่ายแพ้ของจีนในสงครามฝิ่นครั้งแรก ทำให้เกิดกบฏไต้ผิงต่อต้านราชวงศ์ชิง ซึ่งลุกลามไปหลายมณฑลในระหว่าง พ.ศ. 2393-2403 ราชสำนักชิงปราบปรามอย่างรุนแรง ส่งผลให้ชาวจีนจำนวนมากอพยพลี้ภัยไปนอกประเทศ ขณะเดียวกันก็เกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ระหว่างจีนกับมหาอำนาจตะวันตกในช่วง พ.ศ. 2399-2403 ซึ่งจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และต้องยอมเปิดเมืองท่าค้าขายกับต่างประเทศเพิ่มขึ้นหลายแห่ง รวมทั้งยกเลิกคำสั่งห้ามชาวจีนออกนอกประเทศ ทำให้การส่งแรงงานจีนไปต่างประเทศเป็นเรื่องถูกกฎหมาย โดยในปี พ.ศ. 2404 มีการเปิดเมืองซัวเถาเป็นเมืองท่าอย่างเป็นทางการ ส่งผลให้ชาวจีนไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งขึ้น ซึ่งรวมถึงประเทศไทย</p>
<p>ในรัชสมัยนี้มีการขยายเขตตัวเมืองกรุงเทพฯ ไปทางตะวันออก โดยชุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูเมืองชั้นนอก สำเพ็งกลายเป็นชุมชนภายในพระนคร และมีการตัดถนนเจริญกรุงซึ่งเป็นถนนสมัยใหม่สายแรกของกรุงเทพฯ ผ่านสำเพ็งทำให้ย่านการค้าของคนจีนบริเวณนี้ขยายตัวตามไปด้วย</p>	

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

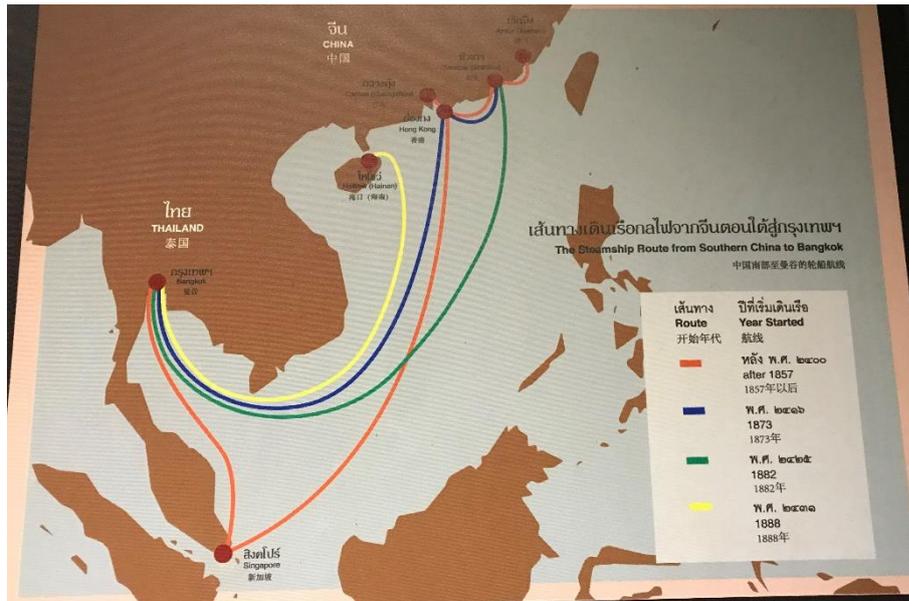
สภาวะการณ์ในประเทศไทย	สภาวะการณ์ในประเทศจีน
<p>รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453)</p> <p>ในรัชสมัยนี้ มหาอำนาจตะวันตกแผ่อิทธิพลไปทั่วโลก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวทรงนำประเทศผ่านวิกฤตและดำรงเอกราชไว้ได้ ทรงพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยแบบตะวันตก และปฏิรูประบบราชการซึ่งรวมถึงยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรเกือบทั้งหมด แต่พ่อค้าจีนก็สามารถปรับตัวและสร้างความมั่งคั่งจากธุรกิจใหม่โดยเฉพาะการค้าข้าว ชาวจีนในเมืองไทยเริ่มรวมตัวกันในรูปแบบใหม่เป็นสมาคมกลุ่มภาษาต่าง ๆ และองค์กรสาธารณกุศลช่วยเหลือสังคม ขณะที่การรวมกลุ่มแบบสมาคมลับถูกปราบปรามอย่างจริงจัง ช่วงปลายรัชกาลรัฐบาลยกเลิกการผูกปี้คนจีน เปลี่ยนเป็นเก็บเงินช่วยราชการแผ่นดินปีละ 6 บาทเท่ากับคนไทย</p>	<p>ความอ่อนแอของราชวงศ์ชิงที่ทำให้จีนต้องแพ้สงครามกับต่างชาติหลายครั้ง ทำให้เกิดกลุ่มปฏิวัติที่มุ่งโค่นล้มราชวงศ์ชิงและสถาปนาระบอบสาธารณรัฐ ดร.ซุนยัตเซ็น ผู้นำกลุ่มปฏิวัติเดินทางไปยังชุมชนจีนโพ้นทะเลในหลายประเทศเพื่อเผยแพร่แนวความคิดและแสวงหาการสนับสนุนโดยยกเลิกกฎหมายห้ามอพยพออกและกลับเข้าประเทศ อีกทั้งยังให้ยศถาบรรดาศักดิ์แก่ผู้สนับสนุนราชสำนัก นอกจากนี้ยังออกพระราชบัญญัติสัญชาติจีนฉบับแรก เมื่อปี พ.ศ. 2452 ซึ่งรับรองบุตรของบิดาที่เป็นชาวจีนโพ้นทะเลให้ได้สัญชาติจีนโดยกำเนิด โดยไม่คำนึงถึงสถานที่เกิดหรือสัญชาติอื่น</p>
<p>ชุมชนจีนย่านสำเพ็งในรัชสมัยนี้ได้รับการพัฒนาอย่างมาก มีการตัดถนนใหม่หลายสาย รวมถึงถนนเยาวราช และมีวัดจีนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก รวมทั้งโรงพยาบาลของคนจีน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดที่จะเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินที่วัดต่าง ๆ ในย่านสำเพ็งเป็นประจำ ทำให้ชาวจีนย่านนี้ได้มีโอกาสเฝ้าฯ รับเสด็จอย่างใกล้ชิด</p>	

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

สภาวะการณ์ในประเทศไทย	สภาวะการณ์ในประเทศจีน
<p>รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 - 2468)</p> <p>กระแสชาตินิยมจีนที่เกิดขึ้นก่อน ทำให้แนวคิดชาตินิยมไทยขึ้นในรัชสมัยนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มนโยบายสร้างความเป็นไทยแก่คนต่างชาติที่อยู่ในเมืองไทยไม่น้อยกว่า 5 ปี และประพุดิติดีต่อมาในปี พ.ศ. 2456 ประกาศใช้พระราชบัญญัติสัญชาติไทย บุคคลที่มีบิดาเป็นคนไทยไม่ว่าจะเกิดที่ใด บุคคลที่สมรสกับคนไทย และคนต่างชาติที่แปลงสัญชาติจะได้อสัญชาติไทย ส่วนในด้านการศึกษาซึ่งมีโรงเรียนจีนจำนวนมากที่สอนแต่ภาษาจีน รัฐบาลไทยก็ออกกฎหมายให้ต้องมีการสอนภาษาไทยและประวัติศาสตร์ไทยด้วย เพื่อให้นักเรียนจีนมีความรู้เรื่องเมืองไทยและอยู่ในสังคมไทยได้อย่างกลมกลืน</p> <p>พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำประเทศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 และได้รับชัยชนะ ทำให้อิทธิพลของชาติตะวันตกในเมืองไทยลดลง เปิดโอกาสให้กิจการค้าข้าวของชาวจีนเติบโตอย่างมากเกิดแหล่งธุรกิจส่งออกข้าวที่ถนนทรงวาดในย่านสำเพ็ง และถนนเยาวราชก็เริ่มพัฒนาเป็นย่านธุรกิจสำคัญ</p>	<p>พ.ศ. 2454 เกิดการปฏิวัติซินไฮ่โค่นล้มราชวงศ์ชิงได้สำเร็จ จีนเปลี่ยนแปลงเป็นสาธารณรัฐภายใต้การนำของ ดร.ซุนยัตเซ็น แห่งพรรคก๊กมินตั๋ง แต่หลังจากนั้นบรรดาขุนศึกผู้ทรงอิทธิพลก็แย่งชิงอำนาจกัน ประเทศจีนแบ่งเป็นเขตอิทธิพลของขุนศึกต่าง ๆ ต่อมา พ.ศ. 2463 มีการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์โดยได้รับอิทธิพลจากรัสเซีย ระยะเวลาแรกพรรคคอมมิวนิสต์กับพรรคก๊กมินตั๋งร่วมกันปราบปรามขุนศึกเพื่อรวมประเทศให้เป็นหนึ่งเดียว แต่ไม่นานทั้งสองฝ่ายก็ขัดแย้งกันและเกิดการต่อสู้ระหว่างสองแนวคิด ส่งผลให้ชาวจีนในเมืองไทยมีการเคลื่อนไหวตามแนวทางทั้งสอง เมื่อ ดร.ซุนยัตเซ็น ถึงแก่อสัญกรรม ใน พ.ศ. 2568 ได้ระบุในพินัยกรรมให้ชาวจีนสามัคคีและต่อสู้เพื่อชาติต่อไป นักเรียนโรงเรียนจีนท่องพินัยกรรมนี้ต่อมาเป็นเวลานาน</p>

ในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 การค้าด้วยเรือสำเภาเริ่มเสื่อมความนิยมและถูกแทนที่ด้วยเรือกลไฟแบบตะวันตก อันเป็นนวัตกรรมของยุคใหม่ที่ทำให้การขนส่งสินค้าและผู้โดยสารระหว่างประเทศสะดวกรวดเร็วกว่าแต่ก่อน นับเป็นสัญญาณของการเริ่มต้นของยุคใหม่ การก้าวเข้าสู่ยุคที่ชาติตะวันตกแผ่ขยายอิทธิพลไปทั่วโลก

ในยุครุ่งเรืองของเรือกลไฟ ไทยหันไปค้าขายกับตะวันตกเป็นหลัก โดยรับบทผู้ผลิตข้าว ไม้สัก และดีบุก ส่งออกสู่ตลาดโลก นำรายได้เข้าประเทศมากมายอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน แต่ขณะที่การค้ากับจีนลดความสำคัญลงนั้น ชาวจีนก็พากันโดยสารเรือกลไฟเข้ามาทำงานทำในเมืองไทยมากกว่าเดิมหลายเท่าตัว โดยมีแหล่งจ้างงานใหม่ ๆ เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย เหมืองแร่ เกิดขึ้นมากมาย

ภาพที่ 4.3 เส้นทางเดินเรือกลไฟจากจีนตอนใต้สู่กรุงเทพฯ

หลังปี พ.ศ. 2400 มีเรือกลไฟขนส่งสินค้าและผู้โดยสารระหว่างกรุงเทพฯ กับจีนตอนใต้ เปิดให้บริการเป็นประจำหลายเส้นทาง ซึ่งใช้เวลาเดินทางเพียง 7-10 วัน และเดินเรือได้ตลอดทั้งปี ทำให้จำนวนชาวจีนที่เดินทางเข้ามายังเมืองไทยเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะจากซัวเถา และไหหลำ คลื่นชาวจีนรุ่นใหม่ก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญในเศรษฐกิจสมัยใหม่ของไทย แทนที่เจ้าสัวผู้มั่งคั่งจากระบบเก่า

ปี พ.ศ. 2425-2435	จำนวนผู้อพยพ 177,500 คน
ปี พ.ศ. 2436-2448	จำนวนผู้อพยพ 455,100 คน
ปี พ.ศ. 2449-2460	จำนวนผู้อพยพ 815,700 คน
ปี พ.ศ. 2461-2474	จำนวนผู้อพยพ 1,327,600 คน
ปี พ.ศ. 2475-2488	จำนวนผู้อพยพ 473,700 คน
ปี พ.ศ. 2489-2498	จำนวนผู้อพยพ 267,800 คน

ช่วงเวลาร้อยปีเศษนับจากการเริ่มต้นของยุคเรือกลไฟ ชุมจีนที่สำเพ็งเติบโตขยายตัวขึ้นอย่างมากตามจำนวนคนจีนที่เข้ามา เกิดถนนหลักสายใหม่ คือ ถนนเยาวราช ซึ่งพัฒนามาเป็นย่าน

ธุรกิจใหญ่และแหล่งบันเทิงที่ทันสมัยที่สุดของกรุงเทพฯ ในช่วง พ.ศ. 2500 และชื่อถนน “เยาวราช” ก็กลายเป็นคำที่ใช้เรียกย่านชุมชนจีนกรุงเทพฯ แห่งนี้โดยรวม

นอกจากนั้นนโยบายของรัฐบาลไทยในการพัฒนาบ้านเมืองไปสู่ความเจริญแบบตะวันตก ซึ่งทำให้มีการตัดถนนใหม่หลายสายในย่านนี้แล้ว ความเจริญรุ่งเรืองของเยาวราชยังมีพื้นฐานสำคัญมาจากความสามารถของชาวจีนในการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจรูปแบบใหม่ คือ ระบบการค้าเสรี ซึ่งชาวตะวันตกนำเข้ามาพร้อม ๆ กับเรือกลไฟ พ่อค้าจีนเรียนรู้โอกาสที่เกิดขึ้นใหม่นี้และใช้ธาตุทรหดดำเนินธุรกิจจนประสบความสำเร็จ เริ่มจากการค้าข้าวซึ่งเป็นสินค้าส่งออกอันดับหนึ่งของประเทศ แล้วขยายสู่ธุรกิจอื่น ๆ หลากหลาย สร้างความมั่นคงและแข็งแกร่งให้กับเศรษฐกิจยุคใหม่ของไทย อันมีศูนย์กลางอยู่ที่เยาวราช

ทั้งนี้ สภาพการณ์ของชาวจีนในเมืองไทยในยุคนี้ เกี่ยวโยงใกล้ชิดกับการเมืองในประเทศจีนซึ่งมีความร้อนแรงอย่างต่อเนื่อง นับแต่การต่อสู้โค่นล้มราชวงศ์ชิงและเปลี่ยนแปลงประเทศเป็นระบอบสาธารณรัฐด้วยการรุกรานของญี่ปุ่น และสงครามกลางเมืองระหว่างพรรคก๊กมินตั๋งกับพรรคคอมมิวนิสต์ ความวุ่นวายยืดเยื้อนี้ทำให้ชาวจีนจำนวนมากอพยพหนีความยากลำบากมายังเมืองไทย ขณะที่ชาวจีนในกรุงเทพฯ แบ่งแยกเป็นฝักฝ่ายตามขั้วการเมืองในประเทศจีน และส่งเงินกลับเมืองจีนขนานใหญ่เพื่อช่วยเหลือฝ่ายที่ตนสนับสนุน อีกทั้งเกิดความรู้สึกชาตินิยมในหมู่คนจีนโดยทั่วไป

คลื่นชาวจีนอพยพที่หลั่งไหลเข้ามา และความวุ่นวายจากกระแสชาตินิยมที่เกิดขึ้น ทำให้ในช่วงหลังของยุคนี้รัฐบาลไทยต้องเริ่มจำกัดจำนวนชาวจีนที่จะเข้ามาอาศัยในประเทศ และดำเนินนโยบายปรับเปลี่ยนคนจีนในเมืองไทยให้กลายเป็นคนไทย โดยออกกฎหมายให้คนจีนที่อยู่มานานหรือทำความดีสามารถขอสัญชาติไทยได้ และกำหนดให้คนจีนที่เกิดในเมืองไทยได้สัญชาติไทย ขณะเดียวกัน มีการจำกัดสิทธิบางอย่างของคนจีนรวมทั้งขึ้นค่าธรรมเนียมคนต่างด้าว เป็นการจูงใจให้คนจีนแปลงสัญชาติเป็นไทยเพื่อจะได้รับสิทธิต่าง ๆ ในฐานะคนไทยโดยสมบูรณ์

หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างไทยกับอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2398 รัฐบาลไทยอนุญาตให้ข้าวใช้เป็นสินค้าส่งออกได้โดยเสรีเป็นครั้งแรก จากนั้นไม่นานไทยก็กลายเป็นผู้ส่งออกข้าวอันดับหนึ่งของโลก การค้าข้าวกลายเป็นธุรกิจที่ทำรายได้มหาศาล มีโรงสีข้าวเกิดขึ้นมากมายตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งในระยะแรกโรงสีและบริษัทส่งออกข้าวทั้งหมดเป็นของชาวตะวันตก โดยมีพ่อค้าจีนเป็น “คอมปราโดร์” ทำหน้าที่ตัวแทนให้กับบริษัทของฝรั่งในการจัดซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาเข้าสู่โรงสี

โดยที่ชาวจีนใช้เวลาเรียนรู้ธุรกิจใหม่นี้ราว 20 ปี ก็สามารถตั้งโรงสีแห่งแรกของตนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2422 และขยายกิจการค้าข้าวกลุ่มคนจีนออกไปอย่างกว้างขวาง พ่อค้าจีนเก่าที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรมาแต่เดิม และพ่อค้าจีนอิสระรุ่นใหม่จากตลาดค้าข้าวที่ชัวเถา ฮ่องกง ลิงคโปร์ ต่างระดมทุนและสานความสัมพันธ์กันอย่างเข้มแข็ง เพื่อต่อสู้ในเชิงธุรกิจกับชาวตะวันตก จนในที่สุด

ชาวจีนก็เข้าควบคุมเครือข่ายการค้าข้าวของไทยไว้ได้ครบวงจร ตั้งแต่การรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา นำมาสีเป็นข้าวสาร และส่งออกต่างประเทศ

สงครามโลกครั้งที่ 1 ในทวีปยุโรป ทำให้อิทธิพลของชาติตะวันตกในเมืองไทยลดลง เปิดโอกาสให้ธุรกิจค้าข้าวของกลุ่มพ่อค้าจีนขยายตัวอย่างรวดเร็ว หลังจากสงครามสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2461 ความต้องการข้าวในตลาดโลกมีเพิ่มมากขึ้น พ่อค้าจีนพากันตั้งโรงสีอย่างมากมายจนต้องแย่งกันซื้อข้าวเข้าโรงสีเพื่อส่งออก โดยมีสำนักงานรับซื้อและส่งออกข้าวเกิดขึ้นจำนวนมากตามริมแม่น้ำที่ย่านลำเพ็ญแถบถนนทรงวาดต่อเนื่องถึงถนนอนุวงศ์ ซึ่งจะส่งข้าวไปยังร้านค้าตัวแทนของตนที่สิงคโปร์ ฮองกง และชัวเถา เป็นหลัก และขณะเดียวกันยังมีการนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภคจากแหล่งดังกล่าวมาจำหน่ายในย่านทรงวาดจนเกิดเป็นศูนย์กลางการค้าส่งค้าปลีกระดับประเทศ ซึ่งพ่อค้าข้าวจากต่างจังหวัดจะส่งสินค้าต่าง ๆ กลับไปจำหน่าย ถนนทรงวาดจึงกลายเป็นย่านธุรกิจสำคัญของชาวจีนก่อนจะขยายไปสู่ถนนเยาวราชในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตาม นอกจากธุรกิจค้าข้าวแล้ว ยังมีธุรกิจการเดินเรือที่ก่อตั้งโดยกลุ่มพ่อค้าชาวจีน 5 กลุ่มภาษาในกรุงเทพฯ โดยร่วมกันทำธุรกิจเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2451 จัดตั้งบริษัทเดินเรือชื่อ “บริษัทเรือเมล์จีนสยาม ทุนจำกัด” เพื่อเดินเรือรับส่งผู้โดยสารและสินค้าเส้นทางกรุงเทพฯ-ฮองกง-ชัวเถา-ไหโข่ว แข่งกับบริษัทเยอรมันนอร์ดดอยท์ดอร์ลรอยด์ ซึ่งผูกขาดการเดินเรือกรุงเทพฯ-ชัวเถาอยู่ในขณะนั้น บริษัทเรือของคนจีนนี้อาศัยบรรดาพ่อค้า โรงรับจำนำ ร้านโพงก๊วน จนถึงโรงรถลาก ช่วยกันเกลี้ยกล่อมลูกค้าของตนให้ใช้บริการเรือจีน แต่บริษัทเยอรมันซึ่งมีทุนหนากว่า ใช้กลยุทธ์ตัดราคาค่าโดยสารจาก 20-25 บาท เหลือเพียง 5 บาท บริษัทเรือเมล์จีนสยาม สู้ไม่ไหวจึงขาดทุนอย่างหนักจนต้องเลิกกิจการไปใน พ.ศ. 2455

จากความสำเร็จในกิจการค้าข้าว ชาวจีนในเมืองไทยได้ก้าวเข้าสู่การแข่งขันเพื่อชิงความเป็นผู้นำในธุรกิจสมัยใหม่อื่น ๆ จากชาวตะวันตก เพื่อให้พวกตนยืนหยัดอยู่ได้ในขณะที่รัฐบาลมีนโยบายยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรซึ่งเป็นแหล่งทุนสำคัญของพ่อค้าจีนมาแต่เดิม

ในช่วงเวลาสั้น ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2450-2456 มีธุรกิจหลายอย่างที่ชาวจีนก่อตั้งขึ้นแล้วต้องเลิกกิจการไปอย่างรวดเร็ว ทั้งบริษัทเดินเรือ ธนาคาร และบริษัทประกันภัย เพราะขาดความรู้ความชำนาญ อีกทั้งเงินทุนไม่เพียงพอที่จะแข่งกับบริษัทของชาวตะวันตก แต่ประสบการณ์จากการต่อสู้ด้วยความทรหดอดทนของนักธุรกิจจีนรุ่นนี้ เป็นบทเรียนสำคัญสำหรับคนรุ่นถัดมา ในที่สุดกลุ่มพ่อค้าคนจีนก็ได้กลับมาเป็นผู้นำที่เข้มแข็งในธุรกิจสมัยใหม่ของไทยทั้งในกิจการนำเข้าส่งออก ธนาคาร สถาบันการเงิน การประกันภัย การขนส่ง และการเดินเรือ นับจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา

ตารางที่ 4.3 แสดงสภาวะการณ์ในประเทศไทยและประเทศจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนปลายถึงปัจจุบัน

สภาวะการณ์ในประเทศไทย	สภาวะการณ์ในประเทศจีน
<p>รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468-2477)</p> <p>หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ไทยเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเช่นเดียวกับทั่วโลก ขณะเดียวกันชาวจีนก็เดินทางเข้ามาเมืองไทยมากเป็นประวัติการณ์ จนไทยต้องเริ่มจำกัดจำนวนคนต่างด้าวเข้าเมือง ความขัดแย้งในประเทศจีนประกอบกับการที่จีนถูกญี่ปุ่นรุกราน ส่งผลให้ชาวจีนในเมืองไทยเคลื่อนไหวทางการเมืองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในโรงเรียนจีนที่มีอยู่หลายร้อยแห่ง รัฐบาลไทยจึงให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการดูแลโรงเรียนจีน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนจีนในกรุงเทพฯ ที่ปฏิบัติตามระเบียบของราชการจำนวน 4 แห่ง เพื่อสร้างกำลังใจแก่ผู้บริหารของโรงเรียน และกระชับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนและชาวไทย โดยทรงขอให้โรงเรียนจีนสอนให้นักเรียนรักเมืองไทยด้วย นอกจากนี้สอนให้รักประเทศจีน และทรงย้ำถึงความสนิทสนมกลมเกลียวระหว่างจีนและไทยที่มีมาช้านาน</p> <p>ในรัชกาลนี้ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อ พ.ศ. 2475</p>	<p>ประชาชนจีนกว่าครึ่งประเทศลุกขึ้นต่อต้านอำนาจขุนศึก พรรคก๊กมินตั๋งและพรรคคอมมิวนิสต์ร่วมกันเอาชนะขุนศึกต่าง ๆ ได้ หลังจากนั้นพรรคก๊กมินตั๋งจัดตั้งรัฐบาลขึ้นที่นานกิง และปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง เกิดสงครามกลางเมืองระหว่างสองพรรคกระจายไปทั่วประเทศ พรรคคอมมิวนิสต์ต้องหนีไปตั้งหลักในเขตภูเขาตอนในหรือทางตอนใต้ของประเทศ บางส่วนหลบหนีออกนอกประเทศ และส่วนหนึ่งได้เข้ามายังประเทศไทย ขณะเดียวกันนั้น ญี่ปุ่น ก็ เข้ายึดครองดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีน</p>

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

สภาวะการณ์ในประเทศไทย	สภาวะการณ์ในประเทศจีน
<p>รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2477-2489)</p> <p>พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชย์ขณะทรงพระเยาว์ และประทับเพื่อทรงศึกษาในต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ระหว่างนั้นได้เสด็จนิวัตประเทศไทยช่วงสั้น ๆ เพียง 2 ครั้ง แต่ทรงเป็นที่รักยิ่งของประชาชนทุกหมู่เหล่า ในช่วงต้นรัชสมัยนี้มีการจัดตั้งสมาคมจีนสยามขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2479 เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชาวจีนและชาวไทย หลังจากนั้นรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามมีนโยบายส่งเสริมให้คนจีนกลายเป็นคนไทยอย่างจริงจัง แต่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งญี่ปุ่นยกกำลังเข้ามาในประเทศไทยและขอใช้ดินแดนไทยเป็นทางผ่าน รัฐบาลไทยต้องยอมให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น จึงเกิดความขัดแย้งกับชาวจีนที่มีกระแสต่อต้านญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่อง</p> <p>หลังจากสงครามสิ้นสุดลง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระอนุชา (พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร) เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเยี่ยมราษฎรชาวจีนที่สำเพ็งอย่างใกล้ชิด เมื่อ พ.ศ. 2489 ซึ่งสร้างความปลื้มปิติเป็นอันพันแก่ชาวจีนในเมืองไทย และสมานรอยร้าวที่เกิดขึ้นให้จางหาย</p>	<p>ในปี พ.ศ. 2480 สงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นอุบัติขึ้นอย่างเป็นทางการ กองทัพญี่ปุ่นรุกคืบเข้าสู่ตอนใต้ของจีน และครอบครองมณฑลชายทะเลได้ทั้งหมด อีกทั้งเข้ายึดเมืองสำคัญ ๆ รวมทั้งกรุงนานกิง รัฐบาลจีนพรรคก๊กมินตั๋งต้องถอยร่นเข้าไปยังดินแดนตอนในและหันมาร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์เพื่อต่อต้านญี่ปุ่น สงครามครั้งนี้กระตุ้นให้ชาวจีนในเมืองไทยเกิดกระแสต่อต้านญี่ปุ่นโดยทั่วไป ขณะเดียวกันทั้งสองพรรคของจีนต่างก็แข่งขันกันแผนแปรอุดมการณ์ของตน จากนั้นเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 และจีนได้ชัยชนะในสงครามต่อต้านญี่ปุ่น พรรคก๊กมินตั๋งและพรรคคอมมิวนิสต์ก็หันมาต่อสู้กันอีกครั้ง</p>

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

สภาวะการณ์ในประเทศไทย	สภาวะการณ์ในประเทศจีน
<p>พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน)</p> <p>พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์ยาวนานที่สุดในโลก ทรงอุทิศพระองค์ให้การพัฒนาประเทศ โดยได้เสด็จพระราชดำเนินไปในทุกท้องถิ่น และประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรทุกเชื้อชาติ ศาสนา จึงทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทุกหมู่เหล่าให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวและเกิดสำนึกในความเป็นคนไทยอย่างเท่าเทียมกัน</p> <p>ต้นรัชสมัยเป็นช่วงสงครามเย็นที่ทั่วโลกแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ไทยอยู่ในฝ่ายโลกเสรี ขณะที่จีนแผ่นดินใหญ่กลายเป็นคอมมิวนิสต์ จึงยังไม่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ การติดต่อกันเป็นเรื่องยาก และการอพยพของชาวจีนเข้ามาในเมืองไทยก็ยุติลง จนถึงปี พ.ศ. 2518 ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาชนจีนได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต ชาวไทยและชาวจีนจึงเริ่มติดต่อกันอย่างเสรีอีกครั้ง และในระดับประเทศก็มีความสัมพันธ์ไมตรีที่แน่นแฟ้นตลอดมา</p> <p>ในรัชกาลนี้ชุมชนจีนเยวราชเฟื่องฟูถึงขีดสุด ในระหว่างปี พ.ศ. 2490-2500 กลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจและแหล่งบันเทิงชั้นนำของกรุงเทพฯ</p>	<p>พรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งมีเหมาเจ๋อตุงเป็นผู้นำ สามารถเอาชนะอุปสรรคก๊กมินตั๋ง และสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2492 โดยจัดตั้งรัฐบาลขึ้นที่กรุงปักกิ่ง หลังจากนั้นได้ใช้นโยบายปิดประเทศ และปฏิรูปเศรษฐกิจในแนวทางสังคมนิยมอย่างเข้มข้น ตามมาด้วยการปฏิวัติวัฒนธรรมซึ่งส่งผลกระทบในทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนในประเทศไทยกับญาติพี่น้องที่ประเทศจีนต้องหยุดชะงักไปในระยะนี้ เพราะไม่สามารถติดต่อกันได้ เมื่อเหมาเจ๋อตุงถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ. 2519 ยุคของการปฏิวัติวัฒนธรรมก็สิ้นสุดลง ประเทศจีนภายใต้การนำของเติ้งเสี่ยวผิงเปลี่ยนมาดำเนินนโยบายเปิดประเทศสู่สังคมโลกฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตกับนานาชาติและพัฒนาเศรษฐกิจสู่ความทันสมัย ส่งผลให้ประเทศจีนเจริญก้าวหน้ามาถึงปัจจุบัน</p>

4.1.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชนย่านเยาวราช

ถนนเยาวราชเป็นหนึ่งในถนนที่สร้างขึ้นตามโครงการตัดถนน 18 สาย เพื่อส่งเสริมการค้าในอำเภอสำเพ็ง ตามที่กระทรวงโยธาธิการกราบบังคมทูลพระกรุณาต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ถนนสายนี้เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2435 ในบริเวณที่แต่เดิมเป็นชุมชนแออัดของชาวจีน เต็มไปด้วยตรอกซอกซอยสกปรกรุง เป็นพื้นที่ด้านหลังระหว่างถนนเจริญกรุงและถนนสำเพ็งการตัดถนนเยาวราชที่มีความยาวเพียง 1,532 เมตร กว้าง 20 เมตร ต้องใช้เวลาถึง 8 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้หลีกเลี่ยงบ้านเรือนของราษฎร แนวถนนจึงคดโค้งไปมาเมื่อตัดถนนเสร็จได้โปรดเกล้าฯ ให้ปลูกตึกแถวสมัยใหม่สองข้างถนนให้เช่าทำการค้าขายเปิดโอกาสให้ชาวจีนจำนวนมากได้เริ่มต้นกิจการของตัวเองโดยมีห้างร้านถาวรทันสมัยเกิดเป็นย่านการค้าใหม่ที่ส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองของอำเภอสำเพ็ง จนกลายเป็นอำเภอที่เก็บภาษีอากรโรงงานได้มากที่สุดในประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อถนน “เยาวราช” ซึ่งมีความหมายว่า “พระราชผู้ทรงพระเยาว์” อันหมายถึงองค์รัชทายาท นับเป็นการเฉลิมพระเกียรติต่อรัชทายาทในขณะนั้น คือ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารซึ่งทรงเป็น “สยามมกุฎราชกุมาร” พระองค์แรก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงเป็นผู้ริเริ่มโครงการตัดถนน 18 สายในท้องที่อำเภอสำเพ็งเมื่อปี พ.ศ. 2434 โดยมีพระดำริว่า

“ไม่มีที่แห่งใดเจริญมากกว่าแขวงสามเพ็ง ด้วยเป็นทำเลค้าขายมีประโยชน์มากในที่นั้น แต่ประโยชน์ในที่นั้นดูบกพร่อง เหตุเพราะถนนมีน้อยและที่มีอยู่แล้วก็แคบเล็ก เป็นที่ขัดขวางทางไปมาของการค้าขาย ไม่พอแก่การเจริญ ซึ่งควรจะเกิดขึ้นได้อีกเป็นอันมาก”

ตลาด: ค่านิยมการกินดีของดี

ชาวจีนเมื่อสร้างฐานะได้พอควรแล้วก็จะให้ความสำคัญกับเรื่องอาหารการกิน โดยมีค่านิยมว่าการกินของดีของอร่อยเป็นความสุขอย่างหนึ่งในชีวิต ตลาดที่เยาวราชจึงคัดสรรแต่ของดีมาจำหน่ายตามความต้องการของลูกค้า จนขึ้นชื่อว่าเป็นศูนย์รวมวัตถุดิบชั้นเยี่ยมในการประกอบอาหาร โดยมีแหล่งของสดที่ตลาดเก่า ผักสดที่ตลาดกรมภูธรเรศ และของแห้งที่ตลาดเล่งบ้วยเอี้ย ทั้งหมดอยู่ใกล้กันสามารถเดินซื้อของได้ในคราวเดียว สินค้าในตลาดเหล่านี้แม้จะมีราคาสูงกว่าที่อื่น ๆ แต่ก็เป็นที่นิยมของลูกค้าเพราะเชื่อใจได้ว่าล้วนเป็นของดีมีคุณภาพ

ตลาดเล่งบ้วยเอี้ยตั้งอยู่ในซอยเล็ก ๆ มีราคาตลอดสองข้างทาง เป็นแหล่งขายของแห้งผลไม้ และอาหารสำเร็จรูปนานาชนิด มีจุดเด่นที่ร้านชำแบบกางตั่งหรือจับฟอโผว ซึ่งจำหน่ายสินค้าทางอาหารแห้ง อาหารรมควัน เครื่องปรุงรส ของหมักดองทั้งที่ผลิตภายในประเทศและสินค้านำเข้า รวมทั้งเครื่องครัวเครื่องใช้ของคนจีน ตลอดจนของไหว้ตามเทศกาล ช่วงตรุษจีนเป็น

ช่วงที่ตลาดคึกคักและมีสีสันที่สุด เต็มไปด้วยผู้คนที่มาจับจ่ายซื้อของไหว้เจ้าร้านค้าต่าง ๆ จะจัดเตรียมสินค้าชนิดพิเศษสุดไว้บริการลูกค้า

ภัตตาการ: สถานที่พบปะทางสังคม

เยาวราชเป็นย่านที่ขึ้นชื่อว่ามีภัตตาการชั้นนำหลายแห่งตั้งแต่ยุคแรก ๆ ที่คนกรุงเทพฯ เริ่มนิยมรับประทานอาหารนอกบ้าน โดยนอกจากอาหารรสเลิศแล้ว ภัตตาการที่เยาวราชยังถือเป็นที่สังสรรค์อันมีรสนิยม อีกทั้งมีความสำคัญในวงสังคมชาวจีนโดยเป็นสถานที่พบปะเจรจาเรื่องต่าง ๆ ตามธรรมเนียมจีนที่นิยมเริ่มพูดคุยเรื่องสาระสำคัญที่โต๊ะอาหาร ตั้งแต่การเจรจาทางธุรกิจ การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง การนัดดูตัวชายหญิงเพื่อหมั้นหมาย ไปจนถึงเป็นสถานที่จัดงานเลี้ยงแต่งงานที่ขึ้นหน้าขึ้นตา

ภัตตาการที่เป็นตำนานความหรรหามีระดับที่สุดของย่านเยาวราช คือ ห้อยเทียนเหลาหรือหยาดฟ้าภัตตาการ ที่ถนนเสือป่า ตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2477 เป็นอาคาร 3 ชั้นใหญ่โตโอ มีห้องโถงจัดเลี้ยงบนชั้น 3 และมีสถานที่เด่นรำพร้อมวงดนตรีบรรเลงดาดีเป็นสถานลีลาศแห่งแรกในเมืองไทย ภัตตาการแห่งนี้จึงเป็นสถานที่สังสรรค์ยอดนิยมในวงชั้นสังคมชั้นสูงของกรุงเทพฯ อีกทั้งเป็นที่รับรองแขกบ้านแขกเมืองได้อย่างสมฐานะ

โรงจิว: แหล่งความบันเทิงและการถ่ายทอดคตินิยม

จิวเป็นการแสดงเก่าแก่ของชาวจีน มักจัดแสดงในงานบุญใหญ่ ๆ โดยสร้างโรงขึ้นชั่วคราวตามสถานที่ที่ไปแสดง แต่ในยุคเฟื่องฟูของแหล่งบันเทิงบนถนนเยาวราช มีโรงจิวที่สร้างอย่างใหญ่โตถาวรแบบโรงภาพยนตร์เกิดขึ้นหลายโรงตามสองฝั่งถนนสายนี้ บางโรงมีที่นั่งถึง 400 ที่ และมีที่ยืนชมได้อีก 100 ที่ ช่วงที่โรงจิวเยาวราชได้รับความนิยมสูงสุดคือระหว่าง พ.ศ. 2495 - 2505 มีการแสดงจิววันละ 2 รอบ รอบละ 3 ชั่วโมงครึ่ง เรื่องที่แสดงแต่ละเรื่องหรือแต่ละตอนจะแสดงอยู่ประมาณ 10 วัน โดยจะเพิ่มหรือลดวันตามจำนวนผู้ชม

นอกจากความบันเทิง จิวยังเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดคตินิยมและความรู้ต่าง ๆ โดยเฉพาะสำหรับผู้ไม่รู้หนังสือ โดยโรงจิวที่เยาวราชส่วนใหญ่เป็นจิวแต่จิวที่นิยมแสดงเรื่องในประวัติศาสตร์ซึ่งมีคติสอนใจ เมื่อจะเริ่มแสดงแต่ละเรื่องจะมีจิวชุดเบิกโรงที่เรียกว่า “ปวงเซียง” เพื่อเป็นสิริมงคลก่อนแสดงจิวเรื่อง จิวเบิกโรงชุดหนึ่งที่นิยมคือ “หลักก๊กฮงเสียง” เป็นเรื่องของ 6 แคว้นที่จะรบกันแย่งชิงความเป็นใหญ่ แต่มีอำมาตย์ผู้ใหญ่ของจีนมาเจรจาให้ปกให้ปรองดองกัน และแต่งตั้งเจ้าผู้ครองแคว้นทั้งหกเป็นขุนพลของจีน

โพงก้วน: สายสัมพันธ์กับบ้านเกิด

คนจีนส่วนใหญ่เดินทางมาทำมาหากินในเมืองไทยด้วยจุดมุ่งหมายที่จะหาเงินส่งไปให้ครอบครัวที่เมืองจีนการส่งจดหมายพร้อมเงินกลับบ้านที่เรียกว่า “โพงก้วน” จึงเป็นภารกิจสำคัญซึ่งทำให้เกิดร้านโพงก้วนจำนวนมากที่เยาวราช โดยแต่ละร้านจะให้บริการส่งเฉพาะถิ่น และมีตู้แยกโพงก้วนตามแคว้นเพื่อนำส่งถึงบ้านผู้รับ ที่ร้านจะมีกระดาดใบเล็กให้ผู้ส่งเขียนข้อความถึงญาติพี่น้องและบอกจำนวนเงินที่ส่งอีกทั้งมีบริการเขียนตามคำบอกสำหรับลูกค้าที่เขียนหนังสือไม่เป็น

ร้านก๊วนจึงเป็นสื่อความผูกพันระหว่างคนจีนกลับบ้านเกิด ผู้ที่มาส่งโพงก๊วนที่ร้านมักเป็นคนหาเช้ากินค่ำแต่ก็พยายามอดออมเงินส่งให้ครอบครัว บางรายไม่มีเงินก็สามารถขอกู้จากร้านส่งไปก่อนได้ แล้วค่อยใช้คืนเมื่อมารับใบตอบรับที่ส่งกลับมาจากเมืองจีนนอกจากนี้บางร้านยังจัดข้าวต้มไว้ให้กินโดยไม่ต้องเสียเงิน ส่วนลูกค้าฐานะดีนั้นร้านโพงก๊วนมีบริการไปรับเงินถึงบ้าน

วัดจีน: ศูนย์รวมความศรัทธาของชาวจีน

เดิมมีชุมชนจีนในเมืองไทยมีเพียงศาลเจ้าเป็นที่พึ่งทางใจตามความเชื่อซึ่งมีทั้งลัทธิขงจื้อ เต๋า และพระพุทธศาสนาผสมผสานกัน โดยแบ่งแยกเป็นศาลของชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษา แต่ไม่มีวัดและพระสงฆ์ ชาวจีนต้องอาศัยวัดญวนหรือวัดไทยเพื่อประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีพระสงฆ์จากเมืองจีนเข้ามาและได้ก่อตั้งวัดจีนแห่งแรกด้วยความศรัทธาจากชาวจีนทุกกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2414 คือ วัดเล่งเน่ยยี่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า “วัดมังกรกมลาวาส” อีกทั้งพระราชทานสมณศักดิ์แก่เจ้าอาวาสรูปแรก ถือเป็นจุดกำเนิดคณะสงฆ์จีนนิกายในเมืองไทยต่อมาจึงเกิดวัดจีนขึ้นอีกหลายแห่ง

บริเวณลานหน้าวัดมังกรกมลาวาสในสมัยก่อนคึกคักด้วยแผงขายของเครื่องเช่นไห้วต่าง ๆ สำหรับศาสนิกชนที่มาไหว้พระไหว้เจ้า ทำบุญสะเดาะเคราะห์ ตลอดจนเสี่ยงทายโชครชะตานอกจากนี้ยังมีของกินของใช้ให้ซื้อกลับบ้าน นับเป็นแหล่งค้าขายที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากความเชื่อในวิถีชีวิตจีน

ร้านจันอับ: ร้านขนมแห่งชีวิต

จันอับ เป็นคำรวมเรียกขนมหวานแบบแห้งหลายชนิดของคนจีน สำหรับกินกับน้ำชา เช่น ข้าวพอง ถั่วตัด กล้วยตัด ถั่วลิสงเคลือบ พักเชื่อม โดยเป็นทั้งของกินเล่นในชีวิตประจำวัน ใช้รับรองแขก เป็นของไหว้เจ้า และเป็นเครื่องประกอบในงานมงคลทุกงานตามคติของชาวจีนที่ถือว่าความหมายคือสัญลักษณ์ของความสุข อีกทั้งจันอับยังมีความหมายถึงความเจริญงอกงามเพราะทำจากเมล็ดธัญพืชอย่างงอกได้ง่าย ในการแต่งงานของคนจีนจะต้องใช้ขนมจันอับเป็นส่วนหนึ่งในขบวนของหมั้นและนำไปมอบให้ญาติมิตรพร้อมบัตรเชิญร่วมพิธีแต่งงาน ร้านจันอับจึงมักมีบริการจัดสำหรับขนมสำหรับใช้พิธีอย่างสวยงาม

ด้วยเหตุที่จันอับถือเป็นส่วนหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในชีวิตจีน ในย่านเยาวราชจึงมีร้านจันอับอยู่หลายร้าน เป็นกิจการในครอบครัวที่ถ่ายทอดสูตรการทำขนมจากรุ่นสู่รุ่น ร้านเหล่านี้นอกจากมีขนมจันอับหลายอย่างรวมถึงขนมเปียะแล้ว ยังมีสิงโตน้ำตาลที่ใช้เป็นเครื่องเช่นไห้วลิ่งคักดีลัทธิอีกด้วย

ร้านทอง: ค่านิยมการสะสมทรัพย์สิน

ชาวจีนมีค่านิยมในการสะสมทรัพย์สินเงินทอง เมื่อเข้ามาทำมาหากินในเมืองไทยมีรายได้นอกจากจะส่งกลับไปให้ครอบครัวที่เมืองจีนแล้วก็จะเก็บออมเงินส่วนหนึ่งซื้อทรัพย์สินสะสมไว้เป็นการสร้างฐานะ โดยในยุคที่คนจีนจำนวนมากยังมีสถานภาพเป็นคนต่างด้าวไม่สามารถซื้อที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ก็นิยมซื้อทองรูปพรรณเก็บไว้ ทำให้มีร้านทองเกิดขึ้นหลายร้านในย่านคนจีนที่

เยาวราช ซึ่งพัฒนาเป็นร้านใหญ่โตตามเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูในย่านนี้ และกลายเป็นร้านทองชั้นแนวหน้าที่ถือกันว่าเป็นแหล่งกำเนิดทองคำคุณภาพสูงสุดของประเทศ นอกจากนี้ร้านทองที่เยาวราชยังเป็นผู้นำด้านรูปแบบการตกแต่งภายในร้าน ซึ่งร้านที่อื่น ๆ จะทำตามจนเป็นเอกลักษณ์ของร้านทอง โดยแต่เดิมทาสีเขียวครามตกแต่งด้วยไฟสีแดง ก่อนจะหันมานิยมทาสีแดงในภายหลัง

วาระที่คนจีนนิยมซื้อทองกันมากคือตรุษจีนซึ่งมีการแจกเงินแต๊ะเอีย ผู้ได้รับเงินมักจะนำมาซื้อทองเก็บไว้ ในสมัยก่อนเมื่อถึงเทศกาลตรุษจีนร้านทองเยาวราชจะนำวงดนตรีจีนมาบรรเลงสร้างความคึกคัก อีกทั้งมีของแจกแถม ทำให้มีลูกค้าเข้าคิวซื้อทองกันแน่นขนัด

โรงเรียนจีน: ความตั้งใจลงหลักปักฐาน

เมื่อชาวจีนจำนวนมากสามารถก่อร่างสร้างตัวและสร้างครอบครัวในเมืองไทย จึงมีความตั้งใจลงหลักปักฐานอยู่ที่นั่นทำให้มีโรงเรียนจีนเกิดขึ้นเพื่อสอนภาษาและวัฒนธรรมจีนให้กับลูกหลาน โรงเรียนจีนแห่งแรกในเมืองไทยตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2451 โดยใช้หลักสูตรของประเทศจีน หลังจากนั้นชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษาก็ตั้งโรงเรียนขึ้นหลายแห่งซึ่งใช้ภาษาจีนในการเรียนการสอน จนกระทั่ง พ.ศ. 2464 รัฐบาลไทยได้ออกพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชนและพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ ส่งผลให้โรงเรียนจีนต้องเปลี่ยนมาสอนภาษาไทยเป็นหลัก ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้ลูกหลานจีนค่อย ๆ กลายเป็นคนไทยได้อย่างกลมกลืน

โรงเรียนเผยอิงเป็นโรงเรียนจีนชั้นนำแห่งหนึ่งในย่านเยาวราช สร้างขึ้นด้วยเงินบริจาคของกลุ่มพ่อค้าชาวจีนแต่จิวตั้งอยู่ในบริเวณศาลเจ้าเก่า (เล่าปุ่นเก้ากง) ซึ่งเป็นศูนย์รวมศรัทธาของชาวจีนในย่านนี้มาแต่เดิม โดยเปิดสอนตั้งแต่ พ.ศ. 2463 และเจริญก้าวหน้ามาถึงปัจจุบันนักเรียนจากโรงเรียนนี้หลายคนได้กลายเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของไทยในเวลาต่อมา

หนังสือพิมพ์จีน: ข่าวสารจากแผ่นดินเดิม

ความผูกพันกับบ้านเกิดทำให้ชาวจีนในเมืองไทยสนใจติดตามข่าวความเป็นไปในประเทศจีน โดยเฉพาะการเมืองที่สับสนวุ่นวาย นับแต่ยุคของการก่อกบฏโค่นล้มราชวงศ์ซึ่งเป็นต้นมา ซึ่งทำให้เกิดหนังสือพิมพ์จีนขึ้นหลายฉบับในเมืองไทยตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2450 หนังสือพิมพ์จีนเหล่านี้ นอกจากจะเสนอข่าวสารทั่วไปแล้ว ยังเป็นสื่อเผยแพร่แนวคิดทางการเมืองที่แบ่งเป็นหลายฝ่ายตามชั่วคราวการเมืองในประเทศจีน ซึ่งต่างก็ปลุกกระแสชาตินิยมให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวจีนอย่างกว้างขวาง จนในบางช่วงรัฐบาลไทยต้องควบคุมการนำเสนอข่าวให้อยู่ในขอบเขตที่ไม่กระทบต่อความมั่นคงของไทย แต่หนังสือพิมพ์จีนก็ยังคงอยู่ต่อมาได้ และทำหน้าที่เป็นสื่อให้ชาวจีนในเมืองไทยได้เข้าถึงข่าวสารทั้งในเมืองไทยและต่างประเทศ หนังสือพิมพ์จีนหลายฉบับซึ่งมีสำนักพิมพ์อยู่ในย่านเยาวราชให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการทำหน้าที่สื่อ โดยนำหนังสือพิมพ์ฉบับใหม่ติดบนกำแพงทุกวัน เรียกว่า “หนังสือพิมพ์กำแพง” เพื่อให้ผู้สนใจมาอ่านได้โดยไม่ต้องซื้อ

โรงพยาบาลเพื่อคนยากไร้: อุดมการณ์แห่งการช่วยเหลือดูแลกัน

ชาวจีนที่มาอยู่ในเมืองไทยสมัยก่อน ส่วนใหญ่ฐานะยากจน ต้องทำงานใช้แรงงานหนักหลายคนมาตัวคนเดียว เมื่อเจ็บป่วยก็ไม่มีใครดูแล จนต้องตายกลายเป็นศพไร้ญาติไปจำนวนมาก

ด้วยเหตุนี้พ่อค้าชาวจีนผู้มั่งคั่งจากทุกกลุ่มภาษาจึงร่วมกันจัดตั้งโรงพยาบาลเทียนฮั่วอู่ยี่ขึ้น เพื่อช่วยเหลือให้การรักษาพยาบาลแก่เพื่อนร่วมเชื้อชาติที่ตกทุกข์ได้ยาก โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระมหากรุณาธิคุณ เสด็จพระราชดำเนินเปิดโรงพยาบาลนี้ เพื่อ พ.ศ. 2488 และพระราชทานเงินสมทบเพื่อเป็นทุนดำเนินการ

โรงพยาบาลเทียนฮั่วอู่ยี่ ให้การรักษาพยาบาลตามแบบจีน ที่ชาวจีนคุ้นเคย อีกทั้งจัดให้มีแพทย์จีนจากทุกกลุ่มภาษาเพื่อสื่อสารกับคนใช้ทุกกลุ่มได้สะดวก และเป็นการสร้างกำลังใจให้คนใช้รู้สึกว่ามีคนบ้านเดียวกันเป็นที่พึ่ง เมื่อตรวจโรคแล้วแพทย์จะออกไปส่งยาส่งไปให้ห้องต้มยา จัดการต้มยาจีนสำหรับคนใช้แต่ละคน แล้วบรรจุภาชนะให้คนใช้นำกลับไปกินที่บ้าน ต่อมาโรงพยาบาลนี้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงพยาบาลเทียนฟ้ามูลนิธิ ซึ่งยังคงดำเนินงานตามอุดมการณ์ดั้งเดิม มาถึงปัจจุบัน

ศาลเจ้า: จากความศรัทธาสู่งานสาธารณกุศล

ความศรัทธาต่อเทพเจ้าของชาวจีน นอกจากทำให้มีการสร้างศาลเจ้าไว้สักการบูชาแล้ว ยังก่อให้เกิดงานสาธารณกุศลต่าง ๆ ไปด้วยกัน ดังศาลเจ้าไต้ฮงกงอันเกิดจากความศรัทธาต่อพระภิกษุไต้ฮงที่มีชีวิตอยู่ในสมัยราชวงศ์ซ้อง ในยุคนั้นเกิดโรคระบาดผู้คนล้มตายกันมาก ท่านได้จัดการเก็บศพไปฝังโดยไม่รังเกียจ ทั้งตั้งโรงรักษาโรค จัดหาอาหารและสิ่งของให้ผู้เดือดร้อน จึงเป็นที่เลื่อมใสของชาวจีนสืบมา ครั้นมีการเชิญรูปสลักไต้ฮงกงเข้ามาในเมืองไทย พ่อค้าจีนจึงรวมใจกันก่อตั้ง “พระเก็บศพไต้ฮง” เมื่อ พ.ศ. 2452 เพื่อเก็บศพไร้ญาติ และได้สร้างศาลแห่งนี้ขึ้น ซึ่งภายหลังได้จัดตั้งมูลนิธิฮั่วเคี้ยวป้อเต็กเซียงตั้ง หรือป้อเต็กตั้ง และขยายงานกุศลไปอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่การรักษาพยาบาล ช่วยเหลือผู้ประสบภัย ไปจนถึงให้การศึกษ ส่วนที่ศาลเจ้าก็มีงานบุญใหญ่ประจำปี คือ งานทิ้งกระจาด ซึ่งเป็นการทำบุญให้ดวงวิญญาณและแจกทานให้คนยากไร้ โดยตั้งพิธีหน้ารูปไต้ฮงกง สวดเชิญวิญญาณมาชุมนุมรับส่วนกุศล หลังจากนั้นจึงแจกทานอันประกอบด้วย ข้างสารอาหารแห้ง และของใช้ต่าง ๆ แต่ละปีมีผู้มารับทานจำนวนมาก

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา ถนนเยาวราชเจริญเฟื่องฟู สูงสุด กลายเป็นถนนสายหลักของชุมชนจีนพร้อมทั้งก้าวขึ้นเป็นย่านธุรกิจชั้นแนวหน้าของเมืองไทย และเป็นศูนย์รวมความทันสมัยของกรุงเทพฯ โดยเป็นที่ตั้งของตึกสูงที่สุดของประเทศถึง 3 แห่ง ห้างสรรพสินค้าใหญ่ที่สุด แหล่งรวมร้านค้าทองคำมาตรฐานสูงสุด ตัวแทนจำหน่ายสินค้าชั้นนำจากต่างประเทศ กิจการธนาคาร ตลอดจนห้างร้านขายของกินของใช้แบบจีนมากมาย ซึ่งหลายร้านได้ขยายกิจการสู่ระดับประเทศ นอกจากนี้ยังมีภัตตาคารชั้นเลิศหลายแห่ง มีโรงจิวหลายโรงที่สร้างขึ้นถาวรเหมือนโรงภาพยนตร์ ซึ่งไม่เคยมีที่อื่น อีกทั้งมีโรงน้ำชาเป็นสถานเริงรมย์แบบใหม่ เยาวราชจึงเป็นแหล่งบันเทิงยอดนิยมของคนกรุงเทพฯ ในยุคนั้น

ความเจริญของถนนเยาวราชซึ่งเป็นที่ศูนย์รวมความเจริญที่สุดของประเทศไทยหลาย ๆ ด้าน เป็นภาพสะท้อนถึงความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของชาวจีนที่เข้ามาทำมาหากินในเมืองไทยด้วยความมานะบากบั่น และได้สร้างความก้าวหน้าอย่างใหญ่หลวงให้กับเศรษฐกิจยุคใหม่ของไทย

โรงภาพยนตร์

ถนนเยาวราชเป็นแหล่งรวมโรงภาพยนตร์ชั้นหนึ่งของกรุงเทพฯ เช่น ศรีราชวงศ์ และศรีเยาวราช ไกล่สีแยกราชวงศ์ ฉายภาพยนตร์จีน คาเธ่ย์ ฉายภาพยนตร์ไทย ฝรั่ง และอินเดีย เทียนแก้วเทียน ฉายภาพยนตร์จีน น้ำแชน (เท็กซัส) ฉายภาพยนตร์ควาบอยตะวันตกและอินเดีย เฉลิมบุรีฉายภาพยนตร์ไทย และอินเดีย เฉลิมบุรี ฉายภาพยนตร์ไทย และโอเดียน ตรงสุดปลายถนนฉายภาพยนตร์จีนและฝรั่ง

ร้านทอง

เซ่งซุ่นหลีเป็นร้านแรกที่ขยับขยายจากสำเพ็งมาอยู่บนถนนเยาวราช จากนั้นรุ่งเรือง จึงตามมาและเกิดร้านใหม่อีกหลายร้าน เช่น เซ่งเฮงหลี ตั้งเงินเฮง ฮั่วเซ่งเฮง ทำให้เยาวราชกลายเป็นย่านค้าทองคำที่คึกคัก เมื่อถึงช่วงตรุษจีนผู้คนจะมาซื้อทองคำกันที่นี่ตั้งแต่เช้ามีตจนถึงดึก ร้านทองจะประดับไฟอย่างสวยงาม บางร้านนำวงดนตรีจีนมาบรรเลง บางร้านก็นำจิวมาร้องดัดดูลูกค้าย่านตลาดเก่า

ย่านตลาดเก่า

ตลาดเก่าและตลาดเล่งบ่วยเอี้ยเป็นตลาดเก่าแก่ตั้งอยู่ในซอยอิสราณูภาพคนละฝั่งถนน เดิมเป็นตลาดเดียวกันมาก่อนที่จะมีถนนเยาวราชตัดแบ่ง บริเวณริมถนนในย่านนี้เต็มไปด้วยร้านขายของสดของแห้งแบบจีน มีทั้งร้านหมูแผ่นหมูหยองร้านกุนเชียง และร้านขนมจันอับ ร้านซีอิ้วจ่วนเชียง ร้านซีอิ้วก้วงห่างเล็ง (ตราแมลงปอ) และร้านง่วนสุน (พริกไทยตรามือที่ 1) ซึ่งผลิตจำหน่ายไปทั่วประเทศก็ตั้งอยู่ที่นี้

โรงจิว

ถนนเยาวราชเป็นแหล่งเดียวในเมืองไทยที่มีโรงจิวถาวร เปิดการแสดงเป็นประจำทุกวัน เหมือนโรงภาพยนตร์ โดยแสดงวันละ 2 รอบ รอบกลางวัน 12.30-16.00 น. และรอบกลางคืน 19.00-22.30 น. โรงจิวยอดนิยมอันดับ 1 คือ ตงเจ็ก ส่วนโรงอื่น ๆ ได้แก่ อี้ไล้ ตงเจีย บ่วยเจียไซฮ้อ และตงเจียสูง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ ๆ กัน ช่วงที่จิวเล็กจะมีรถสามล้อมารับผู้โดยสารที่หน้าโรงกันคึกคัก

โรงน้ำชา

โรงน้ำชาเป็นสถานเริงรมย์แบบใหม่สำหรับบุรุษ ซึ่งเกิดขึ้นแทนที่โรงฝิ่น เปิดบริการตั้งแต่กลางวันจนถึงเที่ยงคืน บนถนนเยาวราชช่วงตัดกับถนนผดุงด้าวมีโรงน้ำชาชื่อดังหลายแห่ง เช่น เอียงไห้ วั้วแดง ฮั่วลัก และมีอีกจำนวนมากในถนนผดุงด้าว โรงน้ำชาแต่ละแห่งจะมีคนคอยเรียกแขกอยู่หน้าร้าน

ตึก 7 ชั้น

ตึกสูงอันดับ 2 ซึ่งเคยเป็นตึกสูงที่สุดในประเทศมาก่อนที่จะมีตึก 9 ชั้น ตึกนี้เป็นที่ตั้งโรงแรม 7 ชั้น ชั้นบนสุดเคยเป็นที่แสดงระบำวาบหวิวอันเลื่องชื่อของคณะนายหนั่ง รามนาม นักเที่ยวจึงเรียกกันว่า สวรรค์ชั้นเจ็ด ส่วนชั้นล่างข องตึกมีร้านขายแผ่นเสียงกว้างสุนัไห้

โรงภาพยนตร์เฉลิมบุรี

โรงภาพยนตร์ยอดนิยมของคอภาพยนตร์ไทย เดิมเป็นโรงไม้หลังคาสังกะสีชื่อ โรงหนังสิงคโปร์ ใกล้โรงมหรณพลวดช่องสิงคโปร์โกษา ต้นตำรับลวดช่องสิงคโปร์ ต่อมาโรงหนังเก่าถูกรื้อและสร้างใหม่เป็นอาคารคอนกรีตทันสมัยตั้งชื่อว่า เฉลิมบุรีตามแบบโรงภาพยนตร์ในยุคนี้ที่นิยมตั้งชื่อขึ้นต้นด้วยคำว่า “เฉลิม”

ตึก 6 ชั้น

ตึกสูงอันดับ 3 บนถนนเยาวราช เป็นที่ตั้งโรงแรม 6 ชั้น และภัตตาคารระดับเจ้าสัว งามหลี ชั้นบนสุดเป็นที่เล่นไพ่นกระจอกพร้อมบริการอาหารและน้ำชาในบรรยากาศหรูหรา ส่วนชั้นล่างมีร้านข้าวต้มก๊วยชื้อดั่ง ย่งหัวไถ่ และห้างสรรพสินค้าใหญ่เซาท์แปซิฟิก (ไทเพงเอี้ย) หน้าห้างมีลำโพงใหญ่เปิดเพลงเสียงดังตึงตึงดุดดุด

ย่านร้านนาฬิกา

ช่วงหนึ่งของถนนเยาวราชเป็นย่านที่มีร้านนาฬิกาตั้งอยู่จำนวนมาก ซึ่งจำหน่ายทั้งนาฬิกาข้อมือ ตั้งโต๊ะ ติดผนังและตั้งพื้น ที่นี่เป็นแหล่งที่มีห้างขายนาฬิกาโดยเฉพาะเป็นแห่งแรกในเมืองไทย โดยมีห้างใหญ่ซึ่งเป็นตัวแทนจำหน่ายนาฬิกาที่หือดังจากต่างประเทศคือ เมืองทอง และ ศรีทองพาณิชย์

รถราง

รถรางที่ถนนเยาวราชคือรถรางสาย 3 เลน วิ่งจากต้นทางที่บางกระบือไปสุดทางที่ศาลาแดง เป็นรถรางไฟฟ้าวิ่งไปกลับบนรางเดียวกันโดยมีจุดหลักรถอยู่เป็นระยะ ภายในรถแบ่งเป็น 2 ตอน ที่นั่งตอนหน้าไม่มีเบาะ ส่วนตอนหลังมีเบาะ เก็บค่าโดยสารแพงกว่า ป้ายหยุดรับส่งผู้โดยสารของรถรางมีธงแดงเป็นสัญลักษณ์

ตึก 9 ชั้น

ตึกสูงที่สุดของเมืองไทยและเป็นตึกแรกที่มีลิฟต์ สร้างความตื่นตาตื่นใจให้ผู้คนในยุคนี้ในตึกเป็นที่ตั้งโรงแรม 9 ชั้นมีสถานบันเทิงและภัตตาคารหรู ชั้นบนสุดมีเวทีลีลาศ สมัยหนึ่งที่ตึกนี้เคยมีการแสดงระบำวาบหวิดคณะนายหรั่ง เรื่องนามที่โด่งดัง เรียกว่า ระบำ 9 ชั้น

สี่แยกราชวงศ์

ตรงหัวมุมแยกมีห้างสรรพสินค้าชั้นนำตั้งประชันกัน 2 ห้าง คือ ห้างแมวดำ และห้างใต้ฟ้า ซึ่งใหญ่ที่สุดในเมืองไทยส่วนอีกมุมเป็นที่ตั้งธนาคารศรีนครแห่งแรก ภัตตาคารชื่อดังหลายแห่งตั้งอยู่ในย่านนี้ เช่นก๊กจีเหลาในห้างใต้ฟ้า คีเตียงเล้าและเยาว์ยืน ข้างโรงภาพยนตร์ศรีราชวงศ์ ในยามค่ำคืนคนทันสมัยนิยมขับรถหรูมาจอดรับประทานอาหารที่สี่ฟ้าซึ่งมีบริการเสิร์ฟอาหารจิ้งจอกจาก “ชาวจีน” สู “ชาวไทยเชื้อสายจีน”

สังคมไทยเป็นสังคมที่เปิดกว้างยอมรับความแตกต่างหลากหลาย ทั้งยังผสมผสานเข้าสู่ความเป็นไทยได้อย่างกลมกลืนและโดยที่ชาวจีนนั้นมีความคล้ายคลึงกับชาวไทยทั้งด้านกายภาพและ

วัฒนธรรม อีกทั้งชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยก็นิยมแต่งงานกับคนไทยมาตั้งแต่ยุคแรก จนเกิดลูกหลานที่มีเชื้อสายไทยจีนอยู่มากมาย การผสมกลมกลืนกลายเป็นคนไทยจึงเป็นไปได้ไม่ยาก

ชาวจีนรุ่นที่มาจากเมืองจีน หากไม่ขอแปลงสัญชาติก็ยังคงเป็นคนต่างด้าว แต่ลูกที่เกิดในเมืองไทยจะได้สัญชาติไทยเชื้อชาติจีนโดยกำเนิด และลูกที่เกิดต่อมาจากรุ่นนี้จะได้สัญชาติไทยเชื้อชาติไทย ถือเป็นคนไทยโดยสมบูรณ์ ซึ่งนิยมเรียกตนเองว่า ชาวไทยเชื้อสายจีน ด้วยจิตสำนึกความเป็นไทยอย่างเต็มเปี่ยมควบคู่ไปกับความภาคภูมิใจในเชื้อสายของบรรพบุรุษครอบครัว ชาวไทยเชื้อสายจีนนิยมใช้ชื่อไทยและตั้งนามสกุลไทยโดยรักษาความหมายของแซ่เดิมไว้ หรือใส่แซ่เข้าไปในส่วนหนึ่งของนามสกุล

ก้าวสู่ปัจจุบัน

นับจาก พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เศรษฐกิจไทยเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว กลุ่มพ่อค้าชาวจีนในเมืองไทยสามารถขยายกิจการสู่ธุรกิจใหม่ ๆ อย่างมั่นคง ทั้งด้านธนาคาร สถาบันการเงิน และอุตสาหกรรมการผลิตสินค้าทดแทนการนำเข้า โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลไทย ขณะเดียวกันกรุงเทพฯ ก็ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางกลายเป็นมหานครใหญ่และเกิดย่านธุรกิจใหม่ ๆ ขึ้นหลายแห่ง

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ส่งผลต่อย่านธุรกิจเยาวราชคือ การเกิดขึ้นของถนนเพชรบุรีตัดใหม่ ในช่วงหลัง พ.ศ. 2510 ซึ่งทำให้บริษัทห้างร้านตลอดจนสถานบันเทิงที่เคยกระจุกตัวหนาแน่นอยู่ที่ถนนเยาวราชพากันขยับขยายไปอยู่บนถนนสายใหม่ ถนนเยาวราชที่เคยเฟื่องฟูสุดขีดจึงเริ่มซบเซาลง แต่ความเป็นแหล่งค้าส่ง-ค้าปลีกที่ใหญ่ที่สุดก็ยังคงอยู่ที่นั่น พร้อมบทบาทที่โดดเด่นในฐานะศูนย์กลางการค้าทองคำของประเทศ รวมทั้งความเป็นชุมชนจีนเก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์ด้วยเสน่ห์ของวัฒนธรรมจีน ทำให้เยาวราชยังเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของกรุงเทพฯ มาจนถึงปัจจุบัน

ตำนานชีวิต

ระยเวลากว่า 200 ปีที่ชุมชนสำเพ็ง-เยาวราชได้กำเนิดและเติบโตขึ้นบนแผ่นดินไทย ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ชาวจีนจำนวนมากได้รับโอกาสที่ดีในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ หลายคนสามารถก่อร่างสร้างตัวจากมือเปล่าสู่ความเป็นเจ้าสัว และเมื่อแผ่ดอกผลจากความสำเร็จของตนกลับคืนสู่สังคม หลายคนได้สร้างคุณประโยชน์อันใหญ่หลวงตอบแทนให้กับประเทศไทย บุคคลเหล่านี้ คือ ตำนานชีวิตของชาวเยาวราช อันเป็นแบบอย่างให้เล่าขานสืบไป

พระบารมีปกเกล้าฯ

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

พระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2493 แสดงถึงความตั้งพระราชหฤทัยมั่นที่จำบับัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ชาวไทยเชื้อสายจีนได้ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณนี้ ตั้งแต่ครั้งที่พระองค์โดยเสด็จพระราชดำเนนพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

พระอัฐมรามาธิบดินทร มาทรงเยี่ยมราษฎรที่ลำเพ็ญเมื่อ พ.ศ. 2489 จากนั้นเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ ได้ประกอบพระราชกรณียกิจมากมายเพื่อประโยชน์สุขของราษฎรทุกเชื้อชาติศาสนาจนเป็นที่ประจักษ์ สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นที่เคารพยกย่องของประชาชนทั้งมวล และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนทั้งชาติให้เป็นหนึ่งเดียวและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขใต้ร่มพระบารมี

เยาวราชวันนี้

เยาวราชในวันนี้เป็นเสมือนเมืองเล็ก ๆ ของชาวไทยเชื้อสายจีน ชอนอยู่ในนครหลวงของไทย จึงได้รับการขนานนามว่า “ไชน่าทาวน์” ของกรุงเทพฯ และนับเป็นไชน่าทาวน์ที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ซึ่งเต็มไปด้วยมรดกจากประวัติศาสตร์ที่ยาวนานกว่า 200 ปี ปัจจุบันพื้นที่ราว 1.5 ตารางกิโลเมตรของย่านนี้ยังคงมีเสน่ห์ความเป็นจีนปรากฏให้เห็นในทุกซอกมุม สีสันอันหลากหลายของวัฒนธรรมจีนมิให้สัมผัสได้ทั้งในชีวิตของผู้คน สถาปัตยกรรม งานเทศกาล ประเพณี ไปจนถึงอาหารจีนรสเลิศ และที่นี่ยังเป็นย่านการค้าที่คึกคัก เป็นแหล่งรวมสรรพสินค้าที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ อีกทั้งเป็นศูนย์กลางการค้าทองคำระดับโลก เยาวราชวันนี้จึงเป็นทั้งย่านธุรกิจใหญ่และแหล่งท่องเที่ยวที่มีชีวิตชีวาที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร

แหล่งวัฒนธรรมประเพณีจีน

ด้วยความเป็นชุมชนจีนเก่าแก่ที่ตั้งขึ้นมาพร้อมกับกรุงเทพฯ เยาวราชวันนี้จึงเป็นเหมือนศูนย์กลางของชาวไทยเชื้อสายจีน วัฒนธรรมจีนยังคงฝังแน่นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนที่นี่ ตั้งแต่ในวิถีการทำมาหากินไปจนถึงวิถีความเชื่อ และแสดงออกอย่างมีสีสันในงานเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี

เอกลักษณ์ทองคำเยาวราช

เอกลักษณ์ของทองคำรูปพรรณเยาวราชอยู่ที่ค่าความบริสุทธิ์ที่สูงถึง 96.5% (เทียบเท่าทองคำ 23 K) ซึ่งเนื้อทองคำยังคงมีความแข็งพอที่จะคงรูปทรงไม่ชำรุดง่าย ขณะเดียวกันก็มีความอ่อนพอที่จะตกแต่งที่สวยงาม ทั้งยังรักษาสีสนิมและความวาวของทองคำบริสุทธิ์ไว้ได้ การรักษาความบริสุทธิ์ของทองคำไว้ที่ระดับนี้ต้องใช้ความละเอียดอ่อนเป็นพิเศษ ฝีมืออันประณีตของช่างซึ่งสืบทอดวิธีการทำทองคำรูปพรรณด้วยมือจากช่างทองชาวจีนมานานนับร้อยปี จึงเป็นเอกลักษณ์หนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับไปทั่วโลก นอกจากนี้ร้านทองคำที่นี่ยังมีการตรวจสอบคุณภาพที่เคร่งครัดและรับประกันการซื้อคืนในราคาสูง

ถนนสายทองคำ

จากร้านทองคำต้นแบบ 4 ร้านในช่วงราวร้อยปีก่อนมาถึงวันนี้ สองฝั่งถนนเยาวราชและบริเวณใกล้เคียงมีร้านทองคำกว่า 130 ร้าน ถือเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญของประเทศอีกครั้ง เป็นตลาดทองคำรูปพรรณทำด้วยมือที่ใหญ่ที่สุดในโลก โดยเป็นแหล่งผลิตทองคำรูปพรรณป้อนสู่ตลาดโลก ทั้งตลาดดูไบ สิงคโปร์ ฮองกง สหรัฐอเมริกา และยุโรป แต่ละวันมีกระแสเงินทุนหมุนเวียนในการค้าทองคำบนถนนสายนี้หลายสิบล้านบาท

ศูนย์กลางค้าส่งสรรพสินค้า

ซอยวานิช 1 (เดิมคือถนนสามเพ็ง) เป็นแหล่งค้าส่ง-ค้าปลีกสินค้าหลากหลายชนิด ทั้งผ้า เครื่องหนัง เครื่องประดับ พลอยและของใช้เบ็ดเตล็ดสารพัน สินค้าเหล่านี้กระจายจากสำเพ็งไปทั่วประเทศ

แหล่งค้าเหล็กมือสอง

ย่านเชียงกงแถวตลาดน้อย สมัยก่อนเคยมีโรงน้ำแข็ง โรงเลื่อย โรงสี และอู่ต่อเรือ ซึ่งมีการเก็บเศษเหล็กจากโรงงานเหล่านี้มาขาย จนพัฒนามาเป็นแหล่งขายเครื่องจักรเก่า ๆ และเครื่องยนต์มือสอง

แหล่งอาหารและขนมแบบจีน

ย่านตลาดเก่าและตลาดเล่งบัวเอี้ยเป็นแหล่งรวมวัตถุดิบชั้นดีในการประกอบอาหารแบบจีน ทั้งของสดของแห้งทุกชนิด รวมถึงขนมแบบจีนสารพัดและขนมไหว้ตามเทศกาล

ย่านตลาดที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ

เยาวราชวันนี้ยังคงเป็นย่านการค้าขนาดใหญ่ที่มีที่มัสการพืดสินค้าให้จับจ่ายซื้อหา โดยแหล่งจำหน่ายสินค้าแต่ละประเภทจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ จึงมีของให้เลือกอย่างจุใจ

ศูนย์รวมผลิตผลการเกษตร

ย่านถนนทรงวาด ริมน้ำเจ้าพระยาเริ่มจากการเป็นแหล่งค้าข้าวเมื่อราวร้อยปีก่อน ปัจจุบันเป็นศูนย์รวมพืชผลนานาชนิดทั้งข้าว ข้าวโพด ถั่ว แป้งมัน กระเทียม จนถึงสมุนไพรและเกลือ

แหล่งยาจีนโบราณ

ถนนแปลงนาม มีร้านขายยาจีนหลายร้าน และยังมีสถาบันแพทย์แผนจีน ส่วนที่หน้าวัดจักรวรรดิราชาวาสก็มีร้านขายยาจีนใหญ่ที่เก่าแก่และมีเครื่องยาสมุนไพรครบถ้วน

แหล่งรวมอาหารอร่อย

เยาวราชวันนี้คับคั่งด้วยร้านอาหารจีนเลิศรสหลากหลายประเภท มีทั้งภัตตาคารหรู ร้านอาหารริมถนน และรถเข็นริมทางเท้าที่จะเปิดขายกันอย่างคึกคักทุกค่ำคืน ภายใต้บรรยากาศแสงไฟละลานตาจนกลายเป็นเอกลักษณ์อีกอย่างของเยาวราช

4.1.3 บริบทพื้นที่เยาวราช

1) สภาพทั่วไปของเยาวราช

สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์เป็นหนึ่งในจำนวนสำนักงานเขตทั้งหมด 50 เขตของกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเขตชนชั้นในหนึ่งเขตของกรุงเทพมหานครที่มีความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจและการปกครอง นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งวัด โบราณวัตถุ ศาลเจ้า ศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติที่สร้างอย่างประณีตบรรจง บ่งบอกเอกลักษณ์ศิลปะของชาติไทยเชื้อสายจีนเป็นอย่างดี อีกทั้งเป็นศูนย์กลางของการค้าทองคำ การค้าสินค้าส่ง เศรษฐกิจทางเท้าชาบูต แม้กระทั่งปัญหา

การหลังไหลของแรงงานอพยพจากถิ่นต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของประชาชนเป็นอย่างมาก (สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร, 2561)

2) สภาพทางภูมิศาสตร์

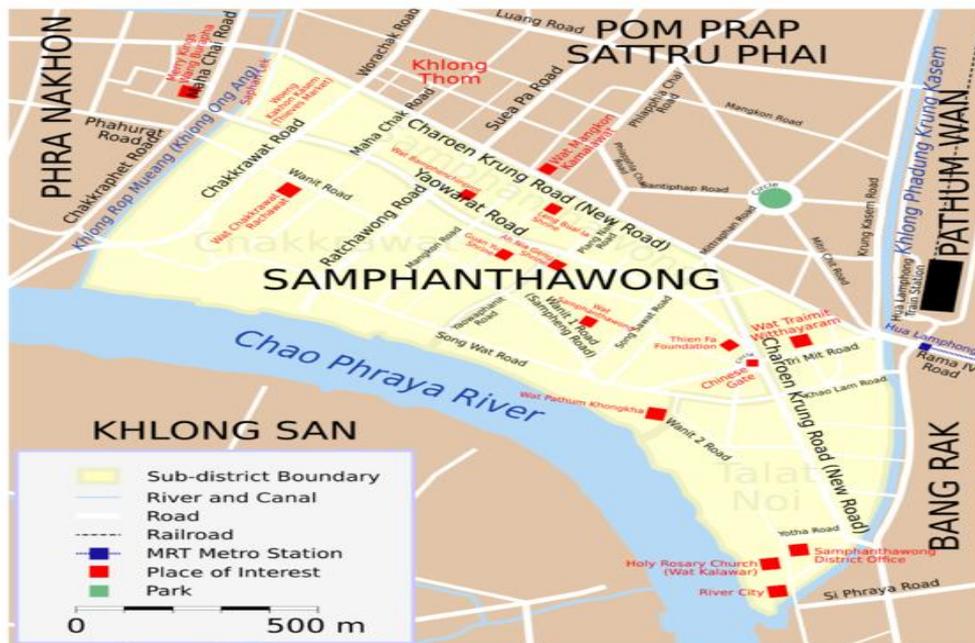
สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1.416 ตารางกิโลเมตร นับเป็นเขตกลุ่มชั้นในขนาดเล็กที่มีพื้นที่น้อยที่สุดของกรุงเทพมหานคร เป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือ มีอาณาเขตติดต่อดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ จรดถนนเจริญกรุงจากสะพานเจริญสวัสดิ์ถึงสะพานดำรงสถิต

ทิศใต้ จรดแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงปากคลองผดุงกรุงเกษมถึงปากคลองโองอ่าง (คลองรอบกรุง)

ทิศตะวันออก จรดคลองผดุงกรุงเกษมช่วงสะพานเจริญสวัสดิ์ถึงปากคลองผดุงกรุงเกษมด้านทิศใต้

ทิศตะวันตก จรดคลองโองอ่างช่วงสะพานดำรงสถิตถึงปากคลองโองอ่างด้านทิศใต้

ภาพที่ 4.4 แผนที่เขตสัมพันธวงศ์

แหล่งที่มา: วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2561.

3) สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจในเขตสัมพันธวงศ์มีย่านการค้าที่สำคัญหลายแห่ง ซึ่งเป็นย่านการค้าที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น

ย่านธุรกิจการค้าและอุตสาหกรรมที่สำคัญ ๆ ในเขตสัมพันธวงศ์ มีการรวมตัวของธุรกิจประเภทเดียวกัน แบ่งแยกเป็นย่านได้ชัดเจน ดังนี้

ย่านค้าทองคำ อยู่บริเวณช่วงกลางทั้งสองฟากของถนนเยาวราช ลักษณะเช่นนี้ทำให้มีผู้คนเรียกขานถนนเยาวราชในช่วงนี้ว่า “ถนนทองคำ” นอกจากนั้น ยังพบว่า มีร้านค้าเพชรพลอยอยู่บริเวณถนนจักรวรรดิ ส่วนในเวลากลางคืน บริเวณทางเท้าจะเปลี่ยนเป็นที่ตั้งของร้านอาหาร ซึ่งมีมากมายหลายชนิดและเป็นที่ขึ้นชื่อรู้จักกันอย่างมาก โดยเริ่มจากสี่แยกถนนทรงสวัสดิ์จนถึงสี่แยกราชวงศ์ เยาวราช เป็นย่านสรรพสินค้าชั้นนำ สถานะเชิงพาณิชย์ แหล่งสินค้าอุปโภคบริโภคจากเมืองจีนเกือบทุกชนิด

ย่านสำเพ็ง สะพานหัน หัวเมียด ร้านค้าเหล่านี้ขายผ้าผืน ขายเครื่องแก้วทองรูปพรรณ และเพชรพลอย รวมทั้งมีการขายปลีกและส่งของชำร่วยต่าง ๆ มากมาย

ย่านทรงวาดและริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นพื้นที่เก่าแก่เช่นกัน เดิมเป็นท่าเรือใหญ่ระหว่างจังหวัด ซึ่งมีผลทำให้มีโกดังเก็บรักษาพืชผลและเมล็ดพืช เช่น ข้าว ข้าวโพด ปัจจุบันกลายเป็นย่านค้าส่งข้าว แป้ง และพืชผลทางการเกษตร

ย่านค้ากระสอบและอะไหล่ ผ้า และของเบ็ดเตล็ด บริเวณรอบสัมพันธวงศ์

ย่านค้าเครื่องเหล็ก อุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ บริเวณวงเวียนโอเดียน

ย่านค้าเครื่องหนัง กระเป๋า รองเท้า ในถนนสำเพ็งหรือถนนวานิช 1

ย่านสินค้าของเด็กเล่น บริเวณถนนมังกร เป็นย่านที่มีขนาดเล็กและผู้คนไม่พลุกพล่านเท่าสำเพ็ง แต่มีผู้ซื้อผู้ขายตลอดเวลา

ย่านตลาดเก่า มีตลาดสด อาหารสด อาหารแห้ง และผลไม้จากประเทศจีน บริเวณถนนมังกรตรอกอิสรานุภาพและถนนแปลงนามมีทั้ง 2 ผังถนนเยาวราช เป็นย่านที่สะท้อนความเป็นไชน่าทาวน์ได้เป็นอย่างดี

ย่านสถาบันการเงิน บริเวณสี่แยกราชวงศ์ ปัจจุบันยังคงมีสถาบันการเงินทั้งธนาคารและบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์อยู่

4) ลักษณะทางสังคมและชุมชน

การรวมกลุ่มในเขตสัมพันธวงศ์มีลักษณะ ได้แก่ องค์กรชุมชน กลุ่มอาชีพทางการค้า กลุ่มวัฒนธรรมและศาสนา และกลุ่มบำเพ็ญประโยชน์ซึ่งทั้งหมดจะไม่แยกกันชัดเจน แต่บางครั้งจะเป็นกลุ่มที่ซ้อนกันบ้าง เช่น เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชุมชนจะมีกลุ่มอาชีพอยู่

กลุ่มชุมชนในปัจจุบันมี 18 ชุมชน ที่ได้จดทะเบียนกับสำนักพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนที่เรียกว่า ชุมชนเมือง มีทั้งที่เช่าและเป็นเจ้าของเอง ส่วนใหญ่มีฐานะดีและร่วมมือกับทางราชการเป็นอย่างดี

กลุ่มอาชีพ จะรวมกลุ่มกันตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจและไม่จำเป็นว่าจะต้องอยู่ภายในเขตสัมพันธวงศ์เท่านั้น เช่น สมาคมพ่อค้าผ้า สมาคมพ่อค้ายา สมาคมผู้ค้าทอง

กลุ่มวัฒนธรรมและศาสนา ที่เห็นได้ชัด คือ สมาคมตระกูลต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าจะเป็นผู้อยู่อาศัยในเขตสัมพันธวงศ์เท่านั้น แต่ในเขตจะเป็นศูนย์กลางที่นับได้ว่าใหญ่ที่สุดในประเทศไทย รวมทั้งกลุ่มศาลเจ้า มัสยิด โบสถ์คริสต์ด้วย นอกจากนี้ ยังมีสมาคมบำเพ็ญประโยชน์ เช่น สมาคมกุศลสงเคราะห์ สมาคมสงเคราะห์มิตรชัยภูมิ ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ของชุมชนกับศาสนาต่าง ๆ ยังมีอยู่มาก และส่วนใหญ่จากการสังเกตและสัมภาษณ์ มีความอยู่เย็นเป็นสุข ในส่วนของชุมชนประมาณ 1 ใน 3 จะไม่เคยร่วมกิจกรรมในชุมชนเลย แต่ส่วนใหญ่ร้อยละ 60 จะร่วมเป็นบางครั้ง

ที่น่าสนใจ คือ ความสัมพันธ์ในชุมชนทั้งเขต ประมาณร้อยละ 30 จะรู้จักกันดีในละแวก (มากกว่า 20 หลัง) และในปัจจุบันชุมชนได้มีสัญลักษณ์ของศูนย์รวมความเป็นชนาทาว์นที่ยิ่งใหญ่และมีความหมายสื่อถึงการรวมกลุ่มทางสังคมของชุมชน คือ ชุมประตู่ไทย-จีนเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณวงเวียนโอเดียน

สภาพพื้นที่ของเขตสัมพันธวงศ์ พื้นที่เขตทั้งหมด 1,416,683.14 ตารางเมตร พื้นที่ปกคลุมด้วยอาคาร ร้อยละ 40.33 พื้นที่ถนนเกาะกลางซอย ร้อยละ 15.78 พื้นที่น้ำ ร้อยละ 14.29 พื้นที่อื่น ๆ (ที่โล่ง ที่จอดรถ ที่ดินว่าง) ร้อยละ 29.59 สถิติประชากร โดยมีจำนวนประชากร ชาย 11,963 คน หญิง 12,730 คน รวม 24,693 คน จำนวนหลังคาเรือน 13,239 หลังคาเรือน

ข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมปรากฏดังตารางที่ 4.5 และตารางที่ 4.6

ตารางที่ 4.4 ข้อมูลทางเศรษฐกิจ

สถานที่	จำนวน (แห่ง)
อาคารสูง	18
ธนาคารพาณิชย์	57
โรงแรม	11
ศูนย์การค้า	1
มินิมาร์ท	12
สถานีรถไฟ	1
อู่ซ่อมรถ	3
สะพานลอยคนข้าม	1
ธนาคารออมสิน	2
ที่ทำการไปรษณีย์	1
โรงภาพยนตร์	1
ตลาดเอ็กซน	1

ตารางที่ 4.4 (ต่อ)

สถานที่	จำนวน (แห่ง)
ร้านอาหารและภัตตาคาร	195
สถานีบริการน้ำมัน	-
สุสานและฌาปนกิจ	2
จุดผ่อนผันให้ทำการค้าชั่วคราว	7

แหล่งที่มา: สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร, 2561.

ตารางที่ 4.5 ข้อมูลทางสังคม

สถานที่	จำนวน (แห่ง)
หน่วยงานราชการ	3
สถานีตำรวจนครบาล	1
โรงพยาบาล	2
ศูนย์บริการสาธารณสุข	1
โรงเรียน	3
วัด	8
โบสถ์	1
มัสยิด	1
ศาลเจ้า	22
มูลนิธิ	45
สมาคม	90
ชุมชน	18
ที่ทำการไปรษณีย์	1
มหาวิทยาลัย	1
พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น	1
หอศิลป์	1
ชมรมผู้สูงอายุ	1

แหล่งที่มา: สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร, 2561.

5) วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ชุมชนย่านเยาวราชถือเป็นชุมชนที่มีชาวจีนจำนวนมากอาศัยอยู่ โดยชุมชนจีนแห่งนี้ยังคงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นจีนของชุมชนตนเองไว้คงอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเห็นได้จาก การสื่อสารระหว่างกันด้วยภาษาจีนแต่จี๊ของชาวจีนแต่จี๊และชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชน อาคารบ้านเรือนที่เป็นตึกแถวเก่าติด ๆ กัน หรือบ้านจีนโบราณอายุกว่า 200 ปี เป็นต้น นอกจากนี้ คนในชุมชนย่านเยาวราชยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของจีนไว้อย่างเคร่งครัด โดยชุมชนเยาวราชถูกขีดเส้นด้วย “วัฒนธรรม” ของบรรพบุรุษอย่างเข้มข้น ประเพณีและวัฒนธรรมเก่า ๆ ของบรรพบุรุษยังคงรักษาอยู่ การไหว้เจ้าตามเทศกาลต่าง ๆ มีเกือบทุกเดือน อย่างเช่น เทศกาลตั้งโง้ย เทศกาลตรุษจีน เทศกาลงวนเซี้ยว เทศกาลเซ็งเม้ง เทศกาลวันไหว้บ๊ะจ่าง วันสารทจีน วันไหว้พระจันทร์ ประเพณีเทกระจาด และเทศกาลเจ เป็นต้น ซึ่งเทศกาลต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้หาได้น้อยมากในโซนทาวนทั่วโลก ทั้งนี้ สถาบันพระมหากษัตริย์ยังได้เข้ามาหนุนเสริมโดยตรง โดยที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงเสด็จร่วมงานตรุษจีนในเยาวราชเป็นประจำทุกปี อีกทั้ง ในเทศกาลตรุษจีนเยาวราชปี พ.ศ. 2547 อันเป็นปีที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมายุครบ 6 รอบ หรือครบ 72 พรรษา คณะกรรมการจัดงานตรุษจีนฯ ได้กราบบังคมทูลเชิญพระองค์ท่านเสด็จฯ ในงานตรุษจีนที่เยาวราชพร้อมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ แสดงให้เห็นว่า ชาวจีนเยาวราชมีความเข้มแข็งมากจนสามารถอัญเชิญพระองค์ท่านเสด็จร่วมงานตรุษจีนได้ทุกปี และเป็นความภาคภูมิใจในความเป็นจีนเป็นอย่างมาก จนเป็นสิ่งที่คนรุ่นถัด ๆ ไปสืบต่อกันมา ประชาชนทุกคนรักพระองค์ท่านเป็นอย่างมาก สมเด็จพระเทพฯ พระองค์ทรงเหมือนเป็นผู้สร้างสะพานเชื่อมความสัมพันธ์ไทย-จีนในทุกมิติ พระองค์เข้าใจวัฒนธรรมจีนได้อย่างลึกซึ้ง ทรงสามารถแปลภาษาจีน ราชันยพนธ์เป็นภาษาจีน ซึ่งในโลกนี้ยากที่จะสรรหาเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินที่ทรงรู้ภาษาจีนได้ดีเท่าพระองค์

นอกจากนี้ เยาวราชถือว่าเป็นย่านที่มีศาลเจ้ามากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก จำนวนกว่า 20-30 แห่งตั้งอยู่ในพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์ สังเกตได้ว่าการตั้งรกรากของชาวจีนในย่านเยาวราชนี้ ที่ใดเกิดขึ้นมาก่อนหรือที่ใดเกิดขึ้นทีหลังสามารถสังเกตได้จากศาลเจ้า การมีศาลเจ้าตั้งขึ้นมากมายนั้น ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของความเชื่อ โดยชาวจีนที่อพยพย้ายมาจากดินแดนอันไกลโพ้นห่างไกลจากครอบครัวที่เมืองจีนมาอยู่ในไทย จึงต้องหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาพึ่งพิง เพื่อขอพรให้ตนเองประสบความสำเร็จ หรือคุ้มครองครอบครัวที่เมืองจีนเป็นปกติสุข และเป็นสิ่งที่พึ่งทางใจอย่างหนึ่งที่แทบจะขาดไม่ได้ เหมือนคนไทยสมัยก่อนที่สร้างวัดติด ๆ กัน นับเป็นวิถีชีวิตที่เคียงคู่กับประเพณีวัฒนธรรมมาแต่โบราณ

ด้านเศรษฐกิจการค้าขายล้วนเติบโตมาจากบรรพบุรุษ บ้างก็ยังรักษาอยู่ บ้างก็กลายไปบ้าง ตัวอย่างเช่น ภัตตาคารแต่จี๊ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นอาหารจีนส่วนใหญ่ในประเทศไทย ปัจจุบันยังมีอยู่ในซอยเยาวพานิช รวมทั้งก๊วยเตี้ยวลูกชิ้นปลา ก๊วยจ๊ับ กาลอจี๊ จู๊ยก๊วย ฯลฯ แต่สิ่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงและโด่งดังที่สุด คือ ร้านขายทองเยาวราช เป็นร้านขายทองรูปพรรณ ซึ่งเป็นการทำทอง

ดั้งเดิมมาจากเมืองจีน จนเป็นทองหนึ่งเดียวในโลกที่สามารถกำหนดได้ทั้งความยาวและน้ำหนัก ร้านขายทองในเยาวราชอยู่ได้อย่างมั่นคงเพราะใช้หลักปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” โดยร้านขายทองส่วนใหญ่ขยายสาขาด้วยผลกำไรจากการประกอบการ ไม่ได้ไปกู้หนี้ยืมสินจนเกินตัว สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การรักษาคุณภาพนั่นเอง มีร้านขายทองที่ด้อยคุณภาพบางร้าน ขายได้ไม่นานก็ต้องปิดร้านไป

ในถนนสำเพ็งช่วงที่ตัดกับถนนเยาวพานิช จะมีร้านขายรองเท้าสตรีน่ารัก ๆ ร้านเริ่มแรกเดิมทีจะขายเครื่องหนังที่เป็นยุคปัจจุัน เช่น อานม้า รองเท้าทหาร ซึ่งเป็นงานที่ชาวจีนและถนัด ต่อมาขายเป็นกระเป๋านักเรียนที่ทำด้วยหนัง แล้วก็เปลี่ยนมาขายกระเป๋าสะพายแบบหนังเทียม ผ้า หรือผ้าใบ และต่อมาชาวจีนแต่จิวเข้ามาเปิดกิจการขายรองเท้าสตรีแบบขายส่งเป็นจำนวนมากที่สุด เมื่อมาตามซอยที่เชื่อมถนนหลักอย่างเล่งบัวเอี้ย ซึ่งเป็นตลาดสดแบบจีนเก่าแก่นับร้อยปี เช่นเดียวกับตลาดเก่าที่อยู่ฝั่งตรงข้าม และที่ซอยแปลงนามมีร้านขายชุดจิวจิน ขายหัวสิงโตที่ใช้เซ็ด ร้านขายขนมเปี๊ยะแบบจีน พร้อมมีบริการกระเช้า ตะกร้าที่ใช้แต่งงาน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจที่มีรากเหง้าจากบรรพบุรุษ เป็นวิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของชุมชนย่านเยาวราช

4.2 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

จากการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนย่านเยาวราช จำนวน 15 คน ซึ่งประกอบด้วย เพศชาย 12 คน คิดเป็นร้อยละ 80 เพศหญิง 3 คน คิดเป็นร้อยละ 20 โดยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง เนื่องจากในพื้นที่ชุมชนย่านเยาวราชนั้น ส่วนใหญ่เพศชายจะเป็นผู้ที่มีบทบาทในชุมชนและเป็นหัวหน้าครอบครัว

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป โดยคิดเป็นร้อยละ 53.33 โดยเนื่องจากเป็นกลุ่มผู้ที่มีประสบการณ์และเป็นกลุ่มที่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนจีนย่านเยาวราชเป็นอย่างดี และอาศัยอยู่ในชุมชนมานาน ที่สำคัญยังมีบทบาทเป็นแกนนำหลักในการทำกิจกรรมส่วนรวมต่าง ๆ

ด้านการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่เรียนจบระดับปริญญาตรี จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 53.33 รองลงมา คือ ระดับสูงกว่าปริญญาตรี จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 20 และต่อมาเป็นระดับมัธยมศึกษา จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 13.33 และระดับปวช. จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 13.33 จึงเห็นได้ว่า ปัจจุบันคนในชุมชนย่านเยาวราชมีการศึกษาค่อนข้างสูง

ด้านการนับถือศาสนานั้น พบว่า ในบรรดาของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 15 คน มีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 14 คนที่นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 93.33 และมีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 1 คนที่นับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 6.66

สถานภาพการสมรสพบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีสถานภาพสมรสจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 86.66 และมีสถานภาพโสด จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 13.33 ทั้งนี้ มีสถานภาพเป็นหัวหน้าครอบครัวจำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 66.66 และเป็นสมาชิกในครอบครัวจำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 33.33

รายได้ต่อเดือน พบว่า กลุ่มผู้มีรายได้ตั้งแต่ 20,000 บาทลงมา จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 33.33 ผู้มีรายได้ 20,001-40,000 บาท จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 26.66 และผู้มีรายได้สูงกว่า 40,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 40

ตารางที่ 4.6 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ข้อมูลพื้นฐาน	จำนวน (n=15)	ร้อยละ
1) เพศ		
ชาย	12	80
หญิง	3	20
2) อายุ (ปี)		
30-40	5	33.33
41-50	2	13.33
51-60	5	33.33
61 ปีขึ้นไป	3	20
3) ศาสนา		
พุทธ	14	93.33
คริสต์	1	6.66
4) การศึกษา		
มัธยมศึกษา	2	13.33
ปวช.	2	13.33
ปริญญาตรี	8	53.33
สูงกว่าปริญญาตรี	3	20
5) สถานภาพสมรส		
โสด	2	13.33
สมรส	13	86.66
6) สถานภาพในครอบครัว		
หัวหน้าครอบครัว	10	66.66
สมาชิกของครอบครัว	5	33.33

ตารางที่ 4.6 (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐาน	จำนวน (n=15)	ร้อยละ
7) รายได้ต่อเดือน		
ตั้งแต่ 20,000 ลงมา บาท	5	33.33
20,001-40,000 บาท	4	26.66
สูงกว่า 40,000 บาท	6	40

4.3 กรณีตัวอย่างจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

กรณีศึกษาตอนที่ 1: เสียชาติ

เสียชาติ (นามสมมติ) เพศชาย อายุ 42 ปี นับถือศาสนาพุทธ เป็นประธานชุมชนเล่งบ้วยเอี้ย รุ่นที่ 2 จบการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าธนบุรี และจบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ อาชีพเดิม เคยเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัย ปัจจุบันประกอบอาชีพค้าขายเปิดพะโล้ บ๊ะจ่าง อาหารเจ ขายของตามเทศกาลในชอยอิศรานุภาพในชุมชนเล่งบ้วยเอี้ย

ภูมิลำเนาเดิมของครอบครัวเสียชาติ ตั้งแต่วัยเยาว์และย้ายมาอาศัยอยู่ที่อำเภอเตี้ยเอี้ย เมืองซัวเถา มณฑลกว่างตุง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน มาอาศัยอยู่ในประเทศไทย และประกอบอาชีพขายเนื้อสุกรและขายผักสด ต่อมารุ่นย่า เริ่มฉลาดขึ้น ประกอบอาชีพขายหอยใต้ดิน จากนั้นเริ่มมีฐานะมากขึ้น จึงซื้อบ้าน และขายผักสด ขายเปิด ไก่และอาหารเจในช่วงเทศกาลกินเจ โดยทำกับข้าวเป็นหม้อ ๆ แล้วตักขายที่หน้าบ้านของตัวเอง

ต่อมารุ่นแม่ทำให้หมูเจขาย โดยเปลี่ยนจากธุรกิจขายปลีกรูปเป็นธุรกิจขายส่ง ขายส่งทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็นคนทางใต้หรือทางเหนือ ที่เชียงใหม่ลูกค้าเป็นคนจีน ไม่ได้เป็นญาติกันแต่อย่างใด ลูกค้ามาเดินสำรวจของเมื่อตอนจะเปิดร้านใหม่ ๆ จึงเข้ามาดูของที่ร้านและมีความสนใจและสั่งซื้อ วิธีการจัดส่ง จะส่งของให้ลูกค้าแบบแช่แข็ง เพื่อป้องกันการเน่าเสีย เนื่องจากระยะทางไกลใช้เวลาขนส่งนาน

การประกอบธุรกิจนี้เรื่องทุนไม่ใช่ปัญหา เนื่องจากสามารถเครดิตได้ โดยที่ร้านค้าหรือบริษัทที่จำหน่ายแป้ง (แป้ง หมายถึง แป้งหมี่กึ่ง วัตถุดิบสำหรับทำอาหารเจ เช่น ใส้หมูเจ หมูสับเจ เต้าหู้ และลูกชิ้นเจ เป็นต้น) มีการให้เครดิตที่ดี โดยปกติสามารถเครดิตได้หนึ่งเดือน นานหน่อยสามเดือน ซึ่งผู้ซื้อไม่ต้องชำระเงินวันต่อวัน ต่อมาบางบริษัทมาเสนอขายบุกกระป๋องเครดิตได้เช่นกัน สำหรับเปิดโก้นั้น สามารถหาซื้อได้จากในตลาด บางร้านจ่ายสด บางร้านให้เครดิตได้ซึ่งสนิทกัน เพราะเป็นคนในชุมชนด้วยกัน ร้านขายเปิดสดจะเปิดร้านตั้งแต่เช้ามีประมาณตีสอง ลูกน้องทางร้านของเสียชาติจะไปซื้อของตั้งแต่ตีสามตีสี่ ข้อดีคือ จะได้ของที่สด

ใหม่ ไม่ต้องซื้อจำนวนเยอะ และไม่ต้องเก็บค้างเยอะ แต่ในช่วงเทศกาลต้องตุนสินค้าไว้เพื่อไม่พอขาย

หากมีของเหลือสามารถขายให้กับร้านขายก๋วยเตี๋ยว เนื่องจากร้านก๋วยเตี๋ยวชอบน้ำพะโล้ พอต้มอีกรอบจะเค็มเค็มที่เข้าเนื้อเปิด มีรสชาติเข้มข้นพอดี พอนำไปทำก๋วยเตี๋ยวก็ไม่ต้องปรุงอะไรเลย กลุ่มลูกค้าที่ซื้อเปิดได้แก่ ร้านก๋วยเตี๋ยวเปิด เนื้อเปิดแรวยก็มี กลุ่มลูกค้าที่ทำพิธีศพ งานงเด็ก จะมีการไหว้เปิด ไก่ หมู ปลา บนโต๊ะพิธีงเด็ก ซึ่งเป็นกลุ่มลูกค้าหลัก แต่ก็ไม่นั่นนอน เพราะถ้าหากซื้อเยอะแสดงว่าช่วงนั้นมีคนเสียชีวิตเยอะ ชุดพิธี เปิด ไก่ หมู ปลา ตับ ยังมีรายละเอียดเรื่องซาแซ โหงวแซ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มลูกค้าที่ซื้อของไหว้ตามเทศกาล เช่น เทศกาลตรุษจีน เทศกาลสารทจีน เป็นต้น ช่วงปลายปีมีการไหว้เสี่ยเซ่ง ซึ่งมีทั้งลูกค้าประจำและลูกค้าขาจร แต่ว่าเดี๋ยวนี้นคนซื้อของน้อยลง เนื่องจากอาหารมีราคาแพงขึ้น เมื่อก่อนขายท่านตัวละคร 700-800 บาท ปัจจุบันขายตัวละคร 1,200 บาท เมื่อก่อนเปิดราคา 200-300 บาท ปัจจุบันเปิดขายราคา 400 บาท ไก่ราคา 400 กว่า-500 บาท เนื่องจากต้นทุนที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ ลูกค้าจึงลดปริมาณการซื้อลง จากที่เคยไหว้โหงวแซ ก็เหลือซาแซ จากที่เคยไหว้ซาแซ ก็เหลือเปิดตัวเดียว หรือไก่ตัวเดียว เดี๋ยวนี้นลูกค้าประหยัดมากขึ้น เปิดตัวเดียวก็หันแบ่งครึ่งใช้ไหว้สองที่ พอช่วงเทศกาลราคาของที่ขายก็จะเพิ่มสูงขึ้น จากที่ปกติขาย 400 บาท เมื่อถึงเทศกาลจะขาย 500 บาท เพราะต้องคัดขนาดและน้ำหนักของเปิด

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเทศกาลตรุษจีน เทศกาลสารทจีนของที่นำมาขายไม่พอขาย ขายทั้งกลางวันและกลางคืน มีอยู่ครั้งหนึ่ง ของขายหมดในตอนกลางคืน ลูกน้องไม่ได้แจ้งให้ทราบ จึงไม่มีเปิดขายในตอนเช้า พอมาเตรียมตมตอนเช้า ส่งของให้ลูกค้าไม่ทัน บางครั้งของก็มีเหลือ เป็นเพราะว่า ช่วงใกล้เทศกาล พอสั่งของเรียบร้อยแล้ว แล้วมีข่าวที่ไม่ดีกับเปิดไก่ ลูกค้าก็จะหายไปเลย

สำหรับเรื่องการคัดเลือกเปิดไก่ จะให้ลูกน้องที่ร้านไปคัดเลือก ส่วนเสียชาติจะยื่นขายของหน้าร้าน ติดต่อกับลูกค้าและซีมอเตอร์ไซด์ส่งของให้ลูกค้า แต่มียังอีกปัญหาหนึ่งที่พบเจอคือ ขาดแคลนแรงงานไทย จึงต้องว่าจ้างแรงงานต่างด้าวมาทำงานแทน

ชุมชนนี้เป็นชุมชนค้าของวัตถุดิบในการทำอาหารของคนจีนซึ่งมีความแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ สินค้าที่จำหน่ายในชุมชน ได้แก่ เหล้าจีน กระจ่างปลาจีน ถั่ว เมล็ดพืช ของจีน ๆ เครื่องปรุง อาหารจีน เม็ดบัวจีน เป็นต้น ในอดีตคนที่พักอาศัยอยู่ในซอยเป็นคนไทย แต่ปัจจุบันประมาณ 10 หลังคาเรือนขึ้นไป จะเป็นคนจีนมาเช่าพักอาศัยอยู่ หรือซื้อไปก็มี และนำเข้ามาจากประเทศจีนมาขาย เช่น เห็ด รังนก หูฉลาม ชาจีน เป็นต้น ซึ่งตรงปากซอยด้านหน้ามีชาขาย ประมาณ 20 กว่าชนิด แต่ละชนิดมีความแตกต่างกัน ทั้งรสชาติและสรรพคุณแตกต่างออกไป และคนขายเป็นผู้หญิงที่อายุไม่มาก คุยเก่ง พูดได้สามภาษาทั้งไทย จีน แลอังกฤษ ขายชาให้ฝรั่งได้เยอะเลย นอกจากนี้ในร้านยังมีห้องซงซาเล็ก ๆ ให้ลองชิมชา

ชาวบ้านในชุมชนตื่นเช้ามาทำงาน ตกเย็นเข้านอน ซอยนี้ทำงานทุกวัน ไม่มีวันหยุด มีร้านบางร้านเริ่มปรับเปลี่ยน เช่น ร้านพริกไทยกับร้านขนม ซึ่งร้านเหล่านี้มีฐานะร่ำรวยแล้ว จะหยุดอาทิตย์เว้นอาทิตย์ แต่โดยปกติแล้วไม่มีวันหยุด มีงานทำตลอด ฐานะของคนในชุมชนนับว่าพอมีอันจะกิน มีหลายระดับ ตั้งแต่พอมีพอกินไปจนถึงกินไม่หมด อย่างเช่น ร้านพริกไทย ปัจจุบันสินค้าพริกไทยตรามือ ขายส่งทั่วโลกแล้ว บางทีเจอขายที่เมืองนอกก็มี ซึ่งเค้าทำอาชีพนี้มาตั้งแต่รุ่นปัจจุบัน เลี้ยงวิเศษ ละก็ร้านขนม ห้องใหญ่ ๆ ขายส่ง

สินค้าที่ขายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นอาหาร อย่างเช่นร้านของเฮียชาติจะแปรงวัตถุดิบจากเปิดสดเป็นเปิดพะไล บางร้านทำเป็นลูกชิ้น หอยจ้อ หอยกั้น ลูกชิ้นกึ่งๆ เกี่ยมฉ่าย เป็นต้น แล้วก็ยังมีร้านอาหารบะหมี่ฮ่องกง ต้มยำ และอาหารเจ ซอยนี้เน้นของกิน ของใช้วัตถุดิบอาหารจีน

สำหรับด้านสังคมของชุมชน ความสัมพันธ์ ครอบครัวในชุมชน ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ หรือมีการรวมกลุ่มเครือข่าย ชุมชนนี้ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2548 แต่ก่อนผู้คนอยู่กันตามบ้าน ต่างคนต่างอยู่ ยังไม่ได้รวมตัวกันเป็นชุมชนเล่งบ้วยเฮีย มีเจ๊กเซ่งนี้แหละ คอยเป็นโต้โผจัดนู่นจัดนี่ จะคอยเดินคอยประสานงาน มีกลุ่มผู้ใหญ่รุ่นเก่า ตอนนี้อยู่บ้างไม่อยู่บ้างเริ่มไปแล้ว มาคุยกัน พอหมดรุ่นนั้น รุ่นเฮียชาติเข้ามาช่วยจัดการต่อ

กลุ่มกรรมการชุมชนรุ่นเก๋ารุ่นใหม่ทำงานประสานงานกันดีมาโดยตลอด ถึงแม้กรรมการบางคนจะออกจากกลุ่มชุมชนไปแล้ว แต่เมื่อชุมชนมีการจัดกิจกรรมจะมาเข้าช่วยงานเสมอ อย่างไรก็ตามงานกิจกรรมของศาลเจ้ากับกิจกรรมของของชุมชนจะแยกออกจากกัน เวลาที่มีกิจกรรมของศาลเจ้าพอ เมื่อมีการแจ้งข่าวแก่คนในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนจะมาช่วยงานกันหมด เริ่มแรกมีงานไหว้พระจันทร์ จะมีการประดับแต่งโคมไฟอย่างสวยงามในศาลเจ้าทุกปี วัตถุประสงค์หลัก คือ ทำให้สวย ทำให้คนอื่นเข้ามาไหว้ศาลเจ้าในชุมชนในเทศกาลวันไหว้พระจันทร์ ซึ่งมีการไหว้ในเวลาค่ำจนถึงสามสี่ทุ่ม แต่ปัจจุบันกลายเป็นกิจกรรมที่จัดอยู่แล้วของเขต มีการจัดซุ้มที่ซุ้มโอเดียน โดยทางเขตเห็นการจัดงานที่ศาลเจ้าทางนี้จึงจัดบ้าง ทั้งนี้ เริ่มแรกการไหว้พระจันทร์จะไหว้เฉพาะหน้าบ้านตัวเอง มีการวางเสื่อผ้าสวย ๆ แป้ง เครื่องหอมไว้หน้าบ้าน หลังจากนั้นในชุมชนมีความเห็นว่าจัดงานไหว้พระจันทร์ในศาลเจ้า ค่อย ๆ พัฒนารูปแบบมาเรื่อย ๆ เช่น มีการจัดเต็นท์ประดับโคมไฟให้ดูสวยงาม เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่ากิจกรรมประเพณีของศาลเจ้าทั้งหมด จะใช้ศาลเจ้าเป็นศูนย์กลางในการขอความร่วมมือดำเนินงานประเพณี เพราะฉะนั้นชุมชนเราไปซื้อพื้นที่กว้าง ทุกคนในชุมชนล้วนมีส่วนร่วมให้ความร่วมมือช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดในศาลเจ้าอย่างเต็มที่

ส่วนกิจกรรมชุมชนเป็นกิจกรรมของทางเขต ส่วนใหญ่จะจัดงานในเวลากลางวัน เช่น การเดินรณรงค์ต้านยาเสพติด เมื่อจัดกิจกรรมในช่วงเวลากลางวัน ทำให้ไม่มีใครไปเข้าร่วม เนื่องจากทุกคนต้องเฝ้าร้านขายของกัน เฮียชาติได้บ่นกับทางเขตเรื่องนี้เหมือนกัน เพราะไม่สามารถส่งคนไปเข้าร่วมงานของเขตได้ กรรมการทุกคนจะเฝ้าร้านขายของให้เฮียชาติไปคนเดียวก็ต้องทิ้งร้านให้

แม่เฝ้า เสียชาติจะเสียสละไปคนเดียว ทางเขตก็บอกไม่ได้ ต้องมีสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรม 3-4 คน จึงเป็นเรื่องที่น่าปวดหัว

ชุมชนเล่งบ้วยเอี้ย ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2548 วัตถุประสงค์ เพื่อให้มีกรรมการคอยประสานงานระหว่างเขต ชุมชน ทางเขตมีเรื่องอะไร เสนออะไร จะนำข่าวสารมาแจ้งให้ชาวบ้านทราบ และชาวบ้านมีปัญหาอะไรก็จะได้เป็นตัวกลางติดต่อไปยังเขตได้ สมาชิก กรรมการ 7 คน จำนวนกรรมการคำนวณจากอัตราส่วนของครัวเรือนในชุมชนประมาณ 7-8 คน ในแต่ละเดือนจะมีการประชุมพิเศษหนึ่งครั้ง ถ้าเขตมีกิจกรรมอะไรกรรมการจะคอยหาคนมาเข้าร่วม โดยเขตจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด

ในส่วนของกรรมการชุมชนนั้น เริ่มแรกคือทางเขตติดต่อมาก่อน หากมีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาในชุมชน เวลาที่ต้องการขอความช่วยเหลือหรือข้อเสนอด่าง ๆ กับเขต ชุมชนจะมีอำนาจและสามารถต่อรองกับเขตได้อย่างง่ายดายขึ้น ตัวอย่างเช่น การขอที่ดิน ขนาด 5 x 10 เมตร จำนวน 3 ไร่กับทางเขต เพื่อใช้สำหรับเวลาจัดกิจกรรมจะได้อยู่ในที่ดิน ไม่เปียกฝน เมื่อก่อนเช่าที่ดินครั้งหนึ่ง ราคา 6,000-7,000 บาท

กรรมการแต่ละคนมีหน้าที่แตกต่างกันออกไป มีทั้งคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ รุ่นเพื่อน ทุกคนสนิทกันเหมือนเป็นพี่เป็นน้องกัน มีการไปทำบุญด้วยกัน ตัวอย่างเช่น เวลาที่ร้านพริกไทยมีงานทิ้งกระจาด ก็จะไปช่วยแพ็คของจัดของใส่ห่อให้เรียบร้อย วันรุ่งขึ้นก็ช่วยกันแจก จัดคิว คือ จะจัดงานที่ศาลเจ้า ซึ่งต้องมีการจัดลำดับการมาก่อนหลังของคนจำนวน 2,000 คน แต่มีการจัดงานทิ้งกระจาดที่ จ.เพชรบุรี รูปแบบการจัดจะแตกต่างออกไป คนที่มารับของมีมากถึง 4,000-5,000 คน ซึ่งงานทิ้งกระจาดที่นั่นนั้น มีการกำหนดเวลาเอาไว้ เพราะหากสายหน่อยจะวุ่นวาย จึงต้องจัดลำดับคิวตั้งแต่ตีห้า ห้ามรับของซ้ำซ้อน งานทิ้งกระจาดจะมีการจัดขึ้นทุกปี ปีละหนึ่งครั้งในช่วงเทศกาลวันสารทจีน จัดก่อนวันสารทจีนประมาณ 15 วัน ต้องแจกของให้เสร็จก่อนเวลาเจ็ดโมงเช้า เพราะร้านค้าต่าง ๆ ในซอยนี้จะเริ่มเปิดร้านกัน คนที่มารับของจะมารอรับตั้งแต่สี่ทุ่มของคืนก่อนเริ่มงานทิ้งกระจาด ซึ่งจะทราบข่าวจากคนหัวหมอกที่ทำกระดาดขอยแจก มีการแจ้งข่าวว่า ศาลเจ้านี้ วันที่เท่าไร เวลาไหน มีงานทิ้งกระจาด โดยกระดาดขอยแต่ละใบจะขายราคา 5 บาท

อย่างไรก็ตาม งานทิ้งกระจาดมีข้อเสียอย่างหนึ่ง คือ คนที่มารับของแจก จะเอาของที่ได้รับบริจาคขึ้นไปขายต่อ ขายข้าวถูงละ 50-60 บาท น้ำหนักประมาณห้ากิโล ซึ่งเสียชาติเคยเห็นเหตุการณ์เองตรงปากซอย จุดประสงค์ของการทิ้งกระจาด คือ ต้องการแจกของให้ผู้ยากไร้และนำของที่ได้รับบริจาคไปกิน แต่ก็ห้ามอะไรไม่ได้ คนที่มารับของบริจาคไม่รู้ว่ามีฐานะหรือยากจนจริง ๆ บางคนอึดึกมารอ บางคนอาจจะไม่มีกินจริง ๆ ก็เป็นได้ บางคนมาไกลมาจากฝั่งธนบุรี มากันเป็นสิบ ๆ คน นั่งสามล้อมา แต่ขออย่างเดียวอย่ามาเมาหรือทะเลาะวิวาทบริเวณงานก็พอ และเคยมีคนมารับของแจกบางคนกินเหล้าเมาและนอนเกะกะขวางทาง ทางที่มงานจึงต้องช่วยกันพาคนเมาคนนั้นไปนอนที่อื่น นอกจากนี้ เสียชาติเคยไปยืนดูปิดท้ายแถวของคนมารับของแจกต่อแถวยาวไปจนถึงตรงซอยมังกร ตรงตึกเหล็ก บางครั้งของไม่พอต้องให้เป็นเงินสด

แทน สมมติข้าวไม่พอแจก ทีมงานเตรียมของไว้จำนวน 1,800 ชุด แล้วรอให้คนที่ต้องการจะทำบุญซื้อของมาสมทบเพิ่มอีก รวมแล้วประมาณ 2,000 ชุด ถ้ามีของแจกเหลือจะแจกให้คนที่มาช่วยงาน เช่น ทหาร ตำรวจ เทศกิจ เป็นต้น สิ่งของที่แจกคือ ข้าวกับซีโกว ที่นี้จัดงานสองวัน วันหนึ่งวันไหว้ อีกวันหนึ่งแจกของ ในวันไหว้บางคนที่มาไหว้แล้ว สามารถนำของไหว้ให้ไว้กับศาลเจ้า ศาลเจ้าจะนำไปจัดเปิดชุด ๆ รวมกับข้าวถุงอีกที หากข้าวถุงแจกหมดแล้ว จะให้เป็นเงิน 50-100 บาทแทนสิ่งของบริจาค งบประมาณที่จัดงานทั้งกระจาดมาจากการเรียกรับบริจาคเงินในชุมชนซึ่งมีการเดินไปสอบถามตามบ้านว่าจะทำบุญข้าวสารกันกี่กระสอบ

ปีนี้กำลังตกลงกันว่าจะทำรีเปลา เพราะมีบางบ้านบอกว่า ทำไปแล้วไม่เห็นผลอะไรเลย มันยุ่งยากกว่า เริ่มจะมีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่าง อย่างงานเสียซึ่ง มีค่าใช้จ่ายสูง เพราะต้องจ้างจิวมาแสดงวันละ 30,000 บาท แสดงสามวันเป็นจำนวนเงิน 90,000 บาท ซึ่งเริ่มแสดงช่วงเวลาหกโมงเย็นเป็นต้นไป ปัญหาหนึ่งคือ ไม่มีคนดู มีคนดูแค่สองคน เจ้าของโรงจิวกับอาโกวที่ชอบดูจิว ดูจิวจริง ๆ ไม่ถึงสิบคน คนรุ่นใหม่จะไม่ค่อยดูจิวกันแล้ว

เทศกาลของศาลเจ้าเล่งบ้วยเอี้ย ศาลเจ้าจะมีเทศกาลประมาณสิบกว่าเทศกาล เทพเจ้าแต่ละองค์จะมีวันเกิด เมื่อถึงวันเกิดของเทพเจ้าองค์ไหน เช่น เทพเจ้ากวนอู เจ้าแม่ของศาลเจ้า จะมีการจัดพิธีไหว้เจ้า ในอดีตมีการตั้งหนังกวางแปลงอันใหญ่อยู่กลางลาน แล้วเปิดฉายด้วยเครื่องฉายแบบมีควันร้อน ๆ ตัวใหญ่ ๆ เฮียชาติเล่าว่าในสมัยก่อนที่เฮียชาติยังเด็ก ๆ นั้น จำได้ว่านำแก้อ้อมมาตั้งและนั่งดูหนังกวางแปลงทั้งคืน แต่เดี๋ยวนี้เปิดแผ่นซีดีแทนแล้ว แดมไม่ค่อยมีคนมาดู แต่ก่อนมีการขายของหน้าปากซอย ทั้งนี้ ถึงแม้จะไม่มีคนดูหนึ่งแล้ว ยังต้องเปิดหนังอยู่ดี เพราะไม่ได้ฉายให้คนดู แต่ฉายให้เทพเจ้าดู การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นนั้น เพื่อต้องการให้คนเข้ามาไหว้เทพเจ้าในศาลเจ้า แต่ปัจจุบันนี้ผู้คนไม่ค่อยมาไหว้เทพเจ้ากันแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก

ในด้านเศรษฐกิจของชุมชน ปัจจุบันรัฐบาลกำลังสร้างรถไฟใต้ดิน ทางเข้าตรงปากซอยปิดไปเลย ออกไปไม่ได้ ข้ามถนนตรงเข้ามาไม่ได้เช่นกัน ต้องเดินอ้อมเข้ามา ฝั่งตรงข้ามโน้นจะมีร้านขายกระดาษไหว้เจ้าจำนวนมาก เมื่อก่อนพอลูกค้าซื้อกระดาษไหว้เจ้าเสร็จสามารถเดินข้ามถนนมาซื้อเปิดแล้วขึ้นแท็กซี่กลับบ้านได้เลย แต่เดี๋ยวนี้ต้องเดินอ้อมเข้ามา อีกหน้อยขายของตรงฟุตบอลบาทก็ขายไม่ได้ เพราะ ม.44 เริ่มตั้งแต่คลองถมเป็นต้นมา ลูกค้าที่คลองถมของเฮียชาติก็หายไป งานเสียซึ่งที่คลองถมซึ่งปกติจัดงานประจำทุกปี ได้หยุดจัดงานแล้วสองปี อาจมีการจัดงานอย่างถาวร สาเหตุเป็นเพราะว่าส่วนหนึ่งของกรรมการในพื้นที่นั้นคือ พ่อค้าแม่ค้าที่ขายของริมถนนตอนนี้ไม่มีสามารถขายของได้แล้ว พ่อค้าแม่ค้าย้ายออกไป สมาชิกลดลงหายไปเช่นกัน

เฮียชาติให้ความเห็นว่า เศรษฐกิจในพื้นที่คลองถมได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ตามกำหนดการเดิมของการสร้างรถไฟใต้ดินกำหนดสร้างเสร็จปี พ.ศ. 2560 แต่ตอนนี้คาดว่าจะสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2562 พ่อค้าแม่ค้าไม่สามารถขายของริมถนนได้ ไม่มีคนนอกพื้นที่เข้าไปในพื้นที่เศรษฐกิจพื้นที่นั้นจึงซบเซาลง พื้นที่ในชุมชนนี้เช่นเดียวกัน เพราะต้องอาศัยลูกค้าจากฝั่งพื้นที่

คลองถม สะพานเหล็ก ซึ่งพ่อค้าแม่ค้าที่ค้าขายริมถนนตรงนั้น คือคนนอกพื้นที่เข้ามาทำการค้าขาย พอมีเงินแล้วมาซื้อของในพื้นที่นี้ ทำให้ลูกค้าบางส่วนลดหายไป แต่ก็ยังมีลูกค้าเก่า ๆ มาซื้อกระเพาะปลาและซีอิ๊วในชุมชน

สังคมในชุมชนสมาชิกในชุมชนต่างสนิทกันเหมือนพี่น้อง บางทีของในร้านไม่พอขายกันจะไปซื้อของอีกร้านหนึ่งมาขายให้ลูกค้าแทน ตัวอย่างเช่น ที่บ้านของเฮียชาติเป็นร้านขายเปิด ช่างบ้านเป็นร้านขายเปิดเหมือนกัน ถัดไปอีกก็มีร้านขายเปิดเช่นกัน ถ้าเปิดขายหมดแล้วไม่พอขายจะไปเอาเปิดร้านข้างบ้านมาขายให้ลูกค้าก่อน จากนั้นเมื่อที่ร้านต้มเปิดเสร็จค่อยนำไปคืนให้ช่างบ้าน หรือบางทีก็จ่ายเงินให้แทน ทั้งนี้ ร้านค้าบางร้านมีความขัดแย้งกัน เช่น ร้านขนมบางร้านขายของตัดราคา เพื่อแย่งลูกค้า จึงเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกัน แต่ถือเป็นส่วนน้อย ส่วนใหญ่ทุกคนสนิทสนมกัน

ปัญหาอุปสรรคภายในชุมชนที่เกิดขึ้น คือ เรื่องความสะอาดและการขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากขาดแคลนแรงงานคนไทย จึงต้องว่าจ้างแรงงานต่างด้าว นอกจากนี้มีข้อดี คือ เรื่องการเกิดเหตุไฟไหม้ ชุมชนจะมีการเตรียมพร้อมป้องกันอย่างดี เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่จะได้รับการฝึกอบรมการป้องกันการเกิดเหตุไฟไหม้ เพราะแต่ละบ้านมีเตาและอุปกรณ์ไฟฟ้าจำนวนมาก พ่อค้าแม่ค้าที่ขายของในชุมชนนี้จะพักกันที่นี้เลย เหมือนขายของหน้าบ้านตัวเอง แต่มีคนส่วนน้อยที่เข้ามาเช่าที่เปิดร้าน คือ คนจีน ซึ่งเดี๋ยวนี้คนจีนเริ่มมีกำลังทรัพย์เพิ่มมากขึ้น เป็นญาติสนิทกันรับซื้อของมา แล้วแบ่งกันไปขาย โดยเปิดร้านขายชา ชาดอกไม้ เห็ดและของแห้งเป็นส่วนใหญ่

กรณีศึกษาครั้งที่ 2: คุณเอ็ม

คุณเอ็ม (นามสมมติ) อายุ 39 ปี นับถือศาสนาพุทธ สถานภาพสมรสแล้ว มีบุตรสาว 1 คน มีบ้านเกิดภูมิลำเนาอยู่ที่เขาวราช เขตสัมพันธวงศ์ เกิดที่เขาวราช พอเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 อยู่โรงเรียนประจำ และกลับมาอาศัยอยู่ที่เขาวราชเมื่อสมัยเรียนชั้นมัธยมศึกษาจนถึงปัจจุบัน สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี เอกประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ปัจจุบันประกอบอาชีพค้าขาย นอกจากนี้เป็นนายกสมาคมและที่ปรึกษาชุมชนเล่งบ้วยเอี้ยะ

ประวัติชุมชนเล่งบ้วยเอี้ยะ เท่าที่ทราบมา น่าจะก่อตั้งก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งชุมชนจีนตั้งมาก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 และในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ท่านทรงพระราชทานที่ดินและสร้างถนนให้กับประชาชนในชุมชน สถาปัตยกรรมของศาลเจ้ามีอายุกว่า 200 ปี จึงสันนิษฐานได้ว่า มีมาก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานที่ปรากฏให้เห็น คือ ระฆัง ป้ายไม้ มีการแกะสลักไว้ว่ามาจากสมัยราชวงศ์หมิง ยังมีข้อสังเกตว่า ศาลเจ้าเล่งบ้วยเอี้ยะมีในประเทศจีนอยู่แล้ว ตอนที่คนจีนนั่งเรือสำเภามาในไทยอาจจะอัญเชิญหรือจำลององค์เทพเล่งบ้วยเอี้ยะมาด้วย เมื่อเข้ามาถึงไทยแล้ว มีการตั้งศาลเจ้าและนำองค์เทพตั้งบูชาไว้ในศาลเจ้า หรือมีอีกกรณีหนึ่ง คือ องค์เทพเล่งบ้วยเอี้ยะที่อยู่ในไทย อาจเป็นทางจีนให้มา หรือเป็นของให้เฉพาะกับศาลเจ้าที่นี้ กล่าวคือ สร้างขึ้นแล้วนำเข้ามาถวายไว้ที่นี้โดยเฉพาะ ถ้าเข้ามาด้วยวิธีนี้เรื่องของอายุศาลเจ้าจะมีความชัดเจน แต่

หากมีอยู่ในประเทศจีนแล้วถูกเคลื่อนย้ายเข้ามาในไทยไม่ได้ให้ที่นี้โดยตรงในแต่แรก ต่อมาจึงเคลื่อนย้ายมาที่นี้ จะทำให้อายุของศาลเจ้าผิดเพี้ยนไป จึงยังไม่สามารถตอบอายุของศาลเจ้าได้ แต่ได้มีการแกะสลักข้อความว่า ให้ไว้กับศาลเจ้าเล่งบ้วยเอี้ยะแต่ไม่ได้ระบุว่า เป็นศาลเจ้าเล่งบ้วยเอี้ยะในไทย อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปจะระบุอายุของศาลเจ้าไว้ว่า มีอายุประมาณ 200 กว่าปี เพราะว่ามีศาลเจ้าก็ต้องมีชุมชน ถ้าไม่มีชุมชน จะสร้างศาลเจ้าทำไม แล้วใครจะเป็นผู้สร้าง

การเปลี่ยนแปลง

1) มีโรงฆ่าไก่อยู่ตรงถนนมังกร และในชุมชนเล่งบ้วยเอี้ยะมีโรงฆ่าเปิดไก่ที่ใหญ่ที่สุดในย่านนี้ โดยเฉพาะช่วงเทศกาลตรุษจีนจะมีการฆ่าไก่สด ๆ กันที่นี้ ปัจจุบันจะลดน้อยลงแล้ว เนื่องสมัยนี้ หากมีการไหว้เจ้าจะซื้อไก่พะโล้หรือเป็ดพะโล้จึงหมดความสำคัญไป

2) เดิมในสมัยอดีตจะมีตลาดกรมภูเรศ (ตลาดเก่า) หรือตลาดสดที่ใหญ่และโต้งต้งมาก ปัจจุบันเริ่มกลายเป็นตลาดร้างไปแล้ว เนื่องจากเป็นตลาดสด มีความแฉะแฉะที่อยู่ใจกลางเมือง ผู้คนในเมืองรู้สึกไม่อยากไปเดินตลาดที่แฉะแฉะ และมีหนูเยอะ จึงเลือกไปซื้อตลาดที่ทันสมัย สะอาดกว่า นอกจากนี้ ปัจจุบันมีจำนวนตลาดและห้างสรรพสินค้าที่เกิดขึ้นใหม่เพิ่มมากขึ้น จากตลาดสดเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นตลาดของแห้ง และถ้าหากต้องการหาซื้อวัตถุดิบในการทำอาหารจีน สามารถมาหาซื้อได้ในตลาดเล่งบ้วยเอี้ยะ ซึ่งไม่มีขายในห้างสรรพสินค้า

3) รถไฟฟ้าใต้ดินที่กำลังจะเปิดให้ประชาชนได้ใช้ อาจเพิ่มจำนวนคนเข้ามาในเยาวราช วัตถุประสงค์การมาอาจเปลี่ยนแปลงไป โดยเป็นรูปแบบเชิงท่องเที่ยว หากร้านอาหารอร่อย ถ่ายรูปเอาบรรยากาศ ซึ่งต่างจากเดิมที่เข้ามาซื้อของแบบค้าส่ง ร้านอาหารช่วงกลางคืน (Street Food) จะขายดีมากขึ้น แต่สำหรับร้านค้าขายของ ลูกค้าอาจไม่ได้เยอะตามที่คาดหวังไว้ อาจเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 5

4) ถนนวานิช 1 หรือสำเพ็ง (เดิมเป็นทางสามแพร่ง ต่อมาคนเริ่มเรียกเพี้ยนมาเป็นสำเพ็ง) ร้านค้ามีการแบ่งแยกโซนอย่างชัดเจน ซึ่งในอดีตสำเพ็งจะเป็นแหล่งซื้อขายผ้า เสื้อผ้า และของเล่นเป็นส่วนใหญ่ แต่ปัจจุบันมีร้านกีฟช้อปปิ้ง รองเท้า แบ่งแยกขายกันอย่างชัดเจน ร้านกีฟช้อปปิ้งในสำเพ็งมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลง ในอดีตตามร้านค้าที่ขายของยังมีรูปแบบเป็นตึกอาคารเก่า ๆ แต่ในปัจจุบันกลายเป็นห้องแอร์ มีการตกแต่งร้านค้าให้ดูทันสมัยมากขึ้น นอกจากนี้สินค้ากีฟช้อปปิ้งได้เปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งแต่ก่อนเป็นของจากโรงงาน คุณภาพไม่สูง แต่ในสมัยนี้สินค้าดูดีและมีคุณภาพมากขึ้น

5) ถนน ในอดีตถนนเป็นแบบรถวิ่งไปมาได้สองทาง (Two Ways) ไม่ใช่วิ่งทางเดียว (One Way) เหมือนในปัจจุบัน เพื่อลดการติดขัดทางจราจร และลดการเกิดอุบัติเหตุ

6) สถาปัตยกรรมในเยาวราชที่เปลี่ยนแปลงไป มีการตกแต่ง

7) ลูกจ้าง เปลี่ยนจากคนไทยเป็นคนต่างด้าว ในอดีตพ่อค้าแต่ละคนในเยาวราชเป็นคนจีนที่อพยพเข้ามาทำงาน สร้างครอบครัวและธุรกิจ ยุคต่อมาเป็นรุ่นลูกที่รับช่วงธุรกิจต่อจากพ่อแม่ ซึ่งรุ่นลูกเป็นรุ่นที่เกิดในเมืองไทย และในปัจจุบัน เริ่มจะกลายเป็นคนจีนที่มาจาก

แผ่นดินจีน เข้ามาทำธุรกิจเอง มีครอบครัวและลูกในไทย ซึ่งในชุมชนเล่งบ้วยเอี้ยะมีอยู่หลายครัวเรือน และคนจีนสมัยใหม่ไม่ยากลำบากเหมือนคนจีนยุคเก่า การที่คนจีนยุคใหม่ที่จะออกมาทำธุรกิจในต่างประเทศ สามารถยื่นขอรับเงินอุดหนุนซึ่งเป็นนโยบายสนับสนุนการทำธุรกิจจากภาครัฐประมาณ 5 ล้านบาท (25 ล้านบาท) จีนต้องการขยายอิทธิพลมาสู่ต่างประเทศ ได้รับการยกเว้นภาษีส่งออกสินค้า

ธุรกิจของครอบครัวเริ่มต้นจากการที่อาภัพพเข้ามาอยู่ในเมืองไทย เพื่อหนีการเกณฑ์ทหารในจีน เมื่อเข้ามาไทยแล้วได้เริ่มต้นจากการทำงานแรงงานเพื่อแลกกับข้าว เงินมาเลี้ยงชีพอาศัยความขยัน อดทน ประหยัดค่อย ๆ เก็บหอมรอมริบเป็นต้นทุนในการสร้างเนื้อสร้างตัวต่อไป ต่อมาอาจมีอาชีพการหาแร่ เดินขายผลไม้ในเยาวราช เช่น แอปเปิ้ล สาลี่ เป็นต้น จากนั้นเมื่อมีเงินเก็บมากขึ้น ได้เช่าที่เปิดเป็นร้านขายผลไม้อยู่ ณ ที่ตรงนี้ ซึ่งมีอายุประมาณ 80 ปีแล้ว ผลไม้ที่ขายนั้น จะนำเข้ามาจากจีน ในยุคแรก ๆ นำเข้ามาโดยเรือสำเภา ต่อมาด้วยแอร์โฮสเตส และต่อมาด้วยเรือลำใหญ่ที่บรรทุกตู้คอนเทนเนอร์ ซึ่งผลไม้ที่นำเข้ามาจะมาจากฝั่งยุโรปอเมริกาบ้าง หากมากับแอร์โฮสเตส ส่วนใหญ่จะเป็นผลไม้จากญี่ปุ่น เช่น ลูกพลับ แต่ปัจจุบันแอร์โฮสเตสจะไม่หิ้วผลไม้เข้ามาแล้ว เปลี่ยนเป็นสินค้าห่อตัง ๆ มาแทน ส่วนการสั่งซื้อด้วยตู้คอนเทนเนอร์ จะเป็นในรูปแบบการจองสินค้าในตู้คอนเทนเนอร์ หุ่นกับร้านค้าอื่น ๆ สั่งของมาพร้อมกัน แต่ต้องชำระเงินก่อนจึงจะได้สินค้า ทางร้านจะรับออเดอร์จากลูกค้าแล้วเก็บเงินลูกค้ามา เมื่อสินค้าตู้คอนเทนเนอร์เข้ามาในไทยแล้ว เราจะนำเงินไปจ่ายและรับของมา หากจ่ายเงินไม่ทันหรือล่าช้า ร้านค้าอื่นอาจซื้อสินค้าเราไปได้เลย สมัยนี้การแข่งขันสูง แต่ก็เป็นคนกลุ่มเดียวกัน มีสมาคมการค้าผลไม้ แต่ปัจจุบัน ต่างคนต่างซื้อเข้ามาเอง ไม่ต้องหุนเงินรวมกัน

ด้านวัฒนธรรม ในเยาวราชคนส่วนใหญ่เป็นคนแต่จิว ประเพณีที่สำคัญ เช่น ไหว้พระจันทร์ ฆวนเซียว งานซิกโก้ว คือการไหว้ผีไม่มีญาติ ไหว้สารทจีน พิธีเทกระจาด เซ็งเม้ง ในอดีตมีความเคร่งครัดปฏิบัติติมากกว่า ปัจจุบันถูกกลืนกิน ความคิด การใช้ชีวิตแตกต่างจากเดิม เมื่อความเป็นวิทยาศาสตร์เข้ามามากขึ้น รูปแบบประเพณีจึงเปลี่ยนแปลงไป ความเชื่อเริ่มเลือนหาย นอกจากนี้ เมื่อมีประเพณี ก็จะมีการรวมกลุ่มรวมญาติ ยังคงมีอยู่ การไหว้สุสานนั้น ลูกหลานเริ่มไม่อยากไปไหว้ ด้วยสาเหตุ อากาศร้อน ความห่างเหิน จึงไม่นิยมวิธีการฝัง นิยมการเผาแล้วนำเถ้ากระดูกไปลอยอังคารหมด เก็บไว้แต่รูปภาพของผู้ตายไว้ดูต่างหน้า และสมัยนี้มีการนำรูปไปเก็บไว้ในวัดหรือโรงเจ ศาลเจ้า ถ้าครอบครัวรุ่งโรจน์จริง ๆ จึงจะเซตชุดันตระกูล รุ่นอาจเป็นสุสานไปไหว้ทุกปี อาจซื้อไว้ตั้งแต่ก่อนตาย รุ่นพ่อเป็นการเก็บเถ้ากระดูกส่วนหนึ่งไว้ที่บ้าน ส่วนหนึ่งไว้ที่วัดทำบังสุกุลทุกปี อีกส่วนหนึ่งลอยทะเล ส่วนรุ่นตัวเองอาจจะเหลือแค่รูปภาพไว้เคารพบูชา สำหรับคนรุ่นใหม่ จะเน้นความเรียบง่าย สะดวก ใช้ประโยชน์ต่อได้ ไม่เคร่งครัดในธรรมเนียมประเพณีเท่ากับคนในอดีต

ด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ในชุมชนนี้แบ่งออกเป็นสามแบบ 1) แบบพี่น้อง พ่อแม่ซื้อตึกไว้ให้คนละตึก ตึกหนึ่งให้น้อง ตึกหนึ่งให้พี่ 2) แบบเครือญาติ เป็นญาติ ๆ กันอาศัยอยู่

ในชุมชนเดียวกัน และ 3) แบบเดี่ยว ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องทางเครือญาติ ต่างคนต่างมาอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ การค้าขายในชุมชนไม่ได้เป็นแบบแก่งแย่งชิงดี ร่วมด้วยช่วยกัน มีศาลเจ้าเล่งบ้วยเอี้ยะเวลามีกิจกรรมคนในชุมชนจะให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือกัน มีความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น ดังนั้น จึงเป็นรูปแบบการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีวัฒนธรรมประเพณีเป็นที่ตั้ง และในปัจจุบันมีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน โดยอยู่ภายใต้การดูแลของเขตสัมพันธวงศ์

ด้านการศึกษา คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่จะเรียนจบปริญญาตรี และมีต่อปริญญาโท ปริญญาเอก ตามความต้องการของสังคมสมัยนี้ ส่วนคนรุ่นเก่าบางคนอ่านเขียนไม่ได้ การศึกษาไม่สูงมากนัก แต่มีคนแก่บางคนที่มีการศึกษาดี เรียนจบมหาวิทยาลัยชื่อดัง พูดภาษาอังกฤษได้ดี เป็นเพราะว่าทางบ้านมีฐานะ และได้รับโอกาสที่ดี จนประกอบธุรกิจ ขยายกิจการไปในพื้นที่อื่น ๆ ได้ ส่วนในอนาคตคนรุ่นใหม่ ๆ จะเรียนจบจากต่างประเทศค่อนข้างมาก

ด้านการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ขายผลไม้ ขายของแห้ง เช่น ซอสปรุงรส เครื่องปรุง เห็ดหอม ปลิงทะเล หูลาม แป้งก้วย เกาลัด หน่อไม้ กระจ่างปลาสดและแห้ง เป็ดพะโล้ ของไหว้เจ้า เช่น ขนมถ้วยฟู ขนมเปี๊ยะ ขนมเข่ง กระจ่างรูปเทียนไหว้เจ้า ดังนั้นจึงเป็นเสน่ห์ของชุมชนนี้ เสน่ห์ของไชน่าทาวน์ มาที่นี้ได้ทั้งอาหารของกิน ของสำหรับประกอบพิธีกรรมและใช้ในเทศกาล

แหล่งนัดพบของคนในชุมชน คือ ศาลเจ้า นัดเจอกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เพราะเป็นพื้นที่เดียวที่ให้คนรวมตัวกันได้ เนื่องจากไม่มีสวนสาธารณะหรือพื้นที่ลานกว้างในการทำกิจกรรม

สำหรับเรื่องการจอดรถ ผู้คนที่นี่จะจอดรถที่โลตัส โดยคิดเป็นรายปีปีละ 60,000 บาท หากคิดเป็นรายชั่วโมง ชั่วโมงละ 50 บาท

พื้นที่ร้านตรังนี้เป็นพื้นที่ของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งพื้นที่ตรังนี้เป็นของรัชกาลที่ 5 พระองค์ท่านพระราชทานพื้นที่ในการพักอาศัย ค้าขาย โดยการเช่าพื้นที่ แม้จะราคาไม่สูง แต่ขาดความเสถียรภาพ นอกจากนี้ ตึกอาคารในเยาวราชจะขายในราคาดีกละ 80 ล้านบาท

ในอนาคต หากไม่สามารถเช่าพื้นที่ตรังไปต่อไปได้อีก ยังมีบ้านที่ปิดไว้เฉย ๆ ตรังถนนมังกร

ทรัพยากรบุคคลในชุมชนที่เป็นที่พึ่งของคนในชุมชน ซึ่งก็คือ อาแปะ ผู้อาวุโสที่จะให้คำปรึกษาแก่คนรุ่นใหม่ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ เป็นผู้ริเริ่มกิจกรรม ปฏิบัติประเพณี

ผู้นำของชุมชนจะเป็นมิตร สามารถติดต่อราชการได้ มีเครือข่าย ช่วยเหลือคนในชุมชนได้ แก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ และทุกคนยอมรับความคิดเห็น การกระทำของผู้นำ ไม่สร้างความแตกแยก

ความไว้วางใจ ร้อยละ 70-80 คนในชุมชนมีความไว้วางใจต่อกัน มีการจัดทริปจัดกิจกรรมร่วมกัน อีกร้อยละ 20 เรื่องของเงิน เมื่อใดที่มีเงินเกี่ยวข้อง ความไว้วางใจย่อมลดลง เงินไม่เข้าใครออกใคร อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนยังเชื่อใจเรื่องการบริหารเงินของชุมชน

ค่อนข้างสูง หากมีการจัดกิจกรรม จะมีทีมงานเก็บเงินจากคนในชุมชน แล้วนำเงินไปบริหารจัดการ ชี้แจงคร่าว ๆ ไม่ต้องทำบัญชี เพราะทุกคนเข้าใจกัน

เกื้อกูลกัน อยู่กันแบบพี่น้อง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ในสมัยก่อนมีการยืมเงินกัน หรือบ้านไหนเจ็บป่วย อาจเรียกรถพยาบาล ในช่วงที่เกิดเหตุไฟไหม้ ก่อนรถดับเพลิงจะมาถึง ชาวบ้านในชุมชนจะช่วยเหลือกัน

ชุมชนนี้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเงิน หรือแรง เช่น กิจกรรมลอกท่อ ซึ่งต้องว่าจ้างคนข้างนอกมาจัดการให้ จึงต้องมีการเก็บเงินจากคนในชุมชน

มีการฝากรับลูกกลับจากโรงเรียน บางบ้านมีลูก ๆ เรียนอยู่ที่เดียวกัน อาจมีการฝากบ้านไว้เวลาออกไปข้างนอก เพื่อเกิดเหตุไฟไหม้ โจรขโมยขึ้นบ้าน จริง ๆ ชุมชนนี้ไม่มีโจรขโมย เนื่องจาก ชุมชนนี้มีความพลุกพล่าน เป็นซอยที่สั้น ไม่มีตึกมาก สามารถมองจากต้นซอยไปท้ายซอยได้ ไม่ค่อยมีมุมอับ อีกด้านหนึ่งคือ ธุรกิจบางธุรกิจเวลาเปิดปิดเหลื่อมล้ำกัน บางร้านเปิดร้านตั้งแต่ตีสอง บางร้านเปิดบ่ายสอง บางร้านเปิด 24 ชั่วโมง จึงเป็นหูเป็นตาให้กัน จึงไม่ค่อยมีเรื่องเล็กเล็กขโมยน้อย

หากบ้านไหนมีการจัดงาน เช่น งานบวช งานแต่ง คนในชุมชนจะไปเข้าร่วมกัน การแต่งงาน สมัยก่อนแต่งงานกับคนในชุมชน แต่สมัยนี้แต่งงานกับคนนอกชุมชนแล้ว

ค่านิยมการดำเนินชีวิต เน้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักใคร่กลมเกลียวกัน

การปลูกฝังความเชื่อจากบรรพบุรุษ อบรมสั่งสอนเรื่องการค้าขาย มีคุณธรรม ชยันต์ขั้นแข็ง ไม่คดโกง ทำมาค้าขายให้ร่ำรวย ค่านิยมเรียนสูง

คนในชุมชนอยู่ด้วยกันตามมารยาทสังคม จึงไม่ต้องมีกฎเกณฑ์อะไรมาก การตัดสินลงโทษเรื่องโจรกรรมคือหน้าที่ของตำรวจ ส่วนชาวบ้านจะต้องคอยสอดส่องดูแล หากคนในชุมชนไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณี เราก็ก็นำไปเข้าขี้ หากเกิดผลกระทบต่อชุมชน จะถูกแบน

มีการตั้งสมาคมเล่งบ๊วยเอี้ยะ หน้าที่คือปฏิบัติดำเนินกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน ส่วนชุมชนเล่งบ๊วยเอี้ยะ มีหน้าที่ติดต่อกับทางราชการ เพราะจัดตั้งโดยเขต และเลือกสมาชิกตามความสมัครใจ ความสามารถและการให้ความร่วมมือ

เครือข่ายที่เกิดขึ้นในชุมชน มีการช่วยเหลือกันตามเครือข่ายใด ใครมีเรื่องเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ ก็จะทำให้ความช่วยเหลือกัน

เศรษฐกิจในชุมชนนี้จะดำเนินไปด้วยดี จะขึ้นอยู่กับการรักษาประเพณี เทศกาลต่าง ๆ เอาไว้ เพราะผู้คนจะมาหาซื้อของจากที่นี่เพื่อไปไหว้เจ้า จึงเป็นเสน่ห์ของเขาวราช ความศรัทธา ความเชื่อของคนที่นี่ถือปฏิบัติประเพณีจะเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจในชุมชนนี้ให้เข้มแข็ง มั่งคั่งยั่งยืนต่อไป

กรณีศึกษาครั้งที่ 3: คุณเทียน

คุณเทียน (นามสมมติ) อายุ 51 ปี ศาสนาพุทธ ภูมิลำเนาอยู่ที่เชียงราย แต่งงานมีครอบครัวที่ชุมชนนี้ อาศัยอยู่ในชุมชนมาประมาณ 30 ปี มีบุตรสาว 2 คน เรียนจบปริญญาตรีที่ ม.ราชภัฏสวนสุนันทา คณะรัฐศาสตร์ เป็นแม่บ้าน และเป็นผู้นำชุมชนโชฎึก ส่วนสามีประกอบอาชีพค้าขาย ธุรกิจประเภทกระบือสูงภัณฑ์ ร้านอยู่ตรงถนนมหาพฤตาราม เขตสัมพันธวงศ์

ชุมชนโชฎึกเป็นชุมชนเก่าแก่ เดิมชื่อว่า ชุมชนพระยาโชฎึก ตระกูลโชฎึกเสถียร สมัยก่อนเป็นสะพาน เดินเรือค้าขาย ชุมชนจีนขายของ แกะเปลือกหอย ขายน้ำแข็ง ตึกอาคารในชุมชนสร้างขึ้นใหม่อายุประมาณ 30 ปี ช่าง ๆ มีศาลเจ้าเจ้าแม่ ก่อตั้งโดยคนจีนไหหลำ พอเข้ามาค้าขายเลยตั้งศาลเจ้าไว้กราบไหว้ คุ่มครองรักษา มีอายุ 100 กว่าปี เจ้าแม่ตรงนี้เรียกว่า “ไต้หวัน” บรรพบุรุษจะสอนให้ปฏิบัติตามประเพณี ไหว้เจ้า ไหว้บรรพบุรุษประเพณีตามเทศกาลประจำปี เช่น เทศกาลกินเจ ทั้งกระเจาด สารทจีน

การเปลี่ยนแปลง เมื่อก่อนที่นี่เป็นตึกไม้สองชั้นเก่า ๆ ต่อมาเปลี่ยนเป็นอาคารพาณิชย์ โรงน้ำแข็งหายไป เป็นตึกขึ้นมา เป็นชุมชนธุรกิจส่วนตัว มีงานมีการทำ

การรวมกลุ่ม จะมีกลุ่มเต้นแอโรบิคตอนเย็นส่วนตอนเช้ามีกลุ่มไทเก๊ก กลุ่มสตรี กลุ่มสภาองค์กร (ภอช. เชื่อมโยงเครือข่าย) ในเขตสัมพันธวงศ์ไม่มีกลุ่มสหกรณ์ เนื่องจากไม่มีใครทำ คนในชุมชนมีเงินมีฐานะ ไม่มีใครอยากยุ่งเรื่องเงิน ไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องก่อตั้งสหกรณ์ ที่นี่เป็นสังคมเมือง ซึ่งไม่เหมือนกับสังคมในต่างจังหวัด ส่วนใหญ่สามารถดูแลตนเองได้ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีปัญหาเสียดิต หากมีกลุ่มมั่วสุม จะแจ้งให้ชุมชนทราบ ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง เพราะผู้ชายจะทำงาน ไม่มีเวลา

คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดี สามัคคีกันดี ส่วนใหญ่เป็นชุมชนค้าขาย หากมีกิจกรรม ผู้นำชุมชนจะแจ้งให้ทราบแล้วหากใครมีเวลา เข้าร่วมกิจการได้ จะให้ความร่วมมือเข้าร่วม ส่วนใหญ่ค้าขายอะไหล่ เชียงกง คนในชุมชนจะให้ความร่วมมือ ทำกิจกรรมร่วมกันอยู่ ศูนย์รวมทำกิจกรรมคือที่ศาลเจ้า เวลาทำกิจกรรมอะไรจะแจ้งให้ทราบ ทุกคนจะรับรู้หมด คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี

ผู้นำ/ผู้ใหญ่ในชุมชน “เสี้ยก้ง” อาศัยอยู่ในชุมชน ในชอยนี้ หากใครมีเรื่องเดือดร้อน จะคอยให้คำแนะนำปรึกษา หรือจัดกิจกรรมวันเด็ก รดน้ำผู้สูงอายุ เป็นต้น ท่านจะให้เงินสนับสนุนในการทำกิจกรรม หรือหากมีปัญหาทะเลาะวิวาท ท่านจะเป็นคนกลางช่วยไกล่เกลี่ยให้

บทบาทผู้นำชุมชนของตนเอง คือ เวลาไปประชุมที่เขตมา จะมารายงานความคืบหน้าให้คนในชุมชนทราบ หรือมีจัดกิจกรรม ให้ความช่วยเหลือตามกำลัง พูดคุยกับคนในชุมชนเพื่อทราบเรื่องทุกข์ร้อนของคนในชุมชน

กฎระเบียบ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของยาเสพติด หากลูกหลานใครค้ายา จะไม่ยอมให้อยู่ในชุมชน จะให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องช่วยดำเนินการจัดการ แนะนำว่าเป็นสิ่งไม่ดี กฎอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข ร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนา ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ชาวบ้านในชุมชนอยู่ในชุมชนจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บ้านไหนมีความเดือดร้อน จะคอยช่วยเหลือกัน เช่น ไม่มีน้ำไม่มีไฟใช้ หรือมีคนแก่อาศัยอยู่คนเดียว มีเด็กคลอดใหม่ จะให้ความช่วยเหลือ

ไม่มีการไหว้วานดูแลสัตว์เลี้ยง ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่กัน ช่วยกันดูแล หากมีแมวจรจัดจะแจ้งทางเขต ให้ส่งเจ้าหน้าที่มาช่วยจัดการ

คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเจ้าของตึกเอง เป็นคนในพื้นที่เอง ตระกูลใหญ่ ๆ ในชุมชน มีแต่พระยาโชฎีก ในสมัยก่อนเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน เป็นผู้ร่ำรวย กว้างขวางในพื้นที่นี้

คนในชุมชนส่วนใหญ่จะแต่งงานกันกับคนอื่น เนื่องจากเป็นชุมชนเล็ก ประชากร 400-500 คน ครวเรือนประมาณ 100 หลังคา ไม่มีเหตุการณ์ทะเลาะเบาะแว้ง ชัดแย้งกัน อยู่อาศัยกันอย่างสันติ

4.4 สถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช

ในการศึกษาว่า “ทุนทางสังคม” มีสถานะหรือความเป็นอยู่อย่างไรในชุมชนนั้น อาจไม่สามารถวัดออกมาเป็นปริมาณได้ เนื่องจากทุนทางสังคมส่วนใหญ่มีสภาพเป็นนามธรรม อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้พยายามแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่สนับสนุนการมีอยู่ของทุนทางสังคมจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยสถานะทุนทางสังคมของชุมชนย่านเยาวราชแบ่งได้เป็น 3 มิติ ตามการทบทวนและสรุปองค์ประกอบของทุนทางสังคม ดังต่อไปนี้

1) มิติด้านบรรทัดฐาน

คือ แบบแผนสำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือแบบพฤติกรรมกฎเกณฑ์ หรือคตินิยมที่สังคมกำหนดไว้เป็นมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติที่สังคมยอมรับว่าดีและถูกต้อง ประเภทของบรรทัดฐานทางสังคม แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ วิถีประชาหรือวิถีชาวบ้าน (Folkways) กฎศีลธรรมหรือจารีต (Morals) และกฎหมาย (Laws) มีรายละเอียดดังนี้

ทุนทางสังคมของชุมชนย่านเยาวราชในมิติด้านบรรทัดฐานส่วนใหญ่แสดงออกมากใน รูปแบบการทำความดี การรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนเอาไว้ รวมถึงค่านิยมที่ฝังงมในการดำเนินชีวิต เช่น การกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ บิดามารดา การเคารพผู้อาวุโส การบริจาคทาน/การทิ้งกระจาด การเสียสละเพื่อส่วนรวม ความซื่อสัตย์ เป็นต้น กรณีหากมีคนในชุมชนกระทำผิดกฎกติกา หรือข้อตกลงของชุมชน ซึ่งเป็นการกระทำผิดที่เบา ไม่ร้ายแรง คน ๆ นั้นจะได้รับการว่ากล่าวตักเตือนจากผู้ใหญ่หรือผู้นำชุมชน หากยังกระทำผิดซ้ำ ๆ อีกจนมีความร้ายแรง จึงจะแจ้งความแก่ตำรวจ เพื่อดำเนินการตามกฎหมายต่อไป

2) มิติด้านความไว้วางใจ

พบว่า ความเชื่อใจ ความไว้วางใจ เป็นพื้นฐานของของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๆ นั้น กับบุคคลอื่น ๆ ที่ปรากฏในรูปแบบสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน

สำหรับความไว้วางใจในชุมชนย่านเยาวราชที่พบ คือ การให้เครดิตกัน เนื่องจากชุมชนเยาวราชเป็นชุมชนค้าขายมาช้านาน การค้าขายต้องมี การให้เครดิตแก่กัน แต่คู่ค้าต้องมี ความซื่อสัตย์ต่อกันจึงจะเกิดความเชื่อใจและไว้วางใจ อย่างเช่นกรณีของเฮียชาติ (นามสมมติ) เจ้าของร้านขายอาหารเจ และเปิดโก๋พะโล้ ที่เล่าให้ฟังว่า “การประกอบธุรกิจนี้เรื่องทุนไม่ใช่ปัญหาใหญ่ เพราะสามารถเครดิตได้ โดยที่ร้านค้าหรือบริษัทที่ขายแบ่งหมักก็มีการให้เครดิตที่ดี ซึ่งปกติสามารถเครดิตได้หนึ่งเดือน นานหน่อยสามเดือน ผู้ซื้อจึงไม่ต้องชำระวันต่อวัน สำหรับเปิดโก๋นั้นสามารถหาซื้อได้จากตลาดสด บางร้านจ่ายสด บางร้านเครดิตได้ เพราะสนิทกันเป็นคนในชุมชนด้วยกัน” นอกจากนี้ เฮียเอ็ม (นามสมมติ) ได้เล่าว่า “คนในชุมชนมีความไว้วางใจต่อกันถึงประมาณร้อยละ 70-80 มีการจัดทริป จัดกิจกรรมร่วมกัน คนในชุมชนมีความเชื่อใจในเรื่องการบริหารเงินของชุมชนค่อนข้างสูง หากมีการจัดกิจกรรม คณะทำงานของชุมชนจะเก็บเงินจากคนในชุมชนแล้วนำไปบริหารดำเนินงาน จากนั้นมีการชี้แจงคร่าว ๆ ให้คนในชุมชนรับทราบ แต่ไม่ต้องจัดทำบัญชี เพราะทุกคนเชื่อใจกัน”

3) มิติด้านเครือข่าย

คือ ความเกี่ยวพันและผูกพันระหว่างกันของบุคคล ซึ่งประกอบขึ้นเป็นครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักกัน การเกี่ยวพันระหว่างกันของคนในสังคม กลุ่มกิจกรรม/กลุ่มอาชีพ องค์กร/สถาบันต่าง ๆ ทางสังคม มีรายละเอียดดังนี้

ทุนทางสังคมของชุมชนย่านเยาวราชในมิติด้านเครือข่ายนั้น ถือว่ามีความโดดเด่นที่สุด เนื่องจากชุมชนย่านเยาวราชมีกลุ่มและเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งจำนวนมาก เช่น ชาวบ้านในชุมชนมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ตั้งแต่ในอดีตที่มีการอพยพย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองไทย โดยเป็นคนมาจากหมู่บ้านเดียวกัน ตระกูลแซ่เดียวกัน จึงมีความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน มีความห่วงใย เอื้ออาทรและช่วยเหลือกันทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การฝากให้ดูแลบ้านในยามที่ออกไปทำธุระหรือไปต่างจังหวัด หรือการไหว้วานเพื่อนบ้านให้ช่วยดูแลลูกหลานในเวลาที่ต้องทำงานขายของให้ลูกค้า เป็นต้น

ตารางที่ 4.7 สรุปสถานะทุนทางสังคมของชุมชนย่านเยาวราช

ทุนทางสังคม	ความถี่ (N=15)	ร้อยละ
มิติด้านบรรทัดฐาน		
- วิถีประชา	2	13.33
- จารีต	4	26.66
- กฎหมาย	8	53.33
มิติด้านความไว้วางใจ		
- ความเชื่อใจ	9	60
- การไม่หวาดระแวงกัน	4	26.66
- การไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน	3	20
มิติด้านเครือข่าย		
- ความเป็นครอบครัว เครือญาติ	8	53.33
- กลุ่มกิจกรรม/กลุ่มอาชีพ/สมาคม	11	73.33

หมายเหตุ: ตอบได้มากกว่า 1

จากข้อมูลตารางที่ 4.7 สรุปได้ว่า ทุนทางสังคมในมิติด้านบรรทัดฐานของชุมชนส่วนใหญ่คือกฎหมาย คิดเป็นร้อยละ 53.33 ทุนทางสังคมในมิติด้านความไว้วางใจของชุมชน คือ ความเชื่อใจ คิดเป็นร้อยละ 60 และทุนทางสังคมในมิติด้านเครือข่าย คือ กลุ่มกิจกรรม/กลุ่มอาชีพ/สมาคม คิดเป็นร้อยละ 73.33 จึงเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมในมิติด้านเครือข่ายของชุมชนย่านเยาวราชมีมากที่สุด

4.5 องค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช

จากการศึกษาพบว่าองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช มีดังนี้

1) โครงสร้างเครือญาติ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช เนื่องจากในระยะแรกที่คนจีนอพยพเข้ามาในไทยเพื่อต้องการสร้างกลุ่มซึ่งอยู่ในลักษณะของเครือญาติ มีความเป็นปึกแผ่น สามารถพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

คุณชัย (นามสมมติ) ได้เล่าว่า ระบบครอบครัวจีนหรือสังคมจีนนั้น เกิดจากครอบครัวจีนที่ตระกูลแซ่เดียวกัน หมู่บ้านเดียวกัน มีความเชื่อเดียวกัน ยึดโยงเข้าด้วยกันจนเกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นมา แต่เมื่อคนจีนอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไทย โครงสร้างสังคมจีนมีความแตกต่างจากเดิม อาจพักอาศัยอยู่ในละแวกใกล้ ๆ กันหรืออยู่ไกลกันออกไป อย่างไรก็ตาม คนจีนในชุมชนได้อาศัยการติดต่อสื่อสาร หรือการไปมาหาสู่กันแทน เพื่อยึดโยงโครงสร้างเครือญาติเอาไว้ ซึ่งสาเหตุหลักที่มีการรวมกลุ่ม หรือรวมเครือข่ายเครือญาติเอาไว้ เพื่อเป็นการสร้างความมั่นคง ความปลอดภัยให้กับตัวเอง เป็นการพึ่งพาอาศัยกันในเวลายามยากลำบาก คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

2) วัฒนธรรม ประเพณี เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช เนื่องด้วยเยาวราชมีอัตลักษณ์เฉพาะที่แตกต่างจากชุมชนอื่น คนในชุมชนเยาวราชส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแท้จิว จึงมีวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่ไม่แตกต่างกัน โดยมีพื้นฐานการปฏิบัติหรือความเชื่อทางด้านแนวคิด ปรัชญาต่าง ๆ อย่างเช่น ลัทธิเต๋าที่เน้นการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ มีการกราบไหว้เทพเจ้า เน้นการกลับสู่ธรรมชาติ ส่วนลัทธิขงจื้อจะมุ่งเน้นที่ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในสังคม ซึ่งมีในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง พ่อแม่ลูก เป็นต้น และศาสนาพุทธ นิกายมหายานที่มุ่งเน้นปรัชญาการเสียสละ นอกจากนี้ ชนบธรรมนิยมประเพณีต่าง ๆ ที่คนในชุมชนเยาวราชยึดถือปฏิบัติกันเรื่อยมาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เช่น พิธีแต่งงานแบบจีน พิธีงานศพ (กงเต็ก) งานเทศวันตรุษจีน วันสารทจีน วันเซ็งเม้ง วันไหว้พระจันทร์ เป็นต้น เมื่อต้องมีการปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด ผู้คนจึงต้องจัดเตรียมหาซื้ออาหาร ผลไม้ และสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้สำหรับการไหว้เจ้า ประกอบพิธีกรรม เมื่อใกล้ถึงช่วงวันเทศกาลสำคัญต่าง ๆ เยาวราชจะมีความคึกคักมากยิ่งขึ้น เนื่องจากผู้คนทั้งในคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ต่างเข้ามาจับจ่ายใช้สอย ซื้ออาหารและสิ่งของจำเป็นต่าง ๆ เพื่อนำไปประกอบพิธีกรรมต่อไป จึงเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนเยาวราชได้ตลอดทั้งปีผ่านประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ ที่เป็นวิถีชีวิตที่ต้องปฏิบัติตลอดทั้งปีของชาวไทยเชื้อสายจีน

คุณเอ๋ม (นามสมมติ) เล่าว่า “เศรษฐกิจในชุมชนนี้จะดำเนินไปด้วยดี จะขึ้นอยู่กับการรักษาประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ เอาไว้ เพราะผู้คนจะมาซื้อของจากที่นี่เพื่อไปไหว้เจ้า นี่จึงเป็นเสน่ห์ของเยาวราช โดยความเชื่อ ความศรัทธาของคนที่น่าถือปฏิบัติวัฒนธรรมประเพณี ถือเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจในชุมชนนี้ให้เข้มแข็ง มั่งคั่ง ยั่งยืนต่อไป”

คุณโจ (นามสมมติ) เล่าว่า “ประเพณีที่สำคัญในเยาวราช คือ งานโป๊ยโจ้ย หรือแปดเทศกาลสำคัญ ได้แก่ วันตรุษจีน วันไหว้บ๊ะจ่าง วันสารทจีน วันไหว้พระจันทร์ เทศกาลก๊วยเจ๋ง และวันไหว้บัวลอย (ตังโจ้ย) โดยปกติคนจีนมีการไหว้เจ้าทุกเดือนอยู่แล้ว สังเกตได้ว่า คนจีนกลัวอด (อดข้าว อดตาย) ซึ่งคนจีนไม่ค่อยทำบุญ มีความเชื่อว่า ทำบุญสูญญเปล่า ไหว้เจ้าได้กิน อยากกินอะไรไหว้อย่างนั้น”

ทั้งนี้ โดยเฉพาะในวันเทศกาลตรุษจีน สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงทำให้งานตรุษจีนเยาวราชเป็นเอกลักษณ์ มีสีสัน มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก พระองค์เสด็จฯ งานตรุษจีนเยาวราชอย่างต่อเนื่องทุกปีนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 โดยเริ่มจากปี พ.ศ. 2540 ในวันที่ 7 ธันวาคม พระองค์เสด็จฯ ทรงเปิดงานฉลอง พระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยภายในงานมีการทำเส้นหมี่ที่ยาวที่สุดในโลก หลังเสร็จพิธีฯ คุณวิศิษฐ์ ลิ้มประนะ ได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ซอยอิสราณภาพ (เล่งบัวเยี้ยะ) พร้อมทั้งประทับเสวยพระกระยาหารที่ร้านง่วนฮุ้นซึ่งคุณวิศิษฐ์เป็นเจ้าของ ระหว่างเสวยพระกระยาหาร ก็ได้ถวายคำแนะนำกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ เนื่องในวโรกาสตรุษจีน บรรยากาศจะคึกคักกว่า พอถึงตรุษจีนปี พ.ศ. 2542 คณะกรรมการจัดงานตรุษจีนจึงได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ของพระองค์ในปีดังกล่าว สร้างความปลื้มปิติให้แก่ประชาชนทั้งในเยาวราชและชาวไทยทุกแห่งหน เป็นเหมือนเปิดตำนาน หน้าใหม่ของงานตรุษจีนเยาวราชขึ้น ผู้คนจากทุกทิศทุกทางมาเฝ้ารับเสด็จฯ อย่างหนาแน่น ต่อมา ในวันตรุษจีนปี พ.ศ. 2543 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จฯ ประกอบพิธีซุ่มประตูเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา พอใกล้ งานตรุษจีนปีถัดมา ประชาชนจึงถามถึงว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จะทรงเสด็จร่วมงานเยาวราชไหม ซึ่งคณะกรรมการจัดงานตรุษจีนก็ได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ พระองค์ก็ทรงตอบรับและได้เสด็จฯ มาในวันตรุษจีนเป็นปีที่ 3 ต่อมาในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2545 พระองค์เสด็จฯ ทรงนำนักเรียนนายร้อย จปร. ทักษะศึกษาที่เยาวราช ระหว่างนั้น พระองค์ ตรัสถามว่า “ตรุษจีนปีหน้าวันที่เท่าไร” เหตุผลที่พระองค์ตรัสถามเช่นนี้ คงเป็นเพราะว่า พระองค์ทรงมีพระราชกรณียกิจเต็มจนข้ามปี หมายกำหนดการของพระองค์ย่อมต้องมีการวางแผนไว้แต่เนิ่น ๆ นับเป็นความปลื้มปิติให้แก่ข้าราชการเขตสัมพันธวงศ์เป็นอย่างยิ่ง จึงได้ถือโอกาส กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ด้วยวาจาอย่างไม่เป็นทางการไปด้วย หลังจากนั้นการเสด็จฯ ตรุษจีน เยาวราชของพระองค์ก็เสมือนเป็นส่วนหนึ่งของเทศกาลตรุษจีนเยาวราชไปแล้ว ประชาชนก็เตรียม คอยเฝ้ารับเสด็จฯ ในเทศกาลตรุษจีนวันแรกที่เยาวราชทุกปี สิ่งที่น่าปลื้มปิติอย่างหาที่สุดมิได้ของ ประชาชนเยาวราชคือ พระองค์ทรงสนพระทัยในการเสด็จฯ ตรุษจีนที่เยาวราชมาก แม้ว่าพระองค์ จะทรงมีพระราชกรณียกิจมากมาย

จึงเห็นได้ว่า งานตรุษจีนเยาวราชที่ยิ่งใหญ่ได้ทุกวันนั้นก็เพราะพระบารมีของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระองค์ทรงทำให้งานเทศกาลมีสีสันขึ้น พระองค์ประดุกแม่เหล็กที่ทรงเป็นศูนย์รวมความยิ่งใหญ่ของงานตรุษจีนเยาวราช ถ้าตรุษจีน เยาวราชไม่มีพระองค์ ก็ขาดทั้งความหมายและความยิ่งใหญ่ไปมาก พระองค์จึงทรงเปรียบ ประดุก “องค์สัญลักษณ์ของงานตรุษจีนเยาวราช” ความยิ่งใหญ่ของการจัดงานตรุษจีนเยาวราช นั้นส่งผลให้ทั่วโลกรู้จักเยาวราชมากยิ่งขึ้นในอีกทางหนึ่ง

จากที่ได้กล่าวมา จึงทำให้เยาวราชมีความโดดเด่นด้านวัฒนธรรมจีน ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นไชน่าทาวน์เมืองไทย เป็นทั้งสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของไทย เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การค้าการขายทองคำที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของโลก อีกทั้งในด้านสังคมยังเป็นศูนย์รวมของผู้ศรัทธา และผู้ที่มีจิตวิญญาณทางด้านความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี

3) ค่านิยม เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งของชุมชนย่านเยาวราช เนื่องจากคนในชุมชนย่านเยาวราชจะได้รับการปลูกฝังค่านิยม หรือความเชื่อจากพ่อแม่ บรรพบุรุษให้ประพฤติตนเป็นคนดี มีความขยันขันแข็ง อดทน และประหยัดเก็บหอมรอมริบ โดยเฉพาะคนรุ่นก่อนที่ขยันทำมาหากิน สามารถเก็บเงินสร้างเนื้อสร้างตัว ขยายกิจการจนใหญ่โตและร่ำรวยในภายหลังได้ ทั้งนี้ชุมชนเยาวราชเป็นชุมชนค้าขายมาแต่ดั้งเดิม โดยเฉพาะตลาดสำเพ็ง มีทั้งผู้คนเดินที่ขวกไขว่ไปมาซื้อสินค้าจำนวนมากมาย และเด็กเข็นขนสินค้าด้วยรถเข็นเหล็กที่บรรทุกสินค้าเต็มคันรถเข็น การที่ชุมชนนี้สามารถเป็นชุมชนค้าขายมาได้อย่างช้านานนั้น สิ่งสำคัญคือ ผู้ประกอบการต้องมีความซื่อสัตย์ เพื่อสร้างความไว้วางใจ ความเชื่อใจให้กับลูกค้า

คุณกร (นามสมมติ, 2562) ที่เล่าว่า “แนวคิดสำคัญของการทำการค้าจากบรรพบุรุษของตน คือ ต้องมีความซื่อสัตย์ เพราะว่า ร้านทองเปรียบเสมือนธนาคารที่ต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้า” นอกจากนี้ คุณเอ็ม (นามสมมติ) เล่าว่า “ตนเองได้รับการปลูกฝังความเชื่อและอบรมสั่งสอนจากบรรพบุรุษในเรื่องของการทำการค้า มีคุณธรรม ขยันขันแข็ง ไม่คดโกง ทำมาค้าขายให้ร่ำรวย”

ดังนั้น ด้วยค่านิยมที่ถูกปลูกฝังของบรรพบุรุษจีน ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนจีนย่านเยาวราช มีความมั่นคง และส่งผลให้เศรษฐกิจในชุมชนเกิดการเติบโต และมีความเข้มแข็ง ซึ่งเป็นค่านิยมที่ถือว่ามีความโดดเด่นมากกว่าคนเชื้อชาติอื่น

4) ความรู้/ภูมิปัญญา เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนย่านเยาวราช กล่าวคือ คนจีนแต่ละถิ่นฐานจะมีลักษณะเฉพาะและมีความรู้ มีศิลปะในการทำมาค้าขาย มีทักษะในการเจรจาต่อรอง และความถนัดเฉพาะในแต่ละสาขาอาชีพ ซึ่งจะมีฝีมือความชำนาญเฉพาะทางที่เคยร่ำเรียนมา หรือมีประสบการณ์การทำงานในด้านใดด้านหนึ่งมาตั้งแต่อยู่ที่เมืองจีน เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไทย จึงทำงานในสิ่งที่ตนเองมีความถนัดและแตกต่างไปจากคนท้องถิ่นเดิมที่อยู่ในไทย

คุณชลุ่ย (นามสมมติ) เล่าว่า “อาจมาจากชั่วเถาในปี พ.ศ. 2472 มีความรู้ทางด้านดนตรี ทำเครื่องดนตรีขายให้คนจีน คนไทย และดุริยบรรณ เครื่องดนตรีที่ทำขาย เช่น ขิม ซอ อู้ ซอด้วง พิณ เป็นต้น วัตถุที่สำคัญในการทำเครื่องดนตรีคือ ไม้ทอง เป็นหน้าไม้ของขิม พิณ ซอ เป็นส่วนที่ทำให้เกิดเสียงไพเราะ ในเมืองไทยไม่มีไม้ชนิดนี้ต้องนำเข้าจากจีน ในเมืองไทยส่วนใหญ่มีแต่ไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้พะยูง ไม้มะค่า ไม้ชิงชัน ไม้ประดู่ เป็นต้น แรกเริ่มร่วมหุ้นกับเพื่อนกันสามคนเปิดร้านทำเครื่องดนตรีขึ้นมา จากนั้นค่อยแยกย้ายกันไป ออกดำเนินธุรกิจร้านนี้มาตลอดชีวิต แม้ในช่วงสงครามโลก อาจยังนั่งเฝ้าร้าน ไม่ยอมหนีไปไหน

ทั้งที่ลูกเมียต่างหนีไปที่หลุมหลบภัยกันแล้ว ฉะนั้น อากงไม่ทิ้งร้านไปไหน ต่อมาคุณพ่อรับช่วงกิจการต่อจากอากง เรียนรู้วิธีการทำเครื่องดนตรี ฝึกฝนจากร้านนี้เอง ต่อมารุ่นตัวเอง จะไม่ได้ทำเครื่องดนตรีเอง เนื่องจากขาดแคลนวัตถุดิบ ทางการเงินไม่ให้ขายไม้จากต่างประเทศ จึงต้องสั่งซื้อเครื่องดนตรีสำเร็จรูปมาจากจีนเลย”

คุณกร (นามสมมติ) เล่าว่า “บรรพบุรุษรุ่นที่ยืด รุ่นที่ 1 ซึ่งอพยพมาจากประเทศจีน เป็นช่างตีเหล็ก ทำเงินที่จีนมาก่อน มีฐานะยากจน หลังจากเข้ามาในไทยแล้วทำงานตีเหล็ก ทำเงิน จากนั้นจึงปรับเปลี่ยนมาทำทอง โดยเปิดร้านทองเล็ก ๆ ตรงแถวทำนํ้าราชวงศ์ด้วยเงินทุนที่เก็บหอมรอมริบ ถือเป็นร้านทองบุกเบิกในยุคสมัยนั้น และในเริ่มแรกนั้นจะผลิตสินค้าตามที่ลูกค้าต้องการก่อน ผลิตชิ้นต่อชิ้น รับค่าจ้างจากลูกค้า ซึ่งลูกค้าจะเป็นผู้ทำทุนให้โดยการซื้อทองคำแท่งมาให้ทางร้านผลิตเป็นทองเส้น เครื่องประดับ หลังจากนั้นเมื่อมีลูกค้าสนใจและเพิ่มมากขึ้น จึงผลิตสินค้าวางจำหน่ายมากขึ้น สำหรับเครื่องมือ เครื่องจักรในการทำทองจะผลิตขึ้นเอง”

นอกจากนี้ หัวใจสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนย่านเยาวราชมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจมาได้จนถึงปัจจุบันนี้ คือ “การเรียนรู้การเปลี่ยนแปลง” มีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลง เช่น การเปลี่ยนแปลงของระบบการซื้อขายในเยาวราช กรณีพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี โดยในสมัยก่อนถนนสำเพ็งมีผู้คนเดินจับจ่ายใช้สอยกันอย่างเนืองแน่นกว่านี้ แต่ปัจจุบันจำนวนคนได้ลดน้อยลงไปมาก เนื่องจากคนสมัยนี้หันมาซื้อของออนไลน์กันมากขึ้น จึงทำให้ร้านค้าต่าง ๆ ในสำเพ็งมีการปิดตัวลง มีห้องว่างเพิ่มมากขึ้น เจ้าของตึกแถวจึงต้องติดป้ายขายหรือให้เช่าตึกห้องแถวที่มีอยู่ อย่างไรก็ตาม เจ้าของบางคนได้ปรับเปลี่ยนตึกแถวให้กลายเป็นโฮสเทล โฮสเทลบางแห่งได้ตกแต่งให้มีความน่าอยู่และมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักอาศัยในเยาวราช จนเป็นที่นิยมกันในหมู่นักท่องเที่ยว

5) ผู้นำชุมชน เป็นผู้ที่เปี่ยมมิตร สามารถติดต่อกับทางราชการได้ มีเครือข่ายและช่วยเหลือชุมชน สามารถแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ และคนในชุมชนให้การยอมรับในความคิด การกระทำของผู้นำ อีกทั้งไม่สร้างความแตกแยกให้กับคนในชุมชน

โดยคุณหลิน (นามสมมติ) เล่าว่า “ผู้นำชุมชนที่เป็นที่รู้จัก คือ คุณพินิจ กาญจนชูศักดิ์ อดีตสมาชิกสภาเขตสัมพันธวงศ์ (ส.ก.) เป็นเจ้าของร้านแบ่งมันสำปะหลัง จะมาเยี่ยมเยียนลูกบ้าน ช่วยเหลือลูกบ้านที่เดือดร้อน และช่วยพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น ทั้งการทำถนน จัดระเบียบร้านค้า เป็นต้น”

6) ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คนในชุมชนชนเยาวราชอยู่กันแบบพี่น้อง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

คุณชล่วย (นามสมมติ) เล่าว่า “คนในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันสูง ทุกคนรู้จักกันหมด ไม่มีทะเลาะกัน เปรียบเสมือนญาติกัน สิ่งที่จะช่วยเหลือกันอาจเป็นเรื่องของน้ำไฟเสีย

ช่วยกันตามช่างมาซ่อมแซม หรือฝนตกหนักน้ำท่วมจะช่วยเหลือกัน นอกจากนี้ ยังมีการฝากลูกฝากหลาน ช่วยกันดูแลเด็ก ๆ มานั่งเล่นด้วยกัน กินข้าวบ้านนี้บ้านโน้นกัน ทุกคนมีความไว้วางใจต่อกัน หากเป็นช่วยเหลือเวลาที่มีการไหว้เจ้า จะมีการบริจาคเงินเพื่อใช้จัดกิจกรรม”

4.6 วิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช

วิธีการนำทุนทางสังคมมาออกมามีใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในของชุมชนเยาวราช แบ่งออกเป็น 3 ระดับดังนี้

1) ระดับครอบครัว พบว่า ระบบครอบครัวของชาวจีนในชุมชนจะอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานรู้จักปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม มีวินัย มีความซื่อสัตย์ ซื่อสัตย์ อดทน ประหยัดและอดออมเนื่องจากในรุ่นของบรรพบุรุษที่อพยพย้ายมาจากโพ้นทะเล มีความยากลำบากแร้นแค้น สร้างเนื้อสร้างตัวด้วยหยาดเหงื่อและน้ำพักน้ำแรงของตนเอง จึงต้องการให้ลูกหลานยึดมั่นในหลักคุณธรรมและจริยธรรม และรักษาประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามเอาไว้ รักใคร่ปรองดองกันในเครือญาติเดียวกัน มีความไว้วางใจกัน ไปมาหาสู่และติดต่อสื่อสารกันตลอดแม้ในยามที่มีทุกข์หรือมีสุขก็ตาม พร้อมทั้งครอบครัวยังเป็นแหล่งความรู้/ภูมิปัญญาที่จะถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งให้คงอยู่สืบไป กล่าวคือ ครอบครัวใดที่ทำมาหากินด้วยวิชาชีพหรือความรู้ความสามารถเฉพาะทางนั้น บรรพบุรุษจะถ่ายทอดความรู้ หรือเคล็ดลับวิชาชีพให้กับลูกหลานในตระกูล เพื่อเป็นแนวทางในการทำมาหากินเลี้ยงชีพได้ต่อไป

2) ระดับชุมชน ชุมชนเยาวราชมีผู้นำชุมชนที่เป็นที่ไว้วางใจของสมาชิกชุมชน เป็นที่เคารพของคนในชุมชน ให้ความช่วยเหลือแก่คนในชุมชนที่เดือนร้อน ดูแลผู้สูงอายุ ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส การสร้างเครือข่าย สร้างบรรทัดฐาน กฎระเบียบและช่วยเหลือพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น เช่น การทำถนนและจัดระเบียบร้านค้าบนทางเท้าให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ เครือข่ายหน่วยงานภาครัฐมีการส่งเสริมการออมของคนในชุมชน สร้างชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ โดยให้ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้อาวุโสในชุมชนช่วยถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนให้กับคนในชุมชน เพื่อรักษาสืบสานนี้มิให้เลือนหายไปจากชุมชน พร้อมทั้งกระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความแน่นแฟ้นเพิ่มมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้แล้วคนในชุมชนยังสามารถมีส่วนร่วมในการตรวจสอบความโปร่งใสในการดำเนินงานของสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนได้ เพื่อเสริมสร้างให้สถาบันต่าง ๆ ในชุมชนดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) ระดับกลุ่ม/องค์กร เยาวราชมีการรวมกลุ่มที่โดดเด่นบนความไว้วางใจกัน เป็นเครือข่ายทางสังคมภายใต้กฎกติกา บรรทัดฐานเดียวกัน โดยมีรูปแบบการรวมกลุ่มในรูปขององค์กรการค้า และองค์กรทางสังคม โดยผ่านแซ่สกุล ผ่านความเป็นท้องถิ่นเดียวกัน ผ่านสำเนียงภาษาพูด ผ่านองค์กรการกุศล ดังเช่น สมาคมพ่อค้าทองที่เกิดจากรวมกลุ่มของผู้ประกอบการ

ร้านค้าทองรายใหญ่ในย่านเยาวราช เนื่องจากขณะนั้นเกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำในการประกอบ การค้าของวงการค้าทองคำ เช่น ค่าเปอร์เซ็นต์ของทองคำที่ผลิต ค่ากำเหน็จ การแจกของชำร่วย การกำหนดเวลาเปิด-ปิดร้านทอง ฯลฯ จึงเกิดการรวมกลุ่มจัดตั้งชมรมร้านค้าทอง 11 ห้างขึ้นมา มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อให้การแข่งขันมีความเสมอภาคและเป็นธรรม โดยการกำหนดมาตรฐานการค้าทองร่วมกัน เมื่อการค้ามีการพัฒนามากขึ้น ภาครัฐจึงนำ กฎระเบียบต่าง ๆ เข้ามาบังคับใช้ในการดำเนินธุรกิจ ด้วยการจัดเก็บภาษี ทางแกนนำชมรมจึง ร่วมมือกันจัดตั้งสมาคมพ่อค้าทองคำขึ้นมา เพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มที่เหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และส่งเสริมคุณภาพของทองคำที่สมาชิกเป็นผู้ผลิต หรือจำหน่ายให้อยู่ใน ระดับมาตรฐานที่ดี ตลอดจนวิจัยและปรับปรุงการผลิตและการค้าให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เป็นการใช้ทุน ทางสังคมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการ ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาสถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช
- 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช
- 3) เพื่อศึกษาวิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนย่านเยาวราช

สรุปผลการศึกษาดังต่อไปนี้

สถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนย่านเยาวราช พบว่า ทุนทางสังคมที่เด่นชัดที่สุดคือ “มิติด้านเครือข่าย” เนื่องจากชุมชนย่านเยาวราชมีกลุ่มและเครือข่ายทางสังคมจำนวนมากที่เข้มแข็ง ชาวบ้านในชุมชนมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ตั้งแต่ในอดีตที่มีการอพยพย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองไทย โดยเป็นคนมาจากหมู่บ้านเดียวกัน ตระกูลแซ่เดียวกัน จึงมีความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน มีความห่วงใย เอื้ออาทรและช่วยเหลือกันทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การฝากให้ดูแลบ้าน ดูแลลูกหลาน เป็นต้น ทั้งนี้ มีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวถึงกลุ่มกิจกรรม/กลุ่มอาชีพ/สมาคม ร้อยละ 73.33 และกล่าวถึงความเป็นครอบครัว เครือญาติ ร้อยละ 53.33 รองลงมาคือ ทุนทางสังคมในมิติด้านความไว้วางใจ มีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวถึงความเชื่อใจ ร้อยละ 60 การไม่หวาดระแวงกัน ร้อยละ 26.66 และการไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ร้อยละ 20 ส่วนทุนทางสังคมที่เด่นชัดในอันดับที่ 3 ของชุมชนเยาวราช คือ ทุนทางสังคมในมิติบรรทัดฐาน มีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวถึงกฎหมาย ร้อยละ 53.33 กล่าวถึงจารีต ร้อยละ 26.66 และวิถีประชา ร้อยละ 13.33

สำหรับองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช มีดังนี้ 1) โครงสร้างเครือญาติ 2) วัฒนธรรม ประเพณี 3) ค่านิยม ความเชื่อ 4) ความรู้/ภูมิปัญญา 5) ผู้นำชุมชน และ 6) ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

วิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชนในระดับครอบครัว พบว่าใช้ในการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบ มีคุณธรรมจริยธรรม

ไว้วางใจกัน มีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาเพื่อให้พึ่งพาตนเองได้ ในระดับชุมชน พบว่าผู้นำชุมชนเป็นที่ไว้วางใจของสมาชิกชุมชน สร้างเครือข่าย บรรทัดฐานเพื่อช่วยเหลือพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น และในระดับกลุ่ม/องค์กร มีการรวมกลุ่มบนความไว้วางใจ และเป็นเครือข่ายทางสังคมภายใต้กฎกติกาบรรทัดฐานเดียวกัน

5.2 อภิปรายผล

ทุนทางสังคมในชุมชนย่านเยาวราชมีความเข้มแข็งมาก โดยมีพื้นฐานจากความเข้มข้นทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติด้านเครือข่าย ซึ่งมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่ายที่มาจากแซ่ตระกูลเดียวกัน หรือหมู่บ้านเดียวกัน มีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ จากความเป็นเครือญาติ บางคนล้มจะช่วยเหลือกัน ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง มีความผูกพันอย่างใกล้ชิด ติดต่อสื่อสาร ข้อมูลข่าวสารหลังไหลถึงกัน จนเกิดเป็นความไว้วางใจ ชุมชนเยาวราชมีความไว้วางใจในระดับบุคคลหรือครอบครัวที่ค่อนข้างสูง เพราะมีความเกี่ยวโยงกันทางสายเลือด มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกื้อกูลกันในเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการ ในระดับกลุ่มหรือสมาคม มีความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในกลุ่ม จึงเกิดการพึ่งพาตนเองภายในชุมชน ทั้งกลุ่มคนภายในชุมชนสู่ภายนอกชุมชน และจากกลุ่มภายนอกชุมชนสู่ภายในชุมชน ส่งเสริมให้เกิดความเป็นที่พึ่งพกัน ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มีความเป็นธรรมกับสมาชิกทั้งคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ นอกจากนี้ คนในชุมชนมักจะปฏิบัติตามกติกา ระเบียบแบบแผนที่เคารพยึดถือ ปฏิบัติกันมาของสังคม หากคนในชุมชนกระทำผิด คนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่มีความอะลุ้มอะล่วยต่อกัน มีการเคารพผู้อาวุโส ฟังคำสั่งสอนและคำตักเตือนของผู้ใหญ่ผู้อาวุโสในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ทุนทางสังคมทั้ง 3 มิติ ได้แก่ บรรทัดฐาน ความไว้วางใจ และเครือข่าย นั้น เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด เพราะหากชุมชนขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน กลุ่มเครือข่ายจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ และหากเกิดขึ้นได้บรรทัดฐานและกฎระเบียบทางสังคมก็จะเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความไม่ไว้วางใจกัน

ผลการศึกษาที่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ แส่น กิรตินวนันท์ (2559) เรื่อง ปัจจัยการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชาวจีน ที่พบว่า ชาวจีนภายในชุมชนโบ้เบ้ได้อาศัยทุนทางสังคมบนอัตลักษณ์ความเป็นจีน 2 ประเภท ได้แก่ อัตลักษณ์ความเป็นจีนของชาวจีนทั้งหมดและอัตลักษณ์ความเป็นจีนแต่จีว เช่น การรวมกลุ่ม ความเชื่อมั่นในกลุ่มผู้นำ ความไว้วางใจระหว่างสมาชิกชาวจีน วัฒนธรรมประเพณีของชาวจีน เป็นต้น ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในการสร้างกลไกของชุมชนผ่านกลุ่มเครือญาติ ระบบศาลเจ้าปึงเถ่ากงหรือสมาคมโบ้เบ้ เพื่อบริหารชุมชนและสมาชิกชุมชน จนภายในชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้นมาในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง

5.3 ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ทูททางสังคมกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช มีข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย ดังนี้

1) ชุมชนย่านเยาวราช นับว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ ที่มีชื่อเสียงและสร้างคุณูปการแก่สังคมทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศ และระหว่างประเทศ การรักษาไว้ซึ่งรากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณี เป็นสิ่งที่รัฐควรให้ความสำคัญ ผู้นำและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรเข้ามาส่งเสริมกิจกรรมที่หล่อหลอมขัดเกลาคนรุ่นใหม่ให้ตระหนักถึงความสำคัญของทุนทางสังคมที่มีในชุมชน เพื่อเกิดประสิทธิภาพและมีความเข้มแข็งรุ่นสู่รุ่น

2) ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรศึกษาในเชิงปริมาณเพื่อหาในกลุ่มประชากรที่ใหญ่ขึ้น รวมถึงแนวทางในการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ไปปรับใช้ในชุมชนอื่นที่ต่างวัฒนธรรม ต่างประเพณี ต่างเชื้อชาติ ต่างภาษาและอื่น ๆ

บรรณานุกรม

- ณัฐนิชา คงประกอบ. 2560. ภูมิหลังและอัตลักษณ์ของชาวจีน 5 กลุ่มภาษาในประเทศไทย.
 คัณวันที่ 5 มีนาคม 2560 จาก <http://nsnstudies.nsr.u.ac.th/?p=130>
- ดรฤณี แก้วม่วง และคณะ. 2542. จีน: ผู้คนและวัฒนธรรมในภาคใต้. ใน สารานุกรมไทย
 วัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
 ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ทวี วัชระเกียรติศักดิ์. 2559. การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนา
 กลุ่มอาชีพ ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัด
 นครราชสีมา. วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่ง
 ประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช
 กุมารี. 5, 1 (มกราคม-มิถุนายน): 43-54.
- ประวิทย์ พันธุ์โรจน. 2559. ประทีปแห่งจีนสยาม ปกป้องชาวจีนแห่งแดนสยาม. กรุงเทพฯ:
 ทวีวัฒนาการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. 2541. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม.
 กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. 2558. วิธีการและกลไก ยุทธศาสตร์ประชารัฐ สร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจ
 ฐานรากบนหลักการเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมอชาวบ้าน.
- พรประภา สีนรุตนา. 2549. กระบวนการสร้างเครือข่าย งานพัฒนาสังคมและสวัสดิการ
 สังคมในชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ
 มนุษย์.
- พระมหาประสิทธิ์ ญาณบุปทีโป. 2549. ทูตทางสังคมและการนำทูตทางสังคมมาใช้เพื่อการ
 พัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านห้วยแคร่ อำเภอเทิง จังหวัด
 เชียงราย. ภาคนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พัฒนพงศ์ สุกิจปาณีนิจ. 2552. ทูตทางสังคมกับการพัฒนาประเทศ. วิทยานิพนธ์ปริญญา
 มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์. 2557. คนไทยเชื้อสายจีนกับบทบาทในการผลิตพื้นที่เมืองในไทย
 ทศวรรษ 2490. วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/การผังเมือง. 11 (1):
 37-57.
- วชิรวัชร งามละม่อม. 2558. แนวคิดเกี่ยวกับทูตทางสังคม. คัณวันที่ 14 มีนาคม 2560 จาก
 http://learningofpublic.blogspot.com/2015/11/blog-post_30.html

- วรวุฒิ โรมรัตน์พันธ์. 2548. **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 2561. **ถนนมังกร**. ค้นวันที่ 26 ธันวาคม 2561 จาก https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:Map_Samphanthawong.png
- วิภาวี อนุพันธ์พิศิษฐ์ และคณะ. 2555. ปัจจัยชี้วัดความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนริมคลองแสนแสบตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง. **วารสารศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)**. 4 (8): 102-118.
- สายไหม ไชยศิริจันทร์. 2561. **ทุนทางสังคม**ในกระบวนการแผนชุมชน บ้านมันแกว อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม. **วารสารชุมชนวิจัย**. 12, ฉบับพิเศษ (สิงหาคม): 142-154.
- สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร. 2561. **แผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ. 2561**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์.
- สุชาติ ศรีสุวรรณภาพ. 2548. เศรษฐกิจดีหรือแย่...ที่แท้ดูอย่างไร. **วารสารเศรษฐกิจและสังคม**. 42, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม): 23-29.
- สุชาติ ศรีสุวรรณภาพ และอิสริยา นิตินันท์ประภาศ. 2546. ดัชนีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ. **วารสารเศรษฐกิจและสังคม**. 40, 3 (กรกฎาคม-สิงหาคม): 23-27.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. 2546. **ทุนทางสังคม**ทางเลือกทางรอดของสังคมที่ท้าทายนักพัฒนา. **วารสารพัฒนาสังคม**. 7 (ธันวาคม): 59-60.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. 2559. **คุณภาพสังคม: แนวคิด พลวัตการเปลี่ยนแปลงกับการพัฒนาไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2549. **สำเพ็ง: ประวัติศาสตร์ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา.
- สุวรรณี คำมั่น และคณะ. 2551. **ทุนทางสังคมกับการพัฒนาทุนมนุษย์**. ใน **การสัมมนาวิชาการประจำปี 2551 เรื่อง สู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน วันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2551 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. 2550. **วิถีจีน-ไทยในสังคมสยาม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- แสน กิรตินันท์. 2559. ปัจจัยการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชาวจีน. **วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์**. 11 (2): 370-384.
- อนุชา ภูริพันธุ์ภิญโญ. 2555. **แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ**. ใน **เอกสารการสอนชุดสังคมไทยกับการบริการการส่งเสริมและพัฒนากิจการเกษตร**. หน่วยที่ 4. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. หน้า 1-87.

- อมรา พงศาพิชญ์. 2540. ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการพัฒนา: มุมมองทาง
มานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อาทิตย์ บุคดาตวง. 2554. ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้าน
บางไพรอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรบัณฑิต
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อิสระ โพธิจันทร์. 2547. นานาทศนะ: ทุนทางสังคมในระดับสากล. วารสารเศรษฐกิจและ
สังคม. 41, 5 (กันยายน-ตุลาคม): 33-38.
- Hirschman, Albert. 1984. Getting Ahead Collectively. **Grassroot Experiences in Latin
America**. New York: Pergaman.
- Skinner, G. William. 1997. **Chinese Society in Thailand: An Analytical History**.
New York: Cornell University.
- Supang Chantavanich. 2007. **Assessing the Situation of the Worst Forms of Child
Labour in Samutsakhon**. Bangkok: Asian Research Center for Migration,
Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.

ภาคผนวก

แนวประเด็นสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ทูลทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านเยาวราช

สำหรับแนวทางการสนทนาหรือการสัมภาษณ์นั้นผู้ศึกษาใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

(In-depth Interview) โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์ 4 ส่วนดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

- 1) เพศ
- 2) อายุ
- 3) ศาสนา
- 4) บ้านเกิด/ภูมิลำเนาเดิม
- 5) ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนปัจจุบัน
- 6) โครงสร้างครอบครัว/สถานภาพ
- 7) ระดับการศึกษา
- 8) อาชีพ
- 9) รายได้ต่อเดือน
- 10) บทบาทและหน้าที่รับผิดชอบในชุมชน

ส่วนที่ 2 บริบทของชุมชน

- 1) ความเป็นมาของชุมชน
 - (1) ชุมชนแห่งนี้ตั้งขึ้นมาเมื่อไหร่และมีพัฒนาการอย่างไร
 - (2) ในชุมชนของท่านมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ อะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจจากอดีตที่ผ่านมา (เล่าตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น)
- 2) วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนในปัจจุบัน
 - (1) สภาพแวดล้อมของชุมชนในด้านสังคม วัฒนธรรม และประเพณี
 - (2) ลักษณะทางกายภาพของชุมชน (ขนาดพื้นที่ ลักษณะพื้นที่ ตำแหน่งที่ตั้งเส้นทางคมนาคม)
 - (3) ประเพณีที่สำคัญของชุมชนมีอะไรบ้างและมีรูปแบบการดำเนินกิจกรรม
- 3) ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน
 - (1) คนในชุมชนนี้มีความเป็นสนิทสนม/เป็นญาติพี่น้องมากน้อยเพียงใด
 - (2) คนในชุมชนมีการช่วยเหลือกันอย่างไรบ้าง

- (3) มีความขัดแย้งอะไรบ้างในชุมชน แก้ไขความขัดแย้งกันอย่างไร
- (4) คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับใด มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรใน

ปัจจุบัน

- (3) คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอะไรบ้าง
- (4) อาชีพเหล่านี้เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจอย่างไรบ้าง
- (5) แหล่งนัดพบของคนในชุมชนคือที่ไหน มักจะนัดพบกันในโอกาสใดบ้าง
- (6) สถานที่ที่เป็นศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชนคือที่ไหน และมีการจัดกิจกรรม

ใดบ้างในชุมชน

ส่วนที่ 3 ทูทางสังคมในชุมชน

1) ทรัพยากรบุคคลและสังคม (Human and Social Resource)

(1) ในชุมชนแห่งนี้มีใครบ้างที่เป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือและเป็นที่ยิ่งของคนในชุมชน เพราะเหตุใด

- (2) บุคคลเหล่านี้มีบทบาทอย่างไรบ้างต่อการพัฒนาชุมชนของท่าน
- (3) ผู้นำในชุมชนของท่านมีลักษณะในการดำรงชีวิตและมีปฏิสัมพันธ์กับคนใน

ชุมชนอย่างไร

- (4) ท่านคิดว่าทรัพยากรบุคคลในชุมชนของท่านมีความสำคัญกับชุมชนของท่าน

มากน้อยเพียงใด

- (5) ผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของท่านอย่างไรบ้าง

2) ข้อมูลความไว้วางใจ (Trust)

- (1) ความไว้วางใจและการช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน

- (2) การพึ่งพาอาศัยกันของสมาชิกในชุมชน

(3) ความไว้วางใจในการดูแล/จัดการเกี่ยวกับบุคคลที่เป็นที่รัก/สิ่งมีชีวิตที่เป็นที่รักของตนเอง เวลาที่ท่านไปทำธุระชั่วคราวนอกบ้าน ท่านสามารถฝากลูกหลานหรือสัตว์เลี้ยงของท่านไว้กับเพื่อนบ้านได้หรือไม่

(4) ความไว้วางใจในการดูแล/จัดการทรัพย์สินที่มีใช้เงินทอง หากท่านต้องเดินทางไปต่างจังหวัด ท่านสามารถไว้วางใจให้บ้านช่วยดูแลและจัดการบ้านหรือรถยนต์ของท่านได้หรือไม่ และหากมีเพื่อนบ้านมาขอยืมรถยนต์ของท่าน ท่านจะอย่างไร

- (5) ความไว้วางใจในการดูแล/จัดการทรัพย์สินที่เป็นเงินทองแทนตนเอง

- (6) ความเอาใจใส่ช่วยเหลือต่อส่วนรวม

- (7) การยอมรับกลุ่มผู้นำในชุมชน กลุ่มผู้นำในชุมชนมีบทบาทอย่างไรบ้างต่อการ

พัฒนา

(8) ชาวบ้านยอมรับบทบาทและความสามารถของผู้นำเพียงใด ผู้นำชุมชนมีความร่วมมือกันในการพัฒนาเพียงใด

- 3) ข้อมูลด้านบรรทัดฐาน
 - (1) ค่านิยมความเชื่อและจารีตประเพณีของชุมชน
 - (2) ข้อตกลงระหว่างกันในกลุ่ม/กฎเกณฑ์ของชุมชนที่เป็นทางการ
 - (3) การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของชุมชนที่มีร่วมกัน
 - (4) กระบวนการตัดสินใจโทษและการตัดสินใจของชุมชน
- 4) ข้อมูลด้านกลุ่ม/องค์กรภายในชุมชน
 - (1) ความเป็นมาของกลุ่ม
 - (2) การดำเนินงานภายในกลุ่ม
 - (3) ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม
- 5) ข้อมูลด้านเครือข่าย (Network)
 - (1) เครือข่ายที่เกิดขึ้นในชุมชน ระบบเครือข่าย กลุ่มเพื่อนและเพื่อนบ้าน

ส่วนที่ 4 ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

- 1) การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีการเปลี่ยนแปลงใดที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจหรือสังคม คนในชุมชนมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง
- 2) วิธีการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ การสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ การปรับตัวหันต่อสถานการณ์โลก การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ และการกระจายการพัฒนาที่เป็นธรรม

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ ชื่อสกุล

นางสาวอรรณณ แซ่ว่าง

ประวัติการศึกษา

ศิลปศาสตรบัณฑิต
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ปีที่สำเร็จการศึกษา พ.ศ. 2557

ประสบการณ์ทำงาน

พ.ศ. 2557-2559
ผู้จัดการศูนย์วิจัยยุทธศาสตร์ไทย-จีน
สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
พ.ศ. 2560-2562
ล่ามไทย-จีนในโครงการที่ปรึกษาส่งเสริม
การลงทุนไทย-จีน ประจำปี 2560-2561
สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน